

İSTANBUL BİLGİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
KÜLTÜREL İNCELEMELER YÜKSEK LİSANS PROGRAMI

SANATORYUMDAN AKIL HASTANESİNE:
ERENKÖY SAĞLIK YERLEŞKESİ'NİN TARİHİ
(1932-2018)

İHSAN OLGU DEMİR
106611031

Doç. Dr. FATİH ARTVİNLİ

İSTANBUL
2019

SANATORYUMDAN AKIL HASTANESİNE:
ERENKÖY SAĞLIK YERLEŞKESİNİN TARİHİ
(1932-2018)

FROM SANATORIUM TO MENTAL HOSPITAL:
HISTORY of ERENKÖY HEALTH CAMPUS
(1932-2019)

İHSAN OLGU DEMİR
106611031

Tez Danışmanı: **Doç. Dr. Öğr. Üyesi Fatih Artvinli**
Acıbadem Mehmet Ali Aydınlar Üniversitesi

Jüri Üyesi: **Prof. Dr. Ayhan Aktar**
İstanbul Bilgi Üniversitesi

Jüri Üyesi: **Dr. Öğr. Üyesi Cihangir Gündoğdu**
İstanbul Bilgi Üniversitesi

Tezin Onaylandığı tarih: 23.09.2019

Toplam Sayfa Sayısı: 143

Anahtar Kelimeler (Türkçe) Anahtar Kelimeler (İngilizce)

1) Erenköy Sanatoryumu	1) Erenköy Sanatorium
2) Erenköy Akıl Hastanesi	2) Erenköy Mental Hospital
3) Kurum Tarihi	3) Institutional History
4) Sözlü Tarih	4) Oral History

ÖNSÖZ

Bu çalışmanın gerçekleşmesinde destek ve katkılarından dolayı danışmanım Doç. Dr. Fatih Artvinli başta olmak üzere; Erenköy Ruh ve Sinir Hastalıkları Hastanesi Başhekimisi Doç. Dr. Rabia Bilici'ye, Erenköy Tarih Araştırma Grubu'nun üyesi psikiyatri uzmanı arkadaşlarım Dr. Murat Yalçın'a, Dr. Yücel Yılmaz'a, Dr. Feyzan Gıynaş'a, Dr. Mine Ergelen'e, kurumun eski başhekimleri Dr. Mustafa Bilici ve Dr. Mustafa Atanur'a, sözlü tarih görüşmesi yaptığımız tüm çalışanlar ve Dr. Hamdi Öztürk'e, İstanbul Verem Savaş Derneği'ne, Fuat Demir'e, tez jürimde yer alıp katkılar sunan Prof. Dr. Ayhan Aktar ve Dr. Öğr. Üyesi Cihangir Gündoğdu'ya, ayrıca yardımlarını esirgemeyen Mehmet Barış Albayrak'a , Dr. Evren Türkmenoğlu'na, Reva Akkuş'a ve Prof. Dr. Johannes Reichmayr'a, gösterdiği sonsuz sabır ve destek için sevgilim Çiğdem Şentuğ'a ve aileme teşekkürlerimi sunarım.

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER.....	i
FOTOĞRAF LİSTESİ.....	ii
ABSTRACT.....	iv
ÖZET.....	vi
BİRİNCİ BÖLÜM: GİRİŞ.....	1
1.1. Araştırmanın Konusu, Kapsamı ve Amacı.....	1
1.2. Yöntem ve Araçlar.....	4
1.3. Literatür Değerlendirmesi.....	7
İKİNCİ BÖLÜM: SANATORYUM DÖNEMİ (1932-1977).....	11
2.1. Tarihsel İnceleme.....	11
2.1.1. Verem (Tüberküloz) Hastalığı.....	11
2.1.2. Sanatoryum Hareketi.....	15
2.1.3. Osmanlı ve Erken Cumhuriyet Döneminde Verem.....	19
2.1.4. İstanbul Verem Savaş Derneği.....	21
2.2. Yerleşkenin Kuruluşu ve Gelişimi.....	24
2.2.1. <i>Erenköy Sanatoryumu</i> 'nun Kuruluşu (1932).....	24
2.2.2. Kadınlar Pavyonu (1932).....	29
2.2.3. Kızılay Pavyonu (1938).....	30
2.2.4. Pul Pavyonu (1942).....	34
2.2.5. Verem Savaşı Hemşirelik Okulu (1943).....	37
2.2.6. Süleyman Çakır Pavyonu (1944).....	40
2.2.7. Ziyaeddin Erim Çocuk Pavyonu (1947).....	41
2.2.8. Tevfik Sağlam Hemşirelik Koleji (1951).....	43
2.2.9. Erenköy Sanatoryumu Çocuk Aeryumu (1954).....	46
2.2.9.1. Ali Ergüven İlkokulu Binası (1959).....	49
2.2.9.2. Tatko Binası (1969).....	49
2.2.10. Akbaytugan Pavyonu (1969).....	50
2.3. Sanatoryumun Kapatılması ve Yerleşkenin Devri.....	52
2.4. Sonuç.....	56

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM: AKIL HASTANELERİ DÖNEMİ (1977-2018)	58
3.1. Tarihsel İnceleme	58
3.1.1. Türkiye’de Sosyal Politikalar ve Sosyal Sigortalar Kurumu.....	58
3.1.2. Sağlıkta Dönüşüm Programı ve SSK Hastaneleri.....	62
3.2. Sanatoryumun Akıl Hastanesine Dönüşümü	62
3.2.1. Yeni Bir Başlangıç: İlk Personeller.....	64
3.2.2. Hastane Bürokrasisi: Müşahede Formlarının Hazırlanması	68
3.2.3. Bilimsel Konseyin Kurulması.....	69
3.2.4. Hastanenin Kapasite Sorunu.....	70
3.2.5. Dönüşümün İdari Sorunları.....	72
3.3. Psikiyatri Hastanesine Dönüşümü	73
3.3.1. Kurucu Başhekimin İlk İzlenimleri.....	74
3.3.2. Dönüşümün Sancısı ve Direnç.....	76
3.3.3. Eğitim ve Araştırma Hastanesine Dönüşüm.....	79
3.3.4. Servislerin Düzenlenmesi ve İsimlerinin Değiştirilmesi.....	81
3.4. Personelin Tanıklıkları	84
3.4.1. Doktor.....	84
3.4.2. Hemşire.....	88
3.4.3. Onbaşı, Memur ve Evrakçı.....	92
3.4.4. İdari Memur.....	94
3.4.5. Hastanenin Heykeli: Umuda Dokunuş.....	95
3.4.6. Geçmişin mirası: Kabul ve Ret Söylemleri.....	98
3.5. Hastanenin Bugünü	104
3.5.1. Hastanenin Yeni İmgesi: Psikoterapi Hastanesi	104
3.5.2. Hastanenin Tarihle İmtihanı ve İsimlerin İadesi.....	105
3.6. Sonuç	106
SONUÇ	108
KAYNAKÇA	114
EKLER	126

FOTOĞRAF LİSTESİ

Fotoğraf 1: *Erenköy Sağlık Yerleşkesi*, 2019.

Fotoğraf 2: Sanatoryumun kurulduğu ısınma sorunu olan ahşap köşk.

Fotoğraf 3: İkinci Ahşap Köşk: Kadınlar Pavyonu

Fotoğraf 4: Sanatoryum bahçesinde hastalar güneş küründe.

Fotoğraf 5: Kızılay Pavyonu.

Fotoğraf 6: Pul Pavyonunun açılış töreninden.

Fotoğraf 7: Hemşirelik Okulunun ilk öğrencileri.

Fotoğraf 8: Süleyman Çakır açılış töreninde dernek üyeleriyle sohbet ediyor.

Fotoğraf 9: Ziyaeddin Erim Pavyonu.

Fotoğraf 10: 1951 yılında tamamlanan Tevfik Sağlam Hemşire Okulu binası.

Fotoğraf 11: Çocuklar, yöneticiler, doktorlar ve hemşireler kampta bir arada.

Fotoğraf 12: Çelik konstrüksiyon malzemeden inşa edilen Aeryum binası.

Fotoğraf 13: Tatko Binası bugün Psikoterapi Merkezi olarak hizmet vermektedir.

Fotoğraf 14: Naciye Hanım'ın sanatoryumu ziyareti ve dernek yöneticileri.

Fotoğraf 15: Erenköy Sağlık Yerleşkesi Anıtsal Binalarının İsimleriyle.

Fotoğraf 16: Hastanenin Heykeli: Umuda Dokunuş.

ABSTRACT

This work aims to unearth the history of Erenköy Health Campus. For this purpose, with the help of the discipline of the medical history, the transformation of Erenköy Sanatorium first to a psychiatric and mental illness hospital and then to a training and research hospital were examined and the effects of the transformation processes on the corporate culture were investigated. Erenköy Sanatorium was in fact first established for the treatment of such a specific disease such as tuberculosis and was in service to answer to this single problem (tuberculosis) in almost every field from architectural features to the treatment methods. In this study, the process of its transformation to a psychiatric and mental illness hospital was analyzed in detail by referring to both legal documents and long-term testimonies of the employees of the institution. With its long history, Erenköy Health Campus is serving in the center of İstanbul, and is still one of the most trustable hospitals in country on the field of first tuberculosis and then for the treatment of mental illness problems, which need the most elaborate treatment among other medical studies.

The campus was founded in 1932 as Sanatorium and in 1977 it was transformed to a psychiatric and mental illness hospital. The hospital served under the Social Insurance Institution until 2006 and then transferred to the Ministry of Health and became a training and research hospital. With its and big garden with pine trees, Sanatorium continues to be one of the important values of İstanbul. After the transformation to a mental hospital, the buildings and the garden underwent structural transformation considering the safety of the patients, for example the sunbathing areas of the buildings transformed into indoor services without balcony.

Today, as a training and research hospital, it has continued its services in cooperation with other hospitals operating in this field; has provided both inpatient and outpatient treatment. In addition to all these, with its trained

psychiatrists it provides valuable contributions to this important field that the country needs. (Keywords: Erenköy Sanatorium, Erenköy Mental Hospital, Tuberculosis, Oral History, Institutional History)

ÖZET

Erenköy Sağlık Yerleşkesi'nin tarihini gün yüzüne çıkarmak amacıyla gerçekleştirilen bu çalışmada, 1932 yılında açılan Erenköy Sanatoryumu'nun 1977 yılında Sosyal Sigortalar Kurumu'na devredilerek SSK Akıl Hastanesi'ne dönüştürülmesi, 2005 yılında ise SSK'dan Sağlık Bakanlığı'na devredilerek günümüzde de faaliyetine devam eden Erenköy Ruh ve Sinir Hastalıkları Eğitim ve Araştırma Hastanesine dönüşümü incelenmektedir. Sağlık yerleşkesinin yaklaşık 90 yıllık tarihi, bu üç önemli dönem ve dönüşüm bağlamında ele alınmaktadır. Erken Cumhuriyet döneminin en önemli sağlık sorunlarından biri olan verem (tüberküloz) ile mücadelenin bir parçası olarak açılan Erenköy Sanatoryumu dönemin tedavi anlayışı doğrultusunda inşa edilmiş özgün yapılar topluluğudur. Mimari özelliklerinden tedavi yöntemlerine kadar hemen her alanda tek bir soruna cevap vermek için hizmete açılmış olan Erenköy Sanatoryumu'nun, ruh ve sinir hastalıkları hastanesine dönüşüm süreci bu çalışmada, hem yerleşkenin dönüşümü hem de bu dönüşümün ve kurumun tarihsel hafızasının kurum çalışanları tarafından ne şekilde deneyimlenip hatırlandığına odaklanmaktadır.

Erenköy Sağlık Yerleşkesinin sanatoryum döneminden kalma tarihi binaları ve çam ağaçlarıyla kaplı geniş bahçesiyle İstanbul'un özgün hastanelerinden ve tarihsel mekanlarından biri olmayı sürdürmektedir. Sanatoryum yıllarında birbiri ardına açılan binalarla genişleyen yerleşke ve üzerinde kurulu olduğu çamlık arazi özellikle sanatoryum sonrası yıllarda dönüşümüne uğramış, sanatoryumdan farklı olarak akıl hastanesinin güvenlik endişeleri nedeniyle alınmış tedbirlerle yapısal dönüşümler geçirmiş, yeni set duvarlar oluşturulmuş ve binaların geniş balkonlu güneşlenme alanları, balkonsuz kapalı servislere evrilmiştir. Şüphesiz Erenköy Sağlık Yerleşkesinin tarihi aynı zamanda tüberküloz, göğüs hastalıkları ve akıl hastalıkları tarihi açısından önemli bir mekândır. Mekân düzenlemeleri ve dönüşümleri dönemin tıbbi, siyasal ve toplumsal bağlamları içerisinden şekillenmiş uygulamalardır. Bu çalışma söz konusu tarihsel ve mekânsal hafızayı

eldeki kaynaklar ve imkânlar ölçüsünde ortaya çıkarmayı ve tartışmayı hedeflemektedir.

(Anahtar Kelimeler: Erenköy Sanatoryumu, Erenköy Akıl Hastanesi, Verem, Sözlü Tarih, Kurum Tarihi)

BİRİNCİ BÖLÜM

GİRİŞ

1.1. Araştırmanın Konusu ve Kapsamı

Bu tezin konusu, sanatoryum olarak kurulmuş olan ve bugün akıl hastanesi olarak sağlık hizmeti vermeye devam eden, *Erenköy Sağlık Yerleşkesi*'nin tarihidir. Erken Cumhuriyet döneminin en önemli halk sağlığı sorunlarından olan *Verem* hastalığı ile mücadele kapsamında yeni bir sanatoryuma (verem hastanesi) ihtiyaç duyulmuş ve İstanbul Verem Mücadelesi Cemiyeti bu amaçla Erenköy'de geniş ve çamlık bir arazi satın almıştır. 1932 yılında, burada hâlihazırda mevcut olan ahşap köşk ilk yataklı servis olarak düzenlenmiş ve böylelikle Erenköy Sanatoryumu hasta kabul etmeye başlamıştır. Yaklaşık 100 dönümlük arazi içerisinde, ahşap köşke ilaveten yeni binalar inşa edilmiş ve sanatoryum 1970'li yılların başına kadar hem yatak kapasitesi hem de tesisler açısından genişlemeye devam etmiştir. Verem hastalığına yönelik etkili ilaçların keşfi, kullanımının yaygınlaşması ve verem hastalığının kontrol altına alınmaya başlamasıyla birlikte, diğer ülkelerde olduğu gibi Türkiye'de de uzun süreli ve yatarak bakım sağlayan sanatoryumlara duyulan gereksinim azalmıştır.

1970'li yıllara gelindiğinde sanatoryumun işletme maliyetlerinin yükselmesi, eskisine oranla kuruma daha az gereksinim duyulması ve bu dönemde sanatoryumun sendikal hareketlere sahne olması gerekçeleriyle Erenköy Sanatoryumunu olarak kurulan yerleşke, 1977 yılında Sosyal Sigortalar Kurumuna (SSK) satış ile devredilmiştir. Kuruluşundan itibaren önemli hizmet alanlarından biri işçilerin sağlığı ve sosyal güvencesi olan SSK satın aldığı yerleşkeyi, bu dönemde kuruma ait bir akıl hastanesi bulunmaması nedeniyle akıl hastalarına yataklı hizmet veren bir akıl hastanesine dönüştürmüştür. SSK Erenköy Ruh ve Sinir Hastalıkları Hastanesi 28 yıl boyunca sigorta kapsamındaki işçilerin faydalanabildiği SSK'nın tek akıl hastanesi olarak çalışmıştır. 2002 yılında iktidara gelen Adalet ve Kalkınma Partisi, Sağlıkta Dönüşüm Programı'nı

uygulamaya başlamış ve programın bir parçası olarak farklı kamu kurumlarına ait hastaneler tek çatı altında Sağlık Bakanlığına devredilmiştir. SSK Erenköy Akıl Hastanesi de bu kapsamda tüm tesis ve personeliyle birlikte 2005 yılında Sağlık Bakanlığına devredilmiş, ertesi yıl ise “Erenköy Ruh ve Sinir Hastalıkları Eğitim ve Araştırma Hastanesi”ne dönüştürülmüştür. Günümüzde hastane aynı isimle sağlık hizmeti vermeye devam etmektedir.

Bu çalışma *Erenköy Sağlık Yerleşkesi*'nin yaklaşık doksan yıllık tarihini, farklı ihtiyaçlar doğrultusunda ve farklı kurumsal pratikler çerçevesinde şekillenmiş olan bu dönüşümlerini karakterize eden iki döneme ayırarak incelemektedir: *Sanatoryumu Dönemi (1932-1977)* ve *Akıl Hastaneleri Dönemi (1978-2005)*. Tezin ikinci bölümünü oluşturan *Sanatoryumu Dönemi (1932-1977)* öncelikle yerleşkenin genel olarak kuruluş gerekçesi olan “verem” hastalığının tarihine, özel olarak da sanatoryum tedavisinin tarihine odaklanmaktadır. Erken Cumhuriyet döneminde uygulanan sağlık politikaları ve kurumsallaşmaya yönelik adımlar hiç şüphesiz Osmanlı Devleti'nin son döneminden izler taşımaktadır. Bu bölüm ayrıca Osmanlı Devleti'nin son döneminin önemli halk sağlığı sorunlarından verem hastalığına yönelik geliştirilen bazı kurumsal adımlar ve cumhuriyet ile birlikte daha sistematik ve kapsamlı bir hale getirilmiş olduğunu anlatmaktadır. Erken Cumhuriyet döneminin en önemli sağlık sorunlarından biri olan salgın hastalıklarla mücadele kapsamında pek çok politikalar uygulanmış, yeni kurumlar oluşturulmuştur. Verem (Tüberküloz) alanında ise dönemin en önemli uygulaması birbiri ardına açılan verem sanatoryumlarıdır.

İkinci bölümü oluşturan *Akıl Hastaneleri Dönemi (1978-2018)*, yerleşkenin SSK'ya devredilmesinden sonra bir akıl hastanesi kurumuna nasıl dönüştüğü, ağırlıklı olarak bu dönüşümün mimarlarından olan dönemin başhekimini Dr. Mustafa Atanur'la yapılan sözlü tarih çalışması üzerinden anlatmaktadır. Bunun yanı sıra hem SSK dönemine hem de Sağlık Bakanlığı dönemine tanık olmuş bir doktor, bir hemşire, bir hademe (onbaşı) ve bir idari işler personeliyle yapılan sözlü tarih görüşmeleri, söz konusu dönemi tarihselleştirmek ve bugüne

getirebilmek için önemli bir zemin hazırlamıştır. Bu bölümde ayrıca SSK kurumunun neden bir akıl hastanesine ihtiyaç duyduğunu veya yerleşkeyi neden bir akıl hastanesine dönüştürmeye karar verdiğini cevaplayabilmek için SSK'nın tarihine ve hastanecilik faaliyetlerine genel hatlarıyla yer verilmiştir. SSK Erenköy Akıl Hastanesi'nin Sağlıkta Dönüşüm Programı kapsamında tüm altyapı ve personeliyle birlikte Sağlık Bakanlığına devredilmesini yine bu bölümde incelenmekte ve bu süreci sosyal politikalarındaki değişimler bağlamında ele almaktadır. Hastanenin Bakanlığa devri sürecini ve kurumun yeniden organizasyonunu yönetmesi amacıyla atanan ilk başhekim Dr. Mustafa Bilici ile yapılan sözlü tarih görüşmesi bu bölümün önemli bir kısmını oluşturmaktadır. Hastaneyi psikiyatri ve nöroloji alanında uzman yetiştiren bir eğitim ve araştırma hastanesine dönüştüren Bilici aynı zamanda yerleşkenin kullanım alanlarını da dönüştürmüş, bu dönüşüm özellikle bahçe ve servislerin kullanım farklılığında kendini göstermiştir. Bu bölümde, söz konusu dönüşümlerin gerekçeleri ve etkileri araştırılırken Bilici'nin tanıklığının yanı sıra her iki döneme de tanıklık ederek bu süreci bizzat yaşayan personelin anlatılarına ve düşüncelerine yer verilmiştir.

Fotoğraf 1: Erenköy Sağlık Yerleşkesi, 2019.

Bu tez çalışması yaklaşık doksan yıllık tarihiyle *Erenköy Sağlık Yerleşkesi* hakkında bugüne kadar yapılan ilk kapsamlı akademik çalışma olma iddiasındadır. Tezin konusu ve kapsamı düşünüldüğünde şüphesiz her ilk araştırma gibi bu tez çalışması da daha önce çok az bilgi sahibi olduğumuz bir sağlık yerleşkesi ve birbirinin devamı şeklinde düşünülebilecek kurumların tarihini bütün ayrıntılarıyla ortaya koyma ve analiz etme iddiasından uzaktır. Öte yandan tez boyunca aktarılan ve çok büyük bir kısmı ilk defa inceleme konusu olan bilgiler, belgeler ve anlatılar ile birlikte bu çalışma, kronolojik süreklilik içerisinde bütünlüklü bir tarih yazma çabası olarak da değerlendirilebilir. Araştırmanın kaynakları, hâlihazırdaki literatür ve bu çalışmanın sınırlılıkları ise takip eden bölümde ele alınmaktadır.

1.2. Araştırma Yöntemi ve Kaynaklar

Bu tez çalışması yöntem ve kaynaklar açısından iki temel eksene oturmaktadır. Tezin ilk döneme ait bölüm; makaleler, kitap bölümleri, arşiv belgeleri, raporlar ve süreli yayın taramaları olmak üzere bütünüyle yazılı kaynaklara dayanmaktadır. Türkiye’de genel olarak tıp tarihine, özel olarak ise sağlık kurumlarının tarihine yönelik ilgi ve araştırma göreceli olarak yakın zamanlarda başlamış olup 20. yüzyıl sağlık kurumlarının tarihi ise bu çalışmalarda kendine fazla yer bulamamıştır. Bu durumun nedenlerinden birisi, bir bütün olarak Türkiye’deki sağlık kurumlarını kapsayan ortak bir arşiv merkezi olmaması; hastanelerin ve sağlık kuruluşlarının kendi bünyelerinde kurmaya çalıştıkları arşivlerin ise araştırmacılara kapalı erişilebilirlikten uzak ve dağınık halde bulunmasıdır. Sağlık kurumları her ne kadar hasta dosyalarını belirli sistematik dahilinde muhafaza etmeye çalışmış ise de kurumun idari ve tıbbi dönüşümünü aydınlatmaya yönelik arşiv malzemeleri farklı nedenlerle bir arada muhafaza edilememiş, önemli bir kısmı ise kurumların farklı bakanlıklara ve kuruluşlara devri nedeniyle dağılmıştır.

Tezin birinci bölümünü oluşturan Erenköy Sanatoryumuna ait dönemin tarihi araştırılırken ağırlıklı olarak sanatoryum hakkında yazılan tanıtım yazıları, faaliyet raporları, sanatoryumun bağlı olduğu İstanbul Verem Savaş Derneğinin resmi yayınları ve kitaplarından yararlanılmıştır. Bununla birlikte yine aynı döneme ait başta *Yaşamak Yolu* dergisi olmak üzere diğer süreli yayın ve gazeteler taranmıştır. *Yaşamak Yolu* dergisi İstanbul Verem Savaşı Derneğinin kurulduğu 1927 yılından başlayarak 1972 yılına kadar çeşitli sıklıklarda yayınladığı, içerisinde verem hastalığı ile ilgili yazıların yanında derneğin toplantı raporlarının ve faaliyetlerinin haberlerinin verildiği bir yayındır. Sanatoryumun tarihini içeren ilk bölümde *Yaşamak Yolu* dergisinin tüm sayılarının taranmasıyla elde edilen bulgular, diğer bilgi ve belgelerle birlikte bu bölüme önemli bir katkı sağlamıştır. Ayrıca araştırma kapsamında bulunan yeni belgeler ışığında sanatoryumun satış ve devir süreci açıklığa kavuşmuştur. 1976 yılında Sanatoryum idaresiyle örgütlü personel arasında yapılan toplu iş sözleşmesi toplantısına ait toplantı tutanağı belgesi yerleşkenin hangi sebeplerle ve nasıl devredildiğine dair soruların cevabı için önemli ipuçları sağlamıştır ve bu dönemde sağlık alanında cereyan eden sendikal hareketler ve işçi eylemlerinde Erenköy Sanatoryumunun beklenmedik rolüyle karşılaşmamıza olanak tanımıştır. Yerleşkenin satış ve devrine dair nedenler ve sürecin ne şekilde işlediğinin bilgisine ulaşmanın, farklı kurumların benzer süreçlerini anlamak, araştırmak ve yeni araştırmacılar için bir katkı sağlayacağını umuyoruz.

İkinci bölümde anlatılan *Akıl Hastaneleri Dönemi (1978-2005)*'de ise büyük çoğunlukla sözlü tarihin sunduğu olanaklara dayanmaktadır. 1977 yılı sonrası yerleşkenin akıl hastanesi olarak kullanıldığı yakın döneme ait, yayınlanmış bir araştırma, yazı, hatırat vb. yazılı kaynakların bulunmaması nedeniyle, bu dönüşümleri hastane yöneticileri ve çalışanlarının anlatımına, tanıklıklarına başvurarak bir tarihsel süreklilik oluşturmaya çalışmıştır. Yerleşkenin SSK'ya satışı sonrasındaki döneme dair yayımlanmış her hangi bir yazılı kaynak bulunmamaktadır. Özellikle 28 yıllık SSK Ruh e Sinir Hastalıkları Hastanesi dönemi kaynak açısından adeta kapalı bir kutu gibidir ve hakkında yazılı herhangi

bir belgeye ya da tartışmaya rastlanamamıştır. Hastane ve yönetici kurumların arşivleri bu konuda yeni araştırmaları beklemektedir.

Tezin bu bölümünün de ortaya koymaya çalıştığı gibi Türkiye’de yirminci yüzyıl sağlık kurumlarının tarihini araştırmak için dönemin tanıklığına başvurmak ve dolayısıyla sözlü tarihin imkanlarından yararlanmak bir seçenek ya da yöntem olarak öne çıkmaktadır. Sözlü tarihin alan açısından oldukça verimli olması gereken tıp alanında sözlü tarih çalışmaları ise bugüne kadar kendisine yeterli bir alan açamamıştır. Tıpta sözlü tarih çalışmaları özellikle doksanlı yıllardan itibaren çeşitli ülkelerdeki tarihçiler tarafından kullanılmaya başlanmış ve özellikle sağlık kurumlarının tarihi araştırılırken önemli bir yöntem ve seçenek olarak belirmiştir. Sözlü tarihin öznel, güncel ve anlatıya bağlı yapısı, tarihin bireyler tarafından günümüzde nasıl anlaşıldığını, yorumlandığını ve yaşandığını gösterme potansiyeli taşımaktadır.¹

Erenköy Sağlık Yerleşkesi’nin yakın dönemini ve yukarıda kısaca bahsedilen dönüşümleri ortaya çıkarabilmek konusunda en önemli çaba, Erenköy Tarih Araştırma Grubuyla yaptığımız sözlü tarih çalışmalarıdır. Bu tezde, araştırma grubu olarak kurumun tarihini aydınlatmaya yönelik gerçekleştirdiğimiz sözlü tarih görüşmelerinden 6’sına yer verilmiştir. Görüşmecilerden 1’i hastanenin SSK döneminde, 1’i Sağlık Bakanlığı döneminde başhekimlik yapmıştır; diğer görüşmecilerden 1’i her iki dönemde de kurumda psikiyatrist olarak çalışan 1 hekim, 1 hemşire, 1 hizmetli ve 1 muhasebe memurudur.² Dolayısıyla bu tez çalışmasında bir yandan eldeki tarihsel malzemenin sunduğu fırsatlarla kronolojik/dönemsel bir kurum tarihi anlatılırken, diğer yandan bu fırsatların olmadığı ya da oldukça sınırlı olduğu yakın dönemler için sözlü tarihin imkanlarından yararlanılmıştır.

¹ Paul Thompson (Çev. Şehnaz Layıkel), *Geçmişin Sesi Sözlü Tarih* (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1999). Sözlü tarihin geçmişinin incelendiği bu kitapta sözlü tarihi, tanıklık hatıralarının bir kaynak olarak kullanıldığı bir tarih biçimi olarak tanımlanmaktadır.

² Sözlü tarih görüşmesi yaptığımız görüşmecilerden bir kısmı halen göreve devam ettiği için açık isminin kullanılmasına izin vermesine rağmen bu tezde anonim bir isimle yer vermeyi uygun gördük.

1.3. Literatür Değerlendirmesi

Bu tez çalışması literatür açısından öncelikle olarak Erenköy Sağlık Yerleşkesinin ortaya çıkış amacı olan veremle mücadele ve bunun bir parçası olan sanatoryum tarihine eğilmektedir. Sanatoryumun devredilerek akıl hastanesine dönüştürülmesiyle birlikte bir başka sağlık kurumu olarak ortaya çıkan akıl hastanesi ve akıl hastanelerinin Türkiye’deki gelişimine dair literatüre kısaca bakmaktadır. Son olarak ise Erenköy Ruh ve Sinir Hastalıkları Eğitim ve Araştırma Hastanesinin kurulduğu dönemi, özellikle “Sağlıkta Dönüşüm Programı” ve sağlık politikaları literatürü üzerinden okumaya çalışmaktadır. Erenköy Sağlık Yerleşkesinin tarihini kronolojik olarak ele alan tanımlayıcı nitelikteki bu tezin ana gövdesi sağlık kurumları, hastalıklar ve tedavilerin tarihi üzerine yazılı literatüre ve sözlü tarih görüşmelerine dayanmaktadır. Öte yandan söz konusu tarihsel sürecin ne şekilde okunabileceği ve yorumlanabileceğine dair bir bağlam ve sorunsal oluşturmak amacıyla tarih disiplininin yanı sıra sanatoryum ve akıl hastanesi gibi özgül sağlık kurumlarının sosyolojik ve politik bağlamlarıyla birlikte düşünmek amacıyla bu kurumlar hakkındaki literatüre ilgili bölümlerde yer vermeye çalışılmıştır. Bahsettiğimiz alanlara ilişkin, tezde yararlanmaya çalıştığımız literatürün kısa bir değerlendirmesi ve arka planını bu bölümde özetleyeceğiz.

Türkiye’de sağlık kurumları ve tarihine ilişkin çalışmalar uzun süredir yapılmakla birlikte, dönemsel olarak bu çalışmaların Osmanlı geçmişine, özellikle klasik dönem sağlık kurumlarına odaklandığı görülmektedir. Darüşşifaların tıbbi ve mimari tarihlerini ele alan çalışmalar³ uzun bir dönem boyunca ana akım tıp tarihi çalışmalarının gövdesini oluşturmuştur. Daha yakın zamanlarda olmak üzere 19. yüzyıl sağlık kurumlarının tarihine yönelik çalışmalar yayınlanmaya başlamıştır. Nuran Yıldırım’ın özellikle İstanbul’da 19. yüzyıl boyunca açılan hastanelerin

³ Örnekler için bkz.: Gönül Cantay, *Anadolu Selçuklu ve Osmanlı Darüşşifaları* (Ankara: Atatürk Kültür Merkezi, 2014). Nil Sarı (derleyen), *Tarihi Sağlık Kuruluşlarını: Darüşşifalar* (İstanbul: Ajansfa 2010).

tarihlerine odaklanan çalışmaları bu açıdan ayrı bir yer tutmaktadır.⁴ Yıldırım, bu dönem hastanelerinden bazıları hakkında bağımsız birer monograf ve kitap yayımlamıştır: Darülaceze⁵, Bezmialem Vakıf Gureba Hastanesi,⁶ Hamidiye Etfal Hastanesi⁷ gibi. Yine 19. yüzyıl sağlık kurumlarından Toptaşı Bimarhanesi,⁸ Hicaz Karantinası⁹ Şam Tıp Fakültesi¹⁰ gibi farklı alan ve coğrafyalarda hizmet veren kurumların tarihi hakkında eserler kaleme alınmıştır. Sağlık kurumlarıyla ilgili diğer bir tarih yazıcılığı gayrimüslim hastanelerin tarihlerine ilişkindir. Yine ağırlıklı olarak 19. yüzyıl hastanelerini ele alan çalışmalarda Balat Or-Ahayim Musevi Hastanesi,¹¹ Surp Pırgıç Ermeni Hastanesi¹², Surp Agop Hastanesi,¹³ ve Şişli La Paix Hastanesi¹⁴ gibi bugün halen faaliyetlerine devam eden kurumların tarihi profesyonel tarih yazımının imkanlarından uzak fakat eldeki kaynaklar ölçüsünde konuya ilgi duyan kişiler tarafından yayıma hazırlanmıştır. Cumhuriyet dönemi sağlık kurumlarının tarihine yönelik ilgi ise yakın bir zamanda gelişmeye başlamıştır. Bu alanda oldukça az sayılacak çalışmalar yapıldığını söylemek mümkündür. Başak Ocak ve Özlem Yıldırım Kocabaş'ın İzmir Devlet Hastanesi'nin tarihini incelediği çalışma¹⁵ bu örneklerden biridir.

Erenköy Sağlık Yerleşkesi, sanatoryum döneminde akciğer tüberkülozu ve göğüs hastalıkları üzerine hizmet vermiş, akıl hastanesi döneminde ise ruh ve sinir

⁴ Söz konusu hastanelerin ansiklopedik tarihleri şeklinde yer aldığı kapsamlı bir çalışma için bkz. Nuran Yıldırım, *İstanbul'un Sağlık Tarihi* (İstanbul: Düzey Matbaacılık 2010).

⁵ Nuran Yıldırım, *İstanbul Darülaceze Müessesesi Tarihi* (İstanbul: Darülaceze Vakfı, 1996).

⁶ Nuran Yıldırım, *Gureba Hastanesi'nden Bezmialem Vakıf Üniversitesi'ne* (İstanbul: Bezmialem Vakıf Üniversitesi, 2013).

⁷ Nuran Yıldırım, *Hastane Tarihimizde Bir Kutup Yıldızı: Hamidiye Etfal Hastanesi* (İstanbul: Şişli Etfal Eğitim ve Araştırma Hastanesi, 2010).

⁸ Fatih Artvinli, *Delilik, Siyaset ve Toplum: Toptaşı Bimarhanesi 1873-1927* (İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, 2013).

⁹ Gülden Sarıyıldız, *Hicaz Karantina Teşkilatı 1865-1914* (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1996).

¹⁰ Ekmeleddin İhsanoğlu, *Suriye'de Modern Osmanlı Sağlık Müesseseleri, Hastaneler ve Şam Tıp Fakültesi* (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1999).

¹¹ Viktor Apalaçi (derleyen), *Or-Ahayim Hastanesi: Sevgi ve Şefkatin Yüzyılı* (İstanbul: Balat Or-Ahayim Musevi Hastanesi Vakfı, 2001).

¹² Arsen Yarman, *Osmanlı Sağlık Hizmetlerinde Ermeniler ve Surp Pırgıç Ermeni Hastanesi Tarihi* (İstanbul: Surp Pırgıç Ermeni Hastanesi Vakfı, 2001).

¹³ Hovhannes Çolakyan, *Tarihi Surp Agop Hastanemizin Dünü ve Bugünü*, (İstanbul: 2004).

¹⁴ Rinaldo Marmara, *Osmanlı Hoşgörüsünün Tanığı Lape Hastanesi 1858-2008* (İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi, 2009).

¹⁵ Başak Ocak, Özlem Y. Kocabaş, *İzmir Gureba-i Müslimin Hastanesi'nden İzmir Devlet Hastanesine: Bir Hastane Öyküsü* (İzmir: İzmir Büyükşehir Belediyesi, 2014).

hastalıkları alanında hizmet vermiştir. Temelde bu iki farklı hastalığa göre oluşturulan kurumlar olarak sanatoryum ve akıl hastanesi kurumlarının tarihini ele alan çalışmalar Türkiye’de oldukça sınırlıdır. Doğrudan bir sanatoryum tarihi çalışması olarak Heybeliada Sanatoryumu hakkındaki tez¹⁶ dışında başka kapsamlı bir araştırma bulunmamaktadır. Diğer ülkelerde bir sağlık kurumu olarak sanatoryumların ortaya çıkışını,¹⁷ tarihini,¹⁸ sanatoryum hareketini, yaygınlaşmasını,¹⁹ sanatoryumların evrimini, dönüşümünü,²⁰ sanatoryumların yükseliş ve çöküşünü,²¹ farklı perspektiflerden inceleyen akademik çalışmalar bulunmaktadır. Bununla birlikte sanatoryumlardan ve dispanserlerden bahseden fakat veremle mücadeleyi temel eksenine oturtan akademik çalışmalar bulunmaktadır. Ceren Gülser İlikan tezinde Cumhuriyet döneminde uygulanan sağlık politikaları çerçevesinde veremle mücadeleyi incelemektedir.²² Murat Aksu, tıp alanında hastalık düşüncesinin ve hastalıklara dair tanımlamaların geçirdiği dönüşümü Türkiye’deki verem mücadelesi çerçevesinden incelemiştir.²³ Cem Hakan Başaran’ın eski harflerle çıkan Verem Mecmuası isimli dergiyi incelemiştir.²⁴

Sanatoryumun bağlı bulunduğu İstanbul Verem Savaş Derneğinin de başkanlığını yapmış olan Tefik Gökçe ve Sanatoryumun başhekimliğini yapmış olan Bülent Çintan iki önemli isimdir. Bu iki isim yaşadıkları dönemde Sanatoryum ve

¹⁶ Kerem Yılmaz, “Tarihsel Süreçte Sanatoryum: Heybeliada Devlet Sanatoryumu” (Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul 2014). Ulusal Tez Merkezi.

¹⁷ Thomas M. Daniel, “Herman Brehmer and The Origins of Tuberculosis Sanatoria,” *International Journal of Tuberculosis Lung Disease* 15, no. 2 2011:161-162.

¹⁸ Sheela Prasad, Venkat Raju, “The Magic Mountain Revisited: History of the Madanapalle TB Sanatorium,” *Economic and Political Weekly* 43, no. 33 (2008): 52-60.

¹⁹ Eva Eylers, “Planning The Nation: The Sanatorium Movement in Germany,” *The Journal of Architecture* 19, no. 5 (2014): 667-692.

²⁰ Peter Warren, “The Evolution of the Sanatorium: The First Half-Century 1854-1904,” *CBHM/BCHM* 23, no. 2 (2006): 457-476.

²¹ Anya Grahm, “The Rise and Fall of the Tuberculosis Sanitarium in Response to White Plague”, (Yüksek Lisans Tezi, Ball State University, Indiana 2012).

²² Ceren G. İlikan, “Tuberculosis, Medicine and Politics: Public Health in the Early Republican Turkey”, (Yüksek Lisans Tezi, Boğaziçi Üniversitesi, İstanbul 2006). Ulusal Tez Merkezi.

²³ Murat Aksu, “Tıp Tarihi Açısından Türkiye’de Verem Savaşı” (Tıpta Uzmanlık Tezi, Ankara Üniversitesi, Ankara 2005). Ulusal Tez Merkezi

²⁴ Cem Hakan Başaran, “Eski Harfli Son Tıbbi Süreli Yayınlarımızdan: Verem Mecmuası Ve Dizini,” *Kebikeç*, no.46 (2018): 297-304.

bünyesinde inşa edilen yeni binalar, hizmetler hakkında çeşitli tanıtıcı yazılar kaleme almıştır.²⁵ Burada ilginç bir tespit olarak şunu da belirtmek gerekir ki 1970'lerin ortasından itibaren veremle mücadelenin azalmasına paralel olarak bu türden çalışmaların devamı gelmemiş, yeniden ele alınmamıştır.

Hastanenin Sosyal Sigortalar Kurumu tarafından satın alınması ve devamında geçirdiği dönüşüm bizi 3. Bölümde ilk olarak SSK'nın tarihini kısaca incelememize yönlendirdi. Bu konuda yararlandığımız başlıca kaynaklar özellikle sosyal politikalar tarihi alanında Nadir Özbek'in yaptığı değerli çalışmalar oldu.²⁶ Ayrıca SSK tarafından hazırlanmış tarih araştırması²⁷ bu konuda sayılı kaynaklardan birisi olarak faydalandığımız bir kaynak oldu.

Türkiye'de sağlık kurumlarını sağlık politikaları üzerinden inceleyen çalışmalar da maalesef oldukça sınırlıdır. Her ne kadar *Sağlıkta Dönüşüm Programı* ile birlikte bu alanda yapılan çalışmalar artmış ise de sağlık politikalarını, sosyal politikanın parçası olarak değerlendiren çalışmalarda özel olarak kurumlar üzerindeki değişimler sınırlı biçimde tartışılmıştır. Volkan Yılmaz²⁸, Asena Günal²⁹, Çağlar Keyder ve arkadaşlarının³⁰ çalışmalarıyla birlikte güncel sağlık politikaları sosyal bilimcilerin yeni ilgi odaklarından biri olmuştur. Sağlık politikalarını tarihsel süreç içerisinde inceleyen ve bugün hizmetin kullanıcılarının

²⁵ Tefik İ. Gökçe, *İstanbul Verem Savaşı Derneği Kuruluş Gelişim ve Çalışmalar 1927-1971* (İstanbul: Hilal Matbaacılık, 1972). Tefik İ. Gökçe, *Verem Savaşında 50 yıl 1918-1968* (İstanbul: Türkiye Ulusal Verem Savaş Derneği, 1968).

²⁶ Nadir Özbek, *Cumhuriyet Türkiye'sinde Sosyal Güvenlik ve Sosyal Politikalar* (İstanbul: Türk Tarih Vakfı, 2006).

²⁷ Gürhan Fişek, Şerife Türcan Özsuca ve Mehmet Ali Şuğle, *Sosyal Sigortalar Kurumu Tarihi 1946-1996* (Ankara: Türk Tarih Vakfı, 1998).

²⁸ Volkan Yılmaz, *The Politics of Healthcare Reform in Turkey* (London&New York:Palgrave Macmillan 2017).

²⁹ Asena Günal, "Türkiye'de Devlet-Vatandaş İlişkilerine Sağlık Sistemi Üzerinden Bakmak: Sağlık Hizmetlerinin Sosyalleştirilmesi ve Başarısızlık Nedenleri," *Türkiye'nin Büyük Dönüşümü*, der. Osman Savaşkan ve Mehmet Ertan, (İstanbul: İletişim 2018): 301-333.

³⁰ Çağlar Keyder, ve diğerleri (derleyenler), *Avrupa'da ve Türkiye'de Sağlık Politikaları: Reformlar, Sorunlar, Tartışmalar* (İstanbul: İletişim 2017).

ne düşündüğünü sorgulayan az sayıdaki çalışmalardan biri yakın zamanda yüksek lisans tezi olarak sunulmuştur.³¹

Erenköy Sağlık Yerleşkesinin bir akıl hastanesine dönüşümü göreceli olarak yakın zamanlara denk gelmektedir. Bununla birlikte yaklaşık kırk yıllık bir dönem söz konusu olup bu döneme ilişkin bir akademik çalışma yayınlanmamıştır. Diyebiliriz ki genel olarak Türkiye’de psikiyatri kurumlarının tarihine dair yapılmış çalışma azdır. Psikiyatri denilince ilk akla gelen Bakırköy Hastanesi hakkında yazılanlar,³² Bakırköy öncesi dönemde Toptaşı Bimarhanesi ve yukarıda bahsettiğimiz gayrimüslimlere ait akıl hastanelerini ele alan çalışmalar dışında Cumhuriyet döneminde açılan akıl hastaneleri hakkında henüz kapsamlı çalışmalar yayımlanmamıştır. Örneğin Manisa, Elazığ, Samsun ve Adana gibi kurumlar yeni araştırmacıları beklemektedir.

İKİNCİ BÖLÜM

SANATORYUM DÖNEMİ (1932-1977)

2.1. TARİHSEL ARKAPLANIN İNCELENMESİ

2.1.1. Verem (Tüberküloz) Hastalığı ve Tedavisi

Tüberküloz yüzyıllardır bilinen, tarih boyunca farklı isimlerle adlandırılan bir hastalık olmasına rağmen 19. yüzyıla kadar tıbbi açıdan hastalık hakkında çok az şey bilinmektedir.³³ Her ne kadar yaş, cinsiyet ve gelir durumu ayırmasa da,

³¹ Merve K. Bilir, “Mental Health Care Policy Reform in Turkey: User Group Perspectives”, (Yüksek Lisans Tezi, Boğaziçi Üniversitesi, İstanbul 2018). Ulusal Tez Merkezi.

³² Betül Yalçın, Peykan Gökalp ve Cem Mumcu, *Bakırköy Akıl Hastanesinin Gizli Tarihi* (İstanbul: Okuyanlar 2018). Faruk Bayülkem, *Reşadiye Kışlası’nda Hastane’ye 80 Yıl Anıları 1927-2007* (İstanbul: Yapım-Pentamed 2007). Faruk Bayülkem, *Bakırköy’de 50 Yıl* (İstanbul: İstanbul Matbaa Meslek Lisesi, 1977). Şahap Erkoç, Fulya Kardeş ve Fatih Artvinli, “Bakırköy Prof. Dr. Mazhar Osman Ruh Sağlığı ve Sinir Hastalıkları Eğitim ve Araştırma Hastanesi’nin Kısa Tarihi,” *Düşünen Adam Psikiyatri ve Nörolojik Bilimler Dergisi*, 25. Yıl Özel Sayısı.

³³ Hastalığa sebebiyet veren, 1882 yılında Robert Koch tarafından tespit edilmiştir, Mycobacterium Tuberculosis (MTB) isimli bir bakteridir. Bakterinin insan vücudunda genelde akciğerlere yerleştiği gözlemlense de vücudun başka parçalarına da yerleşebildiği ve etkilediği

kişinin yaşadığı ortam ve koşullar hastalığın bulaşması için önemli bir etkidir; bu yüzden verem bir “yoksul hastalığı” olarak anılmıştır. Hastanın iştahını kesip yüksek kilo kaybına sebebiyet verdiği için geçmişte “tükenme”, kansızlığa yol açıp derisinin rengini soldurduğu için “beyaz ölüm” veya “beyaz veba” gibi isimlerle anılmıştır.³⁴

Hastalığa Antik Yunan dünyasında Phthisis (φθίσις) denmekteydi. Kelime phthio kökünden gelmekteydi ve çökmek, çürümek, bozulmak ve tükenmek anlamlarına gelmektedir.³⁵ Yunan dünyasının ünlü hekimi Hipokrat (Hippokrates) hastalığın özellikle orta yaştaki insanlar için ölümcül nitelikte olduğunu söylemektedir: “Phthisis’ten etkilenen kişiler, öksürükten sonra çıkardıkları balgamı kömürün üzerine tükürdüklerinde kötü bir koku olursa ve saçları dökülüyorsa, durum ölümcül sonuçlara ulaşabilir.”³⁶ Yine dönemin ünlü hekimi Galen (Galenos) hastalığın semptomları olarak ateş, öksürük ve kanlı balgamı belirtmiş, tedavi olarak ise temiz hava, süt ve deniz yolculuğunu önermiştir. İbni Sina, Bizans’lı Aetius, Egina’lı Paul ve İskenderiye’li Tralles hastalığın doğası ve bulaşıcılığı konusunda çeşitli çalışmalar yapan ve açıklamalarda bulunan diğer hekimlerdir.³⁷

bilinmektedir. Bakteri akciğerlere yerleştikten sonra burada yıllarca aktif olmadan yaşayabilmektedir. Yapılan gözlemlerde hastalığa dönüşmesi ilk 2 yılda en yüksek oranda görülmüştür. Hastalığa yakalan bir kişide; uzun süren kuru öksürükler, göğüs ağrıları, iştahsızlık, halsizlik, gün içerisinde yükselen ateş, kilo kaybı ve ileri seviyelerinde öksürükle birlikte kan gelmesi önemli semptomlar olarak gözlemlenir. Bir tüberküloz hastası akciğerlerde oluşan lezyonlar sonucunda öksürmesiyle, hapsirmesiyle ya da sadece konuşurken bile hastalığa sebebiyet veren bakterileri ortama saçar. Bakteriler, koşullara göre bir haftayı bulan sürelerde ortamda yaşayabilmekte ve o ortamda bulunan başka kişilere solunum yoluyla geçmekte ve hastalığa sebebiyet vermektedir. Hastalığın ilerlemesi, hasta olan kişinin düzenli ve sağlıklı yemek yememesi, bakımsızlık ve hijyenik koşulların olmaması gibi etkenlerle hızlanmaktadır. Ayrıca bkz., Roland Brosch, ve diğerleri, “A New Evolutionary Scenario For The Mycobacterium Tuberculosis Complex,” *Proceedings of the National Academy of Sciences* 99, no. 6 (Mart 2009): 3684-3689.

³⁴ İzzeddin Barış, “Dünyada Tüberkülozun Tarihçesi,” *Konuralp Tıp Dergisi*, no. 2 (2010): 2.

³⁵ Henry George Liddell, Robert Scott, *A Greek-English Lexicon*, erişim tarihi 6 Mart 2019. <http://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Perseus:text:1999.04.0057:entry=fqi/sis>.

³⁶ Hippokrates (Çevirmen: Eyüp Çoraklı), *Aforizmalar* (İstanbul: İş Bankası Yayınları 2016): 38.

³⁷ I. Barberis, ve diğerleri, “The History Of Tuberculosis: From The First Historical Records To The Isolation Of Koch’s Bacillus,” *Journal of Preventive Medicine and Hygiene*, no. 1 (2017): E-9.

Tüberkülozun Roma İmparatorluğu'nun çöküşünün ardından bütün Avrupa genelinde yaygınlaştığı düşünülmektedir. Ortaçağda diğer hastalıklarda olduğu gibi tüberküloz konusunda da çeşitli batıl inançlar egemen olmuş ve bu durum 17. yüzyıl başlarına kadar devam etmiştir.³⁸ Bu yüzyılda hastalığın patolojik ve anatomik olarak bugün bilinen haline en yakın şeklini Francis Sylvius "Opera Medica" (1679)³⁹ ve Richard Morton "Phthisiologia" (1689) isimli eserlerinde tasvir etmiştir.⁴⁰

19. yüzyılın başlarında Avrupa nüfusunun %70'inin tüberkülozlu olduğu tahmin edilmektedir.⁴¹ Tüberkülozun bu denli önemli bir halk sağlığı soruna dönüşmesine rağmen çözüm arayışları bu dönemde başarılı olamamıştır. Yüzyılın hemen başlarında, Fransız fizikçi ve tıp araştırmacısı R.T.H. Laennec'in (1781-1826) 1816 yılında, bugün hala yaygınca kullanılmakta olan stetoskop cihazını keşfi, insan bedenini dinlemeye ve böylece hastalığın patolojiye sebebiyet verdiği yerlerin tespit edilmesine imkân vermesi bakımından oldukça önemli bir gelişme olmuştur.⁴²

1865 yılında Jean-Antoine Villemin (1827-1892) tüberkülozdan ölen bir hastanın ciğerlerinde oluşmuş boşluklardan aldığı iltihaplı sıvıyı bir tavşana aşılması sonucunda tavşanın da bir süre sonra hastalandığını görmüş ve böylece tüberkülozun bulaşıcı olduğu bilimsel deneylerle ispat etmiştir. Bu deneyin bir

³⁸ Ortaçağda bir çeşit deri tüberkülozu olan Sıraca (Scrofula) hastalığının yaygınlaştığı bilinmektedir. İngiltere ve Fransa'da hastalığa "Kralın Musibeti" (King's Evil) ismi verilmiştir ve hastalığa yakalanmış kişilerin başvurabileceği en yaygın tedavi "Kralın Teması" (Royal Touch) yani kralın hastaya dokunmasıdır. Bu tedavi pratiğine ilk başlayan İngiltere Kralı Edward (1003-1066) ve Fransa Kralı 1. Philip olmuştur ve 18. yüzyıla kadar devam etmiştir. Kral 4. Henry'nin 1500 hastaya, Fransız Kralı 15. Louis'nin 2000 hastaya bu mucizevi tedaviyi gerçekleştirmek için dokunduğu bilinmektedir. Bu pratiği İngiltere'de son kez Kraliçe Anne uygulamış ve Kral 1. George 1714 yılında tahta geçtiğinde bu temsili tedavi seremonisine son vermiştir. Fransa'da daha uzun yıllar bu pratik devam ettirilmiş ve 1825 yılında Kral 10. Charles tarafından son verilmiştir. John F. Murray, ve diğerleri, "The King's Evil and the Royal Touch: The Medical History Of Scrofula," *The International Journal of Tuberculosis and Lung Disease*, no. 6 (2016): 714.

³⁹ I. Barberis, ve diğerleri, "The History Of Tuberculosis: From The First Historical Records To The Isolation Of Koch's Bacillus," E-10.

⁴⁰ Robert Y. Keers, "Richard Morton (1637-98) and his Phthisiologia." *Thorax*, 37 (1982): 26-31.

⁴¹ Yusuf İ. Barış, "Dünyada Tüberkülozun Tarihi," 3.

⁴² Kenneth Dawson, "The Captain of All These Men of Death: Aspects of the Medical History of Tuberculosis," (Yüksek Lisans Tezi, Massey Üniversitesi, Manawatu, 2007): 26-27

sonucu da hastalığın nerede ve nasıl bir tahribat yaptığına dair de önemli bir gösterge olmasıdır. Hastalığa neyin sebebiyet verdiği tam olarak bilinmesi ve kontrol altına alınabilmesi için sonraki bir çok araştırma için önemli bir ispat haline gelmiştir.⁴³

Tüberküloz hastalığının tarihsel seyrini değiştiren en büyük keşif Robert Koch (1843-1910) tarafından yapılmıştır.⁴⁴ Koch yaptığı araştırmalar sonucunda tüberküloza sebebiyet veren bakterileri (MTB) tespit etmiş ve bulunduğu yerde izole etmeyi başarmıştır. Bu başarısını 1882 yılının 24 Mart günü açıklamıştır ve Bu açıklama o günlerde geniş bir ilgi uyandırmıştır,⁴⁵ bu tarih bugün hala Dünya Tüberküloz Günü olarak anılmaktadır. Ayrıca 1905 yılında Koch'un bu keşfi ona Nobel Tıp Ödülünü kazandırmıştır. Koch bu büyük keşif sonrasında hastalığın tedavisi için çalışmalara başlasa da bu konuda başarılı olamamıştır.

1921 yılında Albert Calmette ve Camille Guérin yaklaşık 20 yıllık bir araştırmanın sonucunda, yaşamını sürdürebilen ama hastalık yapma gücünü yitiren bir bakteri elde etmiş ve buna Bacille-Calmette-Guerin (BCG) ismi verilmiştir. Hemen ardından aşı geliştirilerek 1 Temmuz 1921 tarihinde Paris'te ilk aşılamalara başlanmıştır. Bu gelişme salgın hastalığın kesin tedavisi olarak büyük heyecanla karşılanmış, bir çok yerde yapılan aşılama sonucunda büyük başarılar elde edilmiştir. Ne var ki ilk geliştirilen BCG aşılarının bazılarının içeriğine aktif tüberküloz bakterisinin de karışmış olduğu fark edilmiş ve yeniden üretilen BCG aşıları ilerleyen yıllarda daha yaygın kullanıma geçmiştir.

II. Dünya Savaşının sonrası kesin tedaviler bulunmaya başlanmıştır. 1944 yılında bulunan streptomisin isimli antibiyotiğin ardından, 1961 yılında bulunan

⁴³ John F. Muray, Dean E. Schraufnagel ve Philip C. Hopewell, "Treatment of Tuberculosis: A Historical Perspective," *AnnalsATS*, no. 12 (2015): 1754.

⁴⁴ I. Barberis, ve diğerleri, "The History Of Tuberculosis: From The First Historical Records To The Isolation Of Koch's Bacillus," E-10.

⁴⁵ Osmanlı İmparatorluğunun gösterdiği ilgi için bkz. Nuran Yıldırım, "Tüberkülin'in Keşfi ve İstanbul'daki Yankıları," *Hastalıklar, Hastaneler ve Kurumlar* içerisinde (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları 2014): 196.

ethambutol ve 1965 yılında bulunan rifampisin TB tedavisinde kullanılan en aktif ilaçlar olmuştur.⁴⁶ Bu ilaçların keşfi 1950'lerden başlayarak 1970'lere kadar TB'nin tedavisinde önemli başarı sağlamıştır.

2.1.2. Sanatoryum Hareketi

Tüberküloz (TB) salgını 19. yüzyılın başlarında Avrupa'nın en önemli halk sağlığı sorunu haline gelmiştir; bu yüzyılda ölümlerin yaklaşık 4'te 1'inin bu hastalığa bağlı olarak gerçekleştiği iddia edilmektedir.⁴⁷ Hastalığın doğasını bulmaya yönelik araştırmalar yol kat etse de hala kesin bir sonuca varılamamış ve bu doğrultuda etkin bir tedavi yolu keşfedilememiştir. Hastalığın kalıtsal olduğu düşünülse de yüzyıl başında çeşitli tecrit uygulamaları konuşulmaya ve uygulanması için resmi kanunların yapılmasına başlanmıştır.⁴⁸

Yüzyılın ortalarına gelindiğinde, sanayileşmeyle birlikte nüfusları hızla artan şehirlerin sokakları ve evleri hastalığa yakalanmış insanlarla dolup taşmaktadır. İngiltere'de 1851 ile 1910 yılları arasında yaklaşık 4 milyon kişi tüberküloz sonucu hayatını kaybetmiştir; ölenlerin üçte birinden fazlası 15-34 yaş arası genç-üretken gruptandır.⁴⁹ Özellikle sağlıksız yaşam koşulları sahip işçi ve yoksul kesimin yaşadığı yerlerde hastalık sıkça ölümlere sebebiyet vermektedir. Bir yandan da şehirlerin bu hastalığın kaynağı olduğu ve sağlıklı bir yaşam sürülebilecek şehir dışındaki yerlerin tüberkülozu tedavi edebileceği görüşünü savunan insanların sayısı artmaktadır.

⁴⁶ John F. Muray, Dean E. Schraufnagel ve Philip C. Hopewell, "Treatment of Tuberculosis: A Historical Perspective," 1755.

⁴⁷ Yusuf İ. Barış, "Dünyada Tüberkülozun Tarihi," 3.

⁴⁸ 1699 yılında İtalya'da bulunan Lucca Cumhuriyeti'nde yayınlanan resmi bildiri hastalığın bulaşıcı doğasına değinilmiş ve 1735 yılında da Sağlık Kurulu tarafından hastaların kesinlikle kamu hastanelerine alınmaması, buldukları yerde izole edilmeleri ve tedavileri için özel bir yer kurulmasına karar verilmiştir. Bu karar tüberküloz hastalarının nüfus yoğun bölgelerden uzak tutmak ve tedavi amacıyla kullanılacak bir mekân arayışlarının başlangıcı olarak kabul edilebilir. I. Barberis, ve diğerleri, "The History Of Tuberculosis: From The First Historical Records To The Isolation Of Koch's Bacillus," E-10.

⁴⁹ John Firth, "History of Tuberculosis," *History* 22, no. 2 (2014): 30-31.

TB hastalarına yönelik tedavi arayışlarında hastanın bulunduğu ortamın rolüyle ilgili fikirler de böyle bir dönemde ortaya çıkmaya başlamıştır. İlk olarak İngiliz Hekim George Bodington, 1840 yılında yayınladığı “Akciğer Tüberkülozunun Tedavisi ve İyileştirilmesi” isimli kitabında, soğuk havanın hastalığı hızlandırdığını, temiz havanın yanında yapılacak egzersizler ve besin değeri yüksek gıda takviyesinin hastalığa iyi geldiğini çeşitli örnek vakalara dayandırarak iddia etmiştir.⁵⁰

Ortama dayalı bu tez yeni tartışmaların da önünü açmıştır. Bunlardan en önemlisi girişimci Alman Herman Brehmer’in (1826-1889) hastanın bulunacağı ortamın hastalığı tedavi edeceğine dair tezi ve bu yolda giriştiği “Sağlık Merkezi” girişimi olmuştur.⁵¹ Brehmer’i TB hastalığının tedavisi amacıyla bir mekân kurmaya yönelten TB hastalarının kalplerinin normalden daha küçük olduğu ve yüksek rakımlı bölgelerde oluşturulacak bir ortamda yapılacak tedavi amaçlı uygulamalarla kalbi normal boyutlarına getirerek hastayı iyileştireceğine dair tezidir. Brehmer bu düşünce ile 1862 yılında, bugün Polonya sınırları içerisinde olan, Silezya Dağlarında bir merkez açmış ve ismini Heilanstalt⁵² koymuştur. Yüksek rakımlı yerlerde ve temiz havada gerçekleşecek olan bu tedaviye daha sonraları çeşitli hidroterapi uygulamaları ve egzersizler de eklemiştir.⁵³ Brehmer, bir süre sonra yayınladığı raporunda sağlık merkezinin hastaların iyileşmesinde ne denli başarılı olduğunu duyurmaya çalışmıştır; hastaların bir çoğu bir yılı bulmayan sürelerde iyileşip merkezden ayrılmaktadır. Gösterdiği bu başarı “sağlık merkezi” fikrini oldukça popüler bir hale getirmiştir ve benzer kurumların açılmasının yani Sanatoryum Hareketi’nin öncüsü olmuştur.

⁵⁰ Peter Warren, “The Evolution of the Sanatorium: The First Half-Century(1854-1904),” *Canadian Bulletin of Medical History*, no. 23 (2006): 461.

⁵¹ Thomas M. Daniel, “Herman Brehmer And The Origins Of The Sanatoria,” *International Journal Of Tuberculosis Lung Disease* 15, no. 2 (2011): 161-162.

⁵² Heilanstalt Almanca heil (sağlık) ve anstalt (kurum ya da merkez) kelimelerinin biraraya getirilmesiyle oluşturulmuştur. Bugün sözlük anlamı genelde sanatoryum olarak karşımıza çıkmaktadır. Almanca’da akıl hastanesi anlamına gelen Nervenheilanstalt sözcüğü de buradan türetilmiştir.

⁵³ Age, 161.

Sanatoryum Hareketi'ne öncü olan diğer önemli girişim de, Brehmer'in kurduğu sanatoryumda tedavi gören Peter Dettweiler'in öncülüğünde Frankfurt yakınlarında Falkenstein kasabasında kurulan merkezdir. Brehmer'den farklı olarak Dettweiler yüksek rakımlı yerlerin tedavi için önemi olmadığını düşünmekte, günlük egzersizlerin yanında dinlenme kürlerinin önemli olduğunu vurgulamaktaydı.⁵⁴ Ayrıca Brehmer'in varlıklı insanları hedefleyen merkezinden farklı olarak, bu kurumu daha az donanımlı ama fiyatları daha ucuz bir sanatoryum olarak kurmuştur.⁵⁵ Amerika Birleşik Devletleri'nde (ABD) ise TB tedavisi için açılan sanatoryumların ilki 1875 yılında Kuzey Carolina Ashville'de Joseph Gleitsmann tarafından açılan sanatoryum olmuştur. 1886 yılında E.L. Trudeau tarafından Saranac Gölü'nde açılan Adirondack Kır Evi Sanatoryumu kısa sürede popüler olmuş ve ABD'nin bir çok bölgesinden TB hastası buraya akın etmiştir. Trudeau'nun ölümünden sonra kuruma Trudeau Sanatoryumu ismi verilmiştir.⁵⁶

Bu ilk sanatoryumlar hastanın iyileşmesi için ideal denebilecek bir ortam yaratma ilkesiyle, bu ortamda geçirilecek süre zarfında, dönemin "sağlıklı hayat" anlayışına dayalı, besin değeri yüksek yemekler, çeşitli egzersizler, güneş altında uzanarak dinlenmek (güneş kürü) gibi uygulamaları hizmet olarak sunmaktaydı. Bu sanatoryumlar hasta kişilerin iyileşmesi yolunda gösterdikleri başarıları birbiri ardına yayınladıkları raporlarla duyurmuşlardır. Bu öncü sanatoryum girişimleri oldukça popüler bir hale gelmiştir ve bir çok sanatoryum ardı ardına açılmaya başlamıştır. Tedavi amaçlı etkili bir ilacın henüz geliştirilememiş olması da, bu merkezlerin sayısının hızla artmasına sebebiyet vermiştir.

Dönemin ulus devletleri bu girişimlerin destekçisi ve bazen de bizzat girişimcisi olmuştur. Özellikle Avrupa ülkelerinde, ulus devlet inşası süreçlerinde veremle

⁵⁴ Peter Warren, age, 462.

⁵⁵ Hedeflediği kitlenin pek tercih etmemesinden bu işletme uzun süreli olmamıştır. 1905 yılında kapanmış ve daha sonra yerleşke Erenköy Sağlık Yerleşkesinde olduğu gibi akıl hastalarının bakımı ve tedavisi için kullanılmıştır.

⁵⁶ John F. Murray, age, 1750.

mücadele ve sanatoryum önemli bir politika ve gündem haline gelmiştir. Sanayileşmeyle artan kentsel nüfusun doğurduğu problemler dönemin iktidarlarını refah devleti adıyla anılan çeşitli sosyal dönüşüm politikalarına yönlendirmiştir. Dönemin ayaklanmaları ve artan sosyalizm baskısı işçi sınıfının ve yoksulların durumlarının iyileştirilmesi yönünde bir baskı oluşturmuştur.⁵⁷ Özellikle işçi sınıfının ve yoksulların yaşadığı bölgelerdeki sağlıksız yaşam koşullarının bir çok salgının şehir sınırlarında yoğunca tutunmasına ve yayılmasına sebebiyet vermektedir. Böylesi bir ortamda tüberkülozla mücadele konusunda özel sanatoryum girişimlerinin popülerleşen başarısı hükümetleri de kendi “halk sanatoryumlarını” kurma yoluna sokmuştur.⁵⁸ Ayrıca bu dönemde devletler tarafından başlatılan kitlesel kampanyalar etkili olmuştur. Tüberküloz konusunda toplumda farkındalığı artırma ve eğitim amacıyla afişler, pullar, kitapçıklar ve çeşitli başka dökümanlar yayınlanmış, etkinlikler düzenlenmiş ve aynı zamanda halktan toplanan bağışlarla yapılan tesisler sayesinde sorunun çözümü için ekonomik kaynak yaratmışlardır.⁵⁹

20. yüzyıla girildiğinde, sanatoryumların tedavide yegane seçenek olarak varlığını sürdürmesi sadece hastalığa sebep olan bakteriye yönelik aşının henüz geliştirilmemiş olması değildir. Yapılan kitlesel kampanyaların da etkisiyle sanatoryum kültürel gelişmişliğin bir göstergesi olarak görülmeye ve ülkelerin gelişmişliğini temsil etmeye başlamıştır. Robert Koch, tüberkülini keşfi nedeniyle 1905 yılında Nobel Ödülü töreninde yaptığı konuşmada, sanatoryumların aslında gerçek tedavi olmadığı, tedavi edildiği söylenen kişilerde bakterilerin vücutta kapalı olarak kalmaya devam ettiğini ve tekrar hastalığın nüksetmesine sebep olabildiklerini söylemiştir. 1907 yılında Almanya’da bulunan Hijyen Kurumunun başkanı Alfred Grotjahn iddia edilenin yüksek iyileşme oranlarının gerçeği yansıtmadığını ve yaklaşık %3,4 gibi bir oranda iyileşme olduğunu kabul etmiştir;

⁵⁷ Eva Eylers, “Planning The Nation: The Sanatorium Movement in Germany,” 682.

⁵⁸ Sandra L Wheeler, "Sanatorium Care for the Tubercular Poor in Hartford," (Yüksek Lisans Tezi, Trinity College, (1993), 44. Erşim tarihi 8 Mart 2019. <http://digitalrepository.trincoll.edu/grad/2>

⁵⁹ Kenneth Dawson, “The Captain of All These Men of Death: Aspects of the Medical History of Tuberculosis,” (Yüksek Lisans Tezi, Massey Üniversitesi, Manawatu, 2007): 26-27.

ayrıca tedaviden 5 yıl sonra hastalığın nüksetme oranının %66'ları bulduğunu söylemiştir.⁶⁰

Özellikle İkinci Dünya Savaşı sonrasında TB kesin tedavisine yönelik ilaçların geliştirilmesi ve şehirlerde hayat standartlarının eskisine göre yükselmeye başlaması sonucunda hastalığın tedavisi için özel bir mekân olarak sanatoryumlara olan ihtiyaç giderek azalmıştır. 1970'lere gelindiğinde pek çok ülkede sanatoryumlar birbiri ardına kapanmaya ya da başka amaçlarla kullanılmak üzere dönüştürülmeye başlanmıştır.⁶¹

2.1.3. Geç Osmanlı ve Erken Cumhuriyet Döneminde Verem

19. yüzyıl başlarından itibaren dünyada olduğu gibi Osmanlı Devleti'nde de en önemli halk sağlığı sorunlarından biri verem⁶² olmuştur. Veremden sadece yoksul halk etkilenmemiş, bu hastalık saraya kadar girmiştir. Sultan II. Mahmut (1808-1839) ve ardından oğlu Sultan Abdülmecid (1839-1861) bu hastalık nedeniyle vefat etmiştir.⁶³

II. Abdülhamid (1842-1918) verem salgının gittikçe yayılması ve belki de annesi dahil olmak üzere aile üyelerinin bir kısmının vefatına⁶⁴ verem hastalığının neden olması sebebiyle, 1882 yılında Robert Koch'un tüberküloz bakterisini keşfiyle oldukça yakından ilgilenmiştir. Hastalık ve tedavisi konusunda son gelişmeleri

⁶⁰ Eva Eylers, "Planning The Nation: The Sanatorium Movement in Germany," 674.

⁶¹ Sandra L Wheeler, "Sanatorium Care for the Tubercular Poor in Hartford, 1900-1910" (1993).Masters Theses. 2. Erşim tarihi 8 Mart 2019. <http://digitalrepository.trincoll.edu/grad/2>

⁶² Verem kelimesinin kökeni için Nişanyan arapça wrm (waram) kökünden ve tümör/ur anlamlarına geldiğini söylemekte. Sevan Nişanyan, "Verem," Nişanyan Sözlük, erişim tarihi 4 Nisan 2019. <https://www.nisanyansozluk.com/?k=verem>. Ayrıca divan edebiyatında veremle ilgili yapılmış bir çalışma için bkz, Fatih Sona, "Divan Şairlerinin Gözünden Verem," *Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 2, no. 2 (2017), 610-618.

⁶³ Yusuf İ. Barış, "Dünyada Tüberkülozun Tarihi," 4.

⁶⁴ Sultan Abdülmecid çok titiz olsa da hastalığı en yakınındaki insanlara bulaştırmıştır. Sultan Abdülmecid öldüğünde, haremdeki 18 kadından 9'unun vereme yakalanmış olduğu tespit edilmiştir. Bu kadınlar arasında oğlu II. Abdülhamid'in annesi Tirimüjgan ve verem hastalığına yakalanmış olan Padişah Vahdettin'in annesi Gülüstü de mevcuttur. Bknz. Yusuf İ. Barış, age, 4.

öğrenebilmeleri için hekimlerden oluşan heyetleri Almanya'ya göndermiştir.⁶⁵ II. Abdülhamid Avrupalı doktorlar ve kendi heyetlerinin çalışmaları sonrasında Cemiyet-i Tıbbiye-i Şahane'den verem hastalığından korunmanın yollarını bulmalarını istemiş, kurumun 1895 tarihli toplantısında yayınlanan raporda hastalığa yakalananların kalabalık mekânlarda tükürmelerinin yasaklanması önerilmiştir. Bu rapor üzerine hastane, hapisane gibi mekanlarda tüberkülozular ayrılmaya ve bu kişilere tükürük hokkası verilmeye başlanmıştır.⁶⁶

20. yüzyılın başında verem, özellikle İmparatorluğun başkentinde ve büyük şehirlerinde insan sağlığını tehdit eden en önemli salgın hastalıklardan biri haline gelmiştir. Osmanlı İmparatorluğunun devlet mekanizmalarının ulusçuluk fikirleriyle yeniden tasarlanma girişimlerine sahne olduğu bu dönemde, devlet hastalıkla mücadeleye pek dahil olamamıştır. Almanya gibi devletler bir süredir hem ulus devlet inşasında makbul vatandaşlarını tasarlamakta oldukça yararlandıkları hem de kitlesel motivasyonlar yaratıp finansal kaynak yaratımı olarak kullandıkları kitlesel bağış kampanyaları düzenliyor ve düzenleyenlere destek oluyordu. Dönemin Avrupa ülkeleri ile kıyaslandığında Osmanlı Devleti'nin bu kapsamda örgütlü bir girişimde bulunmadığı ama gönüllü girişimleri desteklediğini söylemek mümkündür.

20. yüzyıl başlarından itibaren Türkiye'de veremle mücadele konusunda çeşitli teşebbüsler olmuştur. Dönemin Sanatoryum Hareketi'ne paralel olarak il aklı gelen uygulamalardan biri sanatoryumlar açmaktır. Osmanlı Devleti'nde, ilk gönüllü girişimlerin çocuklara yönelik sanatoryumlar açmak olduğu görülmektedir. Bunların ilk örneği 1902 yılında İstanbul'un ilk sanatoryumu olan, Dr. Giovanni Battista Violi tarafından öksüz, kimsesiz ve veremli çocukların iyileşmelerini sağlamak amacıyla kurulan Sen Jorj Burgaz Adası Çocuk

⁶⁵ Nuran Yıldırım, "Tüberkülin'in Keşfi ve İstanbul'daki Yankıları," *Hastalıklar, Hastaneler ve Kurumlar* içerisinde (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları 2014): 196.

⁶⁶ Nuran Yıldırım, *İstanbul'un Sağlık Tarihi*, 93.

Sanatoryumu'dur.⁶⁷ 1906 yılında da Hamidiye Etfal Hastanesinde yine çocuklar için bir sanatoryum hizmete açılmıştır.

1909 yılına gelindiğinde İstanbul'daki toplam ölümlerin altıda biri verem sebebiyle gerçekleşmektedir. ⁶⁸ Bu yıllarda çeşitli Avrupa ülkeleri, özellikle de Almanya ile yapılan kıyaslamalar göstermektedir ki Osmanlı'da vereme yakalananların sayısı Almanya'nın yarısı kadar olsa da hayatını kaybedenler bir kat daha fazladır. İstanbul'da çalışmakta olan hekimler bu durumun sebebini yoksulluk, beslenme yetersizliği, toplumsal hijyenin sağlanamaması ve bölgede çıkan yangınlar sonucu insanların izdihama varan koşullarda yaşamaları olarak belirtmişlerdir.⁶⁹

Cumhuriyet'in kuruluşunun hemen ardından veremle mücadele konusu tekrar gündeme gelmiş ve aynı yıl ilk özel sanatoryum İstanbul'da açılmıştır. Vakıf Gureba Hastanesi'nde dahiliye uzmanı olan Dr. Musa Kazım, Büyükkada'da kiraladığı bir binayı 1923 yılında özel sanatoryum olarak hizmete açmıştır. Ardından bir başka ada olan Heybeliada'da yeni bir sanatoryum açılması gündeme gelmiştir. İki buçuk ay gibi kısa bir sürede hazırlık çalışmaları tamamlanan Heybeliada Sanatoryumu Dr. Server Kamil Bey başhekimliğinde 1 Kasım 1924 günü hizmete açılmıştır. 1927 yılında ise Validebağ konusu içinde yetimler yurdu olarak kullanılan Adile Sultan Kasrı, Milli Eğitim Bakanı Mustafa Necati'nin girişimleriyle ilkokul öğrencileri için 50 yataklı bir prevantoryuma dönüştürülmüştür.⁷⁰

2.1.4. İstanbul Verem Savaş Derneği

Hastalıkla mücadele için gösterilen ilk çabalar 1. Dünya Savaşı'nın getirdiği zor şartlar altında uzun süreli olamamıştır. Savaş sonrasında da hastalıkla mücadelede

⁶⁷ Age, 93.

⁶⁸ Age, 98.

⁶⁹ Age, 99.

⁷⁰ Age, 99-100.

Osmanlı Devleti'nin yetersiz kalması, 1918 yılında verem savaşını gönüllü yürütecek olan Verem Mücadele Osmanlı Cemiyeti'nin kurulmasına yol açmıştır. 20 Nisan 1918 tarihinde faaliyete başlayan⁷¹ Verem Mücadele Osmanlı Cemiyeti öncelikle hastalık hakkında toplumu bilgilendirerek yaygınlaşmasını engelleme amacıyla çeşitli broşürler, afişler ve yayınlar hazırlamıştır. Cemiyet Başkanı Dr. Besim Ömer “Verem Tehlikesi ve Veremle Mücadele” başlıklı broşürde cemiyetin hastalıkla mücadelede yayın faaliyetinin yanı sıra tedavi kurumları açacağını belirterek dispanser ve hastanelerin önemini şöyle özetlemiştir:

“Veremle Mücadele Osmanlı Cemiyeti evvela neşriyat ile ve dispanser tesisi ve verem hastanesi küşadı ile işe başlayacaktır. Veremle mücadelede muvaffakiyeti temin edecek vesaiti içtimaiyeden en mühimi, vereme karşı (dispanser) namı verilen müesseselerdir. Dispanser verem mücadelesinde temeldir; bir köşe taşıdır. Bunlar şehir ve kasabalarda birer muayenehanedir. Veremle mücadele dispanseri mücadele ve muavenet mahalleridir. Esas, hastayı araştırıp bulmak, müesseseye celp etmek ve rapt (bağlamak) suretiyle tedavi ve sirayet hususunda terbiye etmektir. Teşfiyeden ziyade terbiye mühimdir. Veremle mücadelede dispanser esas olduğundan bu müesseseden başlamak elbette mâkuldür. Veremle Mücadele Cemiyetinin hastalığa yakalanan biçareler için küşad edeceği müessesattan gayri, memleketimizde en büyük hizmeti, efradı milleti bu müthiş hastalıktan tahaffuzu için, tenvir ve ikaza delaleti olacaktır. Gayesi ve mefkuresi alemi insaniyete merhamet ve devlete hizmetten ibaret olan bir cemiyet, sa'yi gayrete devamla, elbette muvaffak olacaktır.”

Cemiyetin faaliyetleri uzun sürmemiş, 1920 yılında İstanbul'un işgaliyle birlikte faaliyetlerine son vermek zorunda kalmıştır. Cumhuriyet rejiminin kurulması ve Ankara'nın başkent olması, veremle mücadele konusunda, İstanbul'un önemini

⁷¹ Tefik İ. Gökçe, *Verem Savaşında 50 yıl 1918-1968* (İstanbul: Türkiye Ulusal Verem Savaş Derneği 1968):16. Gökçe, derneğin faaliyetine Hayriye-i İslamiye Cemiyeti'nin Cağaloğlu'ndaki binasının üst katındaki bir ofiste kurulduğunu ve 8 Haziran 1918'de kuruluş onayını aldığını yazmaktadır.

azaltmamıştır. Yeni rejimin en önemli ve kalabalık kenti olma özelliğini koruyan ve verem salgını altında olan İstanbul’da, bu alanda çalışmalar yapacak bir örgütün eksikliği hissedilmekteydi. Aralarında Osmanlı Verem Cemiyetinin eski üyelerinin de olduğu doktorlar birliğinin toplantısında, veremle mücadele etmek için yeni bir dernek kurulmasına karar verilmiştir. Bu girişimin içinde olmak isteyen gönüllü doktorlar, gerekli izinler alındıktan sonra, 1927 yılının Eylül ayında “İstanbul Verem Mücadelesi Cemiyeti” ismiyle faaliyetlere başlamıştır.⁷² Cemiyet, ülke genelinde cumhuriyet sonrasında açılan üçüncü verem mücadelesi derneği olarak bugün hala hizmet vermeye devam etmektedir. Kurucu üyelerinin aynı zamanda rejimin kurucularına olan yakınlıkları derneği kısa süre içinde gelişen, verem mücadelesi konusunda kampanyalar yürüten ve yatırımlar yapan kapasiteye ulaştırmıştır.

Cemiyetin kuruluş amacı, İstanbul’da verem ile mücadelede programlı çalışmalar yapmak, belediyeleri ve şehir halkını veremin bireysel ve sosyal tehlikelerine karşı uyarmak, sanatoryum ve dispanser açmak için hükümet, belediye ve hayırseverler nezdinde girişimlerde bulunmak, maddi imkanlarla ve bilimsel çalışmalarla verem savaşına güç kazandırmak şeklinde belirtilmiştir.⁷³ Cemiyet, bu amaçlardan, maliyeti en düşük olanla işe başlamıştır: Verem hastalığı hakkında halkı bilgilendirmek. Cemiyet tarafından halka ve okullarda öğrencilere, verem hakkında konferanslar verilirken bir yandan da bu hastalıkla savaşın önemi konusunda aydınlatıcı bilgiler içeren *Yaşamak Yolu* dergisi yayınlanmaya başlanmıştır.⁷⁴ Öte yandan cemiyet tarafından açılan dispanserle hastalığın yoğun olarak görüldüğü bölgelerde tedavilere başlanmıştır. Cemiyetin adı daha sonraki yıllarda “İstanbul Verem Savaşı Derneği” olarak değiştirilmiştir.⁷⁵

⁷² Age, 16.

⁷³ Age, 17.

⁷⁴ Nuran Yıldırım, Mahmut Gürkan, *Türk Göğüs Hastalıkları Tarihi* (İstanbul: Aves Yayıncılık 2012): 90.

⁷⁵ Cemiyetin hangi tarihte “İstanbul Verem Savaşı Derneği” ismini aldığını tam olarak bilememekteyiz. Derneğin kendi sitesinde bu tarih 1954 yılı olarak verilmişken, Tevfik Gökçe kitabında bu tarihin 1964 olduğunu söylemiştir. Yapmış olduğum araştırmalar sonucunda Derneğin yayınladığı yıllık raporlarından 1940 yılı raporunun kapağında “İstanbul Verem

2.2. YERLEŞKENİN KURULUŞU VE GELİŞİMİ

2.2.1. Erenköy Sanatoryumunun Kuruluşu (1932)

Erenköy Sanatoryumunun kurulmasına dair ilk fikirler İstanbul Verem Savaşı Derneğinin (O tarihteki adıyla *İstanbul Verem Mücadelesi Cemiyeti*) 1930 yılında yapılan kongresinde ortaya atılmıştır. Dernek üyelerinden Miralay Şükrü Bey, bir anonim şirket kurulması yoluyla, kendine yeter finansal yapısı olan bir sanatoryum kurabilecek kapasitede olduklarını belirtmiştir. Op. Dr. Fahri Bey ise bu fikri desteklemiş ve diğer ülkelerde olduğu gibi yapılacak bağışlardan gelecek gelirlerle bir sanatoryum açmak için gerekli olan masrafları karşılayabileceklerini ifade etmiştir. Böylesine masraflı bir girişime başlamak için derneğin hâlihazırdaki mali durumu yetersiz olduğundan eğer bağış yoluna başvurulursa bunun dernek bütçesini de zorlamayacağını eklemiştir.⁷⁶ Aynı kongrede derneğin genel kurulu bu öneriyi kabul etmiş ve yönetim kuruluna gerekli çalışmaların yapılması ve sonuçlandırılması için tam yetki vermiştir. Yönetim Kurulu bu yetkiyle çalışmalarına başlamış ve konu ile ilgili faaliyetlerini bir yıl sonra, 1931 yılında yapılan genel kongrede bir rapor olarak sunmuştur.

Yönetim Kurulu sunduğu raporda, orta sınıfin tercih edebileceği bir sanatoryum kurmaya karar verdiklerini belirtmiştir. Bu kararın gerekçesi olarak, ülkede orta sınıfa mensup çok sayıda verem hastası bulunduğu fakat bu kişilerin başvurabileceği bir sanatoryumunun ise henüz açılmadığı, söz konusu hastaların sanatoryumda kaldıkları süre boyunca günlük ücret olarak ödeme yapabilecekleri ve böylelikle kurumun yeterli bir mali imkana kavuşabileceği vurgulanmıştır:

Mücadelesi Cemiyeti” yazıyorken 1945 yılı raporunda “İstanbul Verem Savaşı Derneği” yazmaktadır.

⁷⁶ Bülent Çintan, *Erenköy Sağlık Tesisleri Kuruluş, Gelişim ve Çalışmaları* (İstanbul: İstanbul Verem Savaşı Derneği, 1973): 7. Kitapta derneğin 1930 yılı bütçesinin 2.605,68 lira kadar olduğu belirtilmektedir.

“Uzun uzadıya tetkik ettikten sonra, esas itibariyle orta sınıf halka mahsus bir sanatoryum tesisine karar verdi. Bu karar şu esaslara istinat etmektedir: Hükümet fakir halka mahsus sanatoryum açmıştır. Hastanelerde bunlara mahsus yerler vardır. Mütemadiyen tevsi'i edilmektedir. Zenginler için de hususi sanatoryumlar vardır. Bunların arasında mühim bir ekseriyeti teşkil eden mutavassıt bir halk tabakası vardır ki, bunlar büsbütün meccani tedaviyi istilzam edecek derecede parasız değildirler. Ancak, hususi sanatoryumların, pek yüksek ücretlerini vermeye de muktedir değildirler. Şu halde, fukara tabakaya mahsus olması lazım gelen Hükümet sanatoryumlarına müracaat mecburiyetinde kalıyor ve asıl müstahakların yerlerini işgal ediyorlar, veyahut ötede beride sürünüyorlar. İşte biz, bu mutavassıt tabakaya mahsus olmak ve sırf tedavilerinin müesseseye mal olduğu masrafı kendilerinden almak üzere bir sanatoryum açıyoruz. Bu tarzdaki bir müessesenin masrafı kendisinden çıkacağı için ancak tesisine lazım olacak bir paraya ihtiyaç kalıyordu.”⁷⁷

Sanatoryumun kuruluş masrafları hesaplanırken 25-30 hastaya hizmet verebilecek bir tesis baz alınmış ve bu hesaplamayla 30.000 liraya ihtiyaç bulunduğu anlaşılmıştır. Gelen bağışların yetersizliği dernek yönetimini başka çözümler aramaya yöneltmiştir. Sanatoryumun arazisini satın almak ve tesis inşa etmek için gerekli olan parayı temin etmek amacıyla öncelikle Kızılay'dan bağış talebinde bulunulmuştur. Kazım Karabekir ve Kızılay Derneği'nin Başkanı Dr. Refik Saydam'ın çabalarıyla bu meblağ kısa sürede derneğe bağışlanmıştır. Bu gelişmenin ardından Yönetim Kurulu uygun yerin bulunması için çalışmalarına hız vermiş ve verem hastalığının tedavisine uygun olduğunu düşündükleri bir mekân bulduklarını şöyle duyurmuştur:⁷⁸

“Esasen bu işi yapmak salahiyetini, geçen seneki kongrede bize vermiş bulunduğunuzdan, derhal faaliyete geçtik. Epeyce uzun araştırmadan sonra

⁷⁷ Tefik İ. Gökçe, *İstanbul Verem Savaşı Derneği Kuruluş Gelişim ve Çalışmalar*, 293.

⁷⁸ Age, 170.

İçerenköy'de, Kozyatağı 'nda Muhittin Paşanın köşkünü satın aldık. Bu yeri almazdan evvel, İstanbul Hastahane ve Sanatoryum Başhekimlerinden müteşekkil bir heyete tetkik ettirdik. Her noktayı nazardan bu iş için ideal bir yer olduğuna kanaat getirdik. (...) Sanatoryum, şehrin kalabalığından uzak, asude bir mahalde, etrafi tamamıyla duvarla muhat olup, içinde müteaddit köşkleri ve çok güzel yerleştirilmiş çamlıkları, bağı, müteaddit kuyuları ve yel değirmenleri ile akar suyu havidir; 54 dönümlük araziye maliktir.⁷⁹ Buranın en büyük fazileti ileride istenildiği kadar tevsi'e müsait olmasıdır.”

Kurul köşk ve araziye 20.000 liraya satın almıştır⁸⁰ ve geriye kalan meblağ ile sanatoryumun diğer ihtiyaçlarının giderilmesine başlamıştır. Öncelikle hastalığın teşhisinde ve hastalık seyrinin kontrolünde kullanılması için bir röntgen cihazı satın alınmıştır. Bu dönemde ülkede henüz verem alanında tecrübeli bir hemşire bulunmadığından Almanya'dan Meyse Dealha isimli uzman bir hemşire⁸¹ istihdam edilmiştir. Köşkün odaları hastalar için hazırlanmaya başlanmış ve yataklar sipariş edilmiştir. Kızılay'dan gelen bağışla oluşturulan bütçenin sonuna gelinmiştir ama köşkün sanatoryuma dönüştürülmesi için çözülmesi gereken başka önemli bir sorun bulunmaktadır: ısınma.

Yeni bir sanatoryumun yalnızca yeni binalara değil, öncelikle var olan binaların hastalar için uygun bir altyapıya sahip olması gerekmektedir. Verem hastalığından mustarip kişilerin vücut dirençlerini korumaları açısından özellikle uzun kış aylarında yeterli ısınmaya ihtiyaçları vardır.

⁷⁹ Bülent Çintan söz konusu arazinin 47 dönüm olduğunu söylemektedir. Bülent Çintan, *Erenköy Sağlık Tesisleri Kuruluş, Gelişim ve Çalışmaları*, 7.

⁸⁰ Gazeteci Ayşe Nur Hanım yazısında Tefik Sağlam'ın ağzından aktarmıştır: “*Varidatımızda tedrici bir artış oldu, 1930'da bir sanatoryum açmağı düşündük. Heybelideki sanatoryumda parasız vatandaşlar için de imkanlar vardı, fakat bu ihtiyaca kağı gelmiyordu. Aradık Erenköyünde çamlık içinde 50.000 metre karelik mükemmel bir arsa bulduk, ama fiyatı 22.000 lira idi, derneğin geliri ise o zaman 2605 lira 68 kuruştı. Kızılay'a baş vurduk, 20.000 lira verdi, aldık.*” Ayşe Nur, “Yurdumuzun Verem Savaşının Meraklı Tarihçesi,” *Yaşamak Yolu*, no. 214 (Temmuz 1954): 4.

⁸¹ Bülent Çintan, *Erenköy Sağlık Tesisleri Kuruluş, Gelişim ve Çalışmalar*, 8. Meyse Dealha ismi farklı kaynaklarda zikredilmesine rağmen, tam olarak hangi tarihte kurumda istihdam edildiği ve ne müddetle çalıştığı bilgisine rastlanmamıştır.

Fotoğraf 2: Sanatoryumun kurulduğu ısınma sorunu olan ahşap köşk.⁸²

Bu sorunun çözümü için gerekli olan kalorifer tesisatının getirdiği ek maliyeti karşılayabilmek için tekrar Kızılay'dan bağış yoluyla yardım alınmıştır. Kalorifer tesisatının bağışlanması, önemli bir açığı kapatmakla birlikte tesisatın döşenmesi için gereken meblağın karşılanabilmesi için bu defa halktan bağış toplama arayışı gündeme gelmiştir.⁸³

“Kalorifer işi mühim bir mesele idi. Paramızın azlığı bizi düşündürüyordu. Burada da Hilaliahmer'in kıymetli yardımı imdadımıza yetişti. Kendilerinde mevcut olan 35.000 lira değerindeki kalorifer tesisatını bize hediye ettiler. Eskişehir'den gelmek üzereydi. Bunu da şükranla arz ederiz. Tesisat için elimizde 10.000 lira kadar az bir para kalması bizi başka bir varidat aramaya icbar etti. Müşkülâtı bir dereceye kadar azaltmak için, aynı teberruat temin ve kendi hesaplarına yatak tefriş ettirmek için muhterem halkımızın hamiyetlerine müracaatı kararlaştırdık.”

Dönemin Avrupa ülkelerinde halktan alınan bağışlar ve ulusal çapta düzenlenen bağış kampanyaları yoluyla sanatoryum tesisleri inşa edildiğini bilen dernek

⁸² Çintan, *Erenköy Sağlık Tesisleri Kuruluş, Gelişim ve Çalışmaları*, 10.

⁸³ Tevfik İ. Gökçe, *İstanbul Verem Savaşı Derneği Kuruluş Gelişim ve Çalışmalar*, 171-172.

yönetimi, benzer bir biçimde sanatoryumun ilk aşamasında bu yola başvurmuştur. İlerleyen bölümlerde göreceğimiz üzere derneğin bağış kampanyaları ve hayırseverlerin bireysel bağışları ile birlikte hem sanatoryuma bitişik olan arazi satın alınarak yerleşke genişlemiş hem de yeni binaların birbiri ardına inşa edilmesiyle genişleyen tesis bugünkü halini almıştır. Bu dönemde yapılan birçok girişimin yanında, derneğin önemli üyelerinden Ali Paşa ile Ömer Lütfü Bey’in çeşitli firma ve kurumlarla görüşmeleri sonucunda önemli bağışlar toplanmıştır. Tevfik Gökçe 1931 yılında *Yaşamak Yolu* dergisinde yayınladığı kısa yazısında, eksiklerin temini için yapılacak bağışların bağışçıların isimleriyle ebedileştirileceğini söylemiştir:⁸⁴

“Bu hayırlı teşebbüsümüzü muhterem azamıza ve halkımıza müjdeliyorum. Kıymetli yardım ve muavenetlerinizle bunun çok vasi bir inkişafa mazhar olacağı muhakkaktır. Bize aza adedini arttırmak, varidat, bilhassa bu şifa yurduna teberrüler temin etmek suretiyle yardım ediniz! Orada her zengin para vererek namına bir veya birkaç yatak açtırabilir. Ve onun ismi bu hayırlı işle ebedileştir kalır!”

Kuruluş sürecinden itibaren Erenköy Sanatoryumuna en büyük bağışı Kızılay yapmış⁸⁵ ve dernek kalan eksikleri tamamladıktan sonra sanatoryum için 5 Mayıs 1932’de ruhsat almıştır.⁸⁶ Erenköy Sanatoryumu, 25 yatak kapasiteli bir tesis olarak 16 Mayıs 1932 tarihinde ilk hastalarını kabul etmeye başlamıştır. Sanatoryumda tıbbi ve idari işler başhekimin sorumluluğuna verilmiş ve kurum içi işleyiş için ayrıca bir talimatname hazırlanmıştır.⁸⁷ Erenköy Sanatoryumunun ilk başhekimi olarak Dr. İhsan Rıfat Sabar (1932-1934) görevlendirilmiştir.⁸⁸

⁸⁴ Tevfik İ. Gökçe, “Verem Şifa Yurdu,” *Yaşamak Yolu*, no. 33 (Eylül 1931): 3. İlginçtir ki Gökçe yerleşke için sanatoryum ifadesi yerine “Verem Şifa Yurdu” ifadesini kullanmıştır.

⁸⁵ Tevfik İ. Gökçe, *İstanbul Verem Savaşı Derneği Kuruluş Gelişim ve Çalışmaları*, 171-172.

⁸⁶ Age, 172. Bu süreçte Kızılay toplam 41.000 liralık bağış yapmış, dernek ise bu miktara yalnızca 2.109 lira ekleyebilmiştir.

⁸⁷ Bülent Çintan, *Erenköy Sağlık Tesisleri Kuruluş, Gelişim ve Çalışmaları*, 11.

⁸⁸ Nuran Yıldırım ve Mahmut Gürkan, *Türk Göğüs Hastalıkları Tarihi* (İstanbul: Aves Yayıncılık 2012): 188.

2.2.2. Kadınlar Pavyonu (1932)

Tüberküloz salgınından etkilenen insan sayısının her geçen gün arttığı bu yıllarda hastaların sağlık hizmeti alabileceği kurum sayısı yetersiz kalmaktadır. Böyle bir ortamda açılan ve yalnızca 25 hastaya hizmet verebilen Erenköy Sanatoryumu kısa süre sonra kapasitesini doldurmuştur. Bu arada ahşap köşkte erkek ve kadın hastalar birlikte kalmaktadır. Her ne kadar ayrı odalarda kalsalar bile aynı binada bulunmaları yönetim için sorun oluşturmuştur.⁸⁹

Yukarıda saydığımız nedenlerle dernek kısa süre içerisinde tesisi büyütme kararı vermiş ve yerleşkede bulunan ikinci köşkü kadın hastalara hizmet vermek üzere hazırlamaya başlamıştır. Hazırlıkların tamamlanması ardından⁹⁰ yerleşke arazisinde bulunan ikinci köşk de bir tesis olarak kullanılmaya başlanmış, 5 yatak kapasitesi ile sadece kadın verem hastalarına hizmet vermeye başlamıştır. Bu iki ahşap köşkten ilkinde “Merkez Pavyonu” yeni açılana ise “Kadınlar Pavyonu” ismi⁹¹ verilmiştir.⁹²

Fotoğraf 3: İkinci Ahşap Köşk: Kadınlar Pavyonu.⁹³

⁸⁹ Tevfik İ. Gökçe, *İstanbul Verem Savaşı Derneği Kuruluş Gelişim ve Çalışmalar*, 173.

⁹⁰ Derneğin hemen hemen 6 ay içerisinde bu hazırlıkları bitirdiklerini düşünüyoruz.

⁹¹ Her ikisi de ahşap köşkten ibaret olan Merkez Pavyonu ve Kadınlar Pavyonu zamanla eskিয়েince, 1955 yılında bu köşkler 30.583,23 liraya elden geçirilerek tamir edilmiştir. Merkez Pavyonunun bulunduğu ahşap köşk 1968 yılında yeni bir binanın yapılması için yıkılmıştır. *İstanbul Verem Savaş Derneğinin 1955 Yılı Faaliyet Raporu*, Yaşamak Yolu, no. 226 (1956): 3.

⁹² Bülent Çintan, *Erenköy Sağlık Tesisleri Kuruluş, Gelişim ve Çalışmaları*, 10.

⁹³ Yaşamak Yolu, no. 86. Fotoğraf derneğin yayınladığı ilanda kullanılmıştır. Bugün yerleşkede bulunan tek ahşap köşkün bu köşk olduğunu bu fotoğraftan anlamaktayız.

Sanatoryum Başhekimî Dr. İhsan Rıfat'ın *Yaşamak Yolu* dergisinde yayınlanan makalesinde⁹⁴, 1 Eylül 1933 tarihinde sanatoryumun kapasitesinin 23'ü erkek 15'i kadın olmak üzere 38 yataktan ibaret olduğunu belirtmektedir. Bu tarihe kadar da 37'si erkek 67'si kadın olmak üzere toplam 204 hasta tedavi edilmiş olduğunu söylemektedir. Erkek servislerine %30 daha fazla müracaatın olduğu sanatoryumda yatan hastalar arasında en yüksek oranı 25-30 yaş arasındaki genç hastalar oluşturmaktadır.

2.2.3. Kızılay Pavyonu (1938)

1934 yılında sanatoryuma yeni başhekim olarak Dr. Yakup Çelebi (1934-1936)⁹⁵ atanmıştır. Tesisler tam kapasite hastalara hizmet vermekte ve pek çok hasta da sanatoryuma yatabilmek için yer boşalmasını beklemektedir. Dernek artan talebi karşılayabilmek için Sanatoryum arazisi içerisinde yeni bir pavyon açarak Sanatoryumun kapasitesini artırmaya karar vermiştir.

Fotoğraf 4: Sanatoryum bahçesinde hastalar güneş küründe.⁹⁶

⁹⁴ İhsan Rıfat, "Sanatoryom Tedavisi ve Faideleri," *Yaşamak Yolu*, no: 57-58-59 (1933): 14-15. Rıfat şöyle aktarmaktadır: "Bu yaştaki hastalar mecmuu vekayiiin üçte birini teşkil etmektedir. Bu hastaların umumi kür müddeti 9778 olup ve her hastaya vasati olarak 71,3 gün kür müddeti isabet etmektedir. Umum vekaiye nispeten şekil iki de gösterildiği vechile bu 137 hastadan %75,1 iyileşme %1,4 tam şifa %22,1 halile %1,4 ünü vefat teşkil etmektedir. 67 kadın hastadan umumi kür müddeti 4192 ve beher hastaya vasati 62,5 gün isabet etmektedir. Kadın hastalarda iyileşme %61,4, seriri şifa %1,4 halile %34,3 vefat %2,9 dur."

⁹⁵ Bülent Çintan, *Erenköy Sağlık Tesisleri Kuruluş, Gelişim ve Çalışmaları*, 36.

⁹⁶ *Yaşamak Yolu*, no. 79-81 (Temmuz-Eylül 1935): Kapak.

Hem hâlihazırdaki servis binalarının ahşap olmaları sebebiyle bakım ve tamir masraflarının derneğe ağır yük getirecek olması hem de ahşap binaların kullanımının güvenlik sebebiyle kanunen kısıtlanmasından dolayı⁹⁷ yeni yapılacak binanın kâgir olmasına karar verilir. 1934 yılı kongresinde Yönetim Kurulu üyeleri, Sanatoryumun güncel durumunu ve derneğin yeni bina için yaptığı girişimleri şöyle aktarmıştır:⁹⁸

“Cemiyet tarafından Erenköy’de tesis edilmiş olan sanatoryum, şehrin mühim bir ihtiyacını karşılamak için yorulma bilmez bir mesai sarf etmektedir. Yatak adedi ihtiyaca tekabül etmediği için, ikinci bir pavyon yapılmasına karar verilmiş, bu yeni binanın her türlü planları hazırlanarak ait olduğu makamlar tarafından tasdik ettirilmiş ve temeli atılmak üzere son hazırlıklar ikmal edilmekte bulunmuştur. Bir sene zarfında Erenköy Sanatoryumu’nda tam 153 hasta tedavi görmüş, bunlardan 36’sı 1935 senesine devredilmiştir.”

1 Mart 1935 tarihinde İstanbul Halkevi salonunda yapılan kongrede okunan 1934 yılına ait raporda Erenköy Sanatoryumunun 1935 yılı bütçesi 40.150 lira olarak belirlenmiştir. Hesaplamalar 40 hasta ve 365 gün üzerinden olmak üzere günlük 275 lira olacak şekilde yapılmıştır. Toplam bütçe içerisinde; 13.200 lira maaşlar toplamı ve 26.950 lira Sanatoryumun masrafı olmak üzere iki ana masraf kalemi bulunmaktadır. Ayrıca yine bu raporda, sene sonunda ortaya çıkabilecek gelir fazlasının yine Sanatoryumun kendi hesabına sayılacağı belirtilmiştir.⁹⁹

⁹⁷ İstanbul Verem Mücadele Cemiyeti 1936 senesi Umumi Merkez Raporu, Yaşamak Yolu, no: 87 (1937): 10.

⁹⁸ Refet Raif Öktem, “Bir Kongre Münasebetiyle,” Yaşamak Yolu, no: 73-75 (1935): 7.. Derginin aynı sayısında, cemiyetin 1934 yılı raporuna yer verilerek sanatoryumun övgüye değer çalışmalar ve sonuçlar elde ettiği belirtilmiştir: “Bu sene Erenköy Sanatoryomu’na yeni bir pavyon ilavesi kararlaştırılmış ve planları hazırlanarak inşa müsaadesi de alınmış olup temeli atılmak üzere dir. Yeni yıl içinde burasını bitirmeye çalışacağız; faaliyeti üç seneye yaklaşan bu müessesenin elde ettiği neticeler ve şehre yaptığı hizmetler ünmeye değer. İstanbul Verem Mücadele Cemiyeti 1934 senesi Merkez Heyeti Raporu, Yaşamak Yolu, no: 73-75 (1935): 4.

⁹⁹ Age, 6.

Yaşamak Yolu dergisinin 1935 yılında Temmuz-Eylül tarihli sayısının kapağında Erenköy Sanatoryumunun 3. yaşı: “*Yeni pavyon bitmek üzeredir. 1936 baharında yatak adedi 70 olacaktır. Röntgenle beraber bütün masraf dahil ücret günde 275 kuruştur.*” diyerek müjdelenmiştir.¹⁰⁰

Dördüncü yılında sanatoryumun başhekimlik görevine Dr. Seyfettin Köksal (1936-1963) atanmış¹⁰¹ ve uzun süre bu görevi sürdürmüştür.¹⁰² 1 Ocak 1935 ile 1 Ocak 1937 arasındaki iki yılda, Sanatoryuma 204 yeni hasta yatışı olmuştur. Bu hastaların yaklaşık üçte ikisi (146 kişi) erkek, üçte biri (58 kişi) ise kadındır. Raporda yer alan hastaların meslekleri incelendiğinde kadınların neredeyse tamamının ev kadını olduğu, erkeklerin ise önemli bir kısmının (36 kişi) memur, öğrenci (31) ve esnaf (21) olduğu görülmektedir. Hastaların sanatoryumda ortalama yatış süreleri 2 aydır.¹⁰³ Hastalara tedavi yöntemi olarak genelde “açık hava ve istirahat” uygulansa da pnömotoraks, altın tedavisi, frenisektomi ve torakoplasti gibi tedaviler de uygulanmıştır. Düzenli ve kontrollü yemek diyetleri tüberkülozun tedavisinde oldukça önemli olmuştur. Hastalıktan mustarip kişiler kilo kaybetmekte, bu nedenle hastaların kilo alması, aynı zamanda iyileşmesi şeklinde yorumlanmaktadır. Bu yüzden Sanatoryumda hastaların gıda ihtiyaçlarını karşılayacak bir yemek servisi bulunmaktadır. Raporda 204 hastanın %65,6’sının yani 134’ünün kilo aldığı, 24 hastanın kilo kaybettiği, 34 hastanın ise aynı kiloda kalmaya devam ederek durumlarının kötüleştiği belirtilmiştir. Ölen 12 hastanın tamamının kilo kaybeden hastalar olduğu vurgulanmıştır.¹⁰⁴

1934 yılında yapımına başlanan ve 1936 yılının bahar mevsiminde bitmesi planlanan binanın inşaatı, gelen yardımların ve bağışların yetersizliği sebebiyle durma noktasına gelmiştir. Derneğin 1937 yılındaki kongresinin açılış

¹⁰⁰ *Yaşamak Yolu*, no: 79-81 (Temmuz Eylül 1935): Kapak.

¹⁰¹ İhsan R. Sabar, “Dr. Seyfettin Köksal”, *Yaşamak Yolu*, no. 319 (Nisan 1963): 8.

¹⁰² Bülent Çintan, *Erenköy Sağlık Tesisleri Kuruluş, Gelişim ve Çalışmaları*, 36.

¹⁰³ *İstanbul Verem Mücadele Cemiyeti 1935 senesi Merkez Heyeti Raporu*, *Yaşamak Yolu*, no. 85 (Ocak 1937): 9. Kadın hastaların 53’ü ev kadını, 4’ü öğrenci ve 1’i hizmetçi olarak kaydedilmiştir. 204 hastanın 53’ü 1 ay, 40’ı 2 ay ve 24’ü 3 ay sanatoryumda tedavi görmüş ve bu süreçte 8’i erkek 4’ü kadın 12 kişi hayatını kaybetmiştir.

¹⁰⁴ Age, 10.

konuşmasını yapan Tevfik Salim Sağlam (1882-1963) sanatoryum binalarının ahşap olması, sürekli tamir masrafları gerektirmesi nedeniyle kâgir bina inşasına teşebbüs ettiklerini fakat devamı için gereken paranın henüz sağlanamadığını belirterek bir kere daha vatandaşlardan ve hayırsever zenginlerden bağış yoluna gidileceğini söylemiştir.¹⁰⁵ Bu süreçte bir kere daha Kızılay'a bağış için müracaat edilmiş, aynı zamanda Mustafa Kemal Atatürk'e intikal ettirilen sorun, Atatürk'ün Kızılay'a inşaatın tamamlanması için gereken parayı vermesini emretmesiyle çözülmüştür. Kızılay Derneği genel merkezinden 17.000 lira derneğin kullanımına verilmiş, ve böylelikle sanatoryumun ilk kâgir binasının inşaatı tamamlanabilmiştir. 42 yataklı yeni pavyon, 8 Ağustos 1938 tarihinde düzenlenen bir törenle hizmete açılmıştır. Bu yeni servise, en önemli bağışı yapan Kızılay'a atfen Kızılay Pavyonu ismi verilmiştir.¹⁰⁶ Açılışından kısa süre sonra 1938 yılı Aralık ayında İstanbul Valiliği ve Belediye Başkanlığı görevine atanan, kendisi de bir hekim olan Lütfi Kırdar, Kızılay Pavyonunun eksikleri için 2500 lira yardım toplanmasını sağlamıştır.¹⁰⁷

Fotoğraf 5: Kızılay Pavyonu.¹⁰⁸

¹⁰⁵ Age, 10.

¹⁰⁶ Tevfik İ. Gökçe, *İstanbul Verem Savaşı Derneği Kuruluş Gelişim ve Çalışmalar 1927-1971*, 293.

¹⁰⁷ *Yaşamak Yolu* dergisi İstanbul Valiliği görevine yeni gelmiş Lütfi Kırdar'ın bağışını ve yeni pavyonun özelliklerini şöyle aktarmaktadır: “Yeni vali ve Belediye reisimizin Bay Lütfi Kırdar'ın himmetiyle 2500 lira gibi bir yardıma mazhar olan ve kendi parasını da ilave suretiyle cemiyet elde mevcut pavyonlara ilaveten kaloriferli ve sıcak soğuk su tertibatını ve sıhhi bilimum tesisatı haiz olmak üzere yeni 36 yataklı modern bir pavyon daha ilave edilmiştir.” *Erenköy Sanatoryumu, Yaşamak Yolu*, no. 89 (Aralık 1939): 12.

¹⁰⁸ Age, 12.

Kızılay Pavyonunun hizmete girmesiyle birlikte kapasitesi artan Erenköy Sanatoryumuna talep de artmaya başlamıştır.¹⁰⁹ 1938 yılı itibariyle 80 yatak kapasitesine ulaşan Sanatoryuma, aynı yıl toplam 278 hasta müracaat etmiştir. Böylece kurulduğu tarihten 1938 yılına kadar toplam müracaat eden hasta sayısı 938'i erkek ve 362'si kadın olmak üzere 1295'i bulmuştur.¹¹⁰ Bu arada Sanatoryumda yatan hastalar arasında kendi ücretlerini ödeyenlerin yanı sıra kamu ve özel kurumlar da Sanatoryuma hasta göndermeye başlamıştır.¹¹¹

2.2.4. Pul Pavyonu (1942)

1940 yılına gelindiğinde Sanatoryumun yalnızca yatak kapasitesi değil aynı zamandan tıbbi imkanları ve çalışan personel sayısı da artmıştır. Bu tarihte başhekim dışında sanatoryum bünyesinde bir dahiliye uzmanı, bir diş hekimi ve bir kulak boğaz uzmanı hastalarla ilgilenmekte; yeni kurulan laboratuvarında balgam ve idrar tahlilleri yapmakta ve müdahale gerektiğinde hazır bulunmaktadır. Uzun süre sanatoryumda kalan hastaların boş vakitlerini geçirebilmesi için hasta salonuna bir radyo konulmuş, iki haftada bir sesli sinema filmi gösterilmeye ve zaman zaman konserler düzenlenmeye başlanmıştır.¹¹² Verem hastalarının bedensel direncini ve günlük protein ihtiyacını karşılamak için en temel gıda olan yumurtaların tedariki amacıyla sanatoryuma içerisinde bir tavukhane kurulmuştur. Verem hastalığının dönem itibariyle yaygın bir tedavi uygulaması olan ve bir çeşit doğal tedavi yöntemi olarak uygulanan güneş kürü seanslarının dışında mevsime göre - örneğin sonbahar mevsiminde üzüm kürü gibi, hastalığa iyi geldiği düşünülen diğer doğal tedavi yöntemleri uygulanmaktadır.

¹⁰⁹ Bülent Çintan, *Erenköy Sağlık Tesisleri Kuruluş, Gelişim ve Çalışmaları*, 36.

¹¹⁰ "1932 senesi zarfında sanatoryuma 105 hasta müracaat etmiştir. Sırası ile bu miktarlar 1933'te 140, 1934'te 153, 1935'te 204, 1936'da 212, 1937'de 236, 1938'de 278'e kadar yükselmiştir." *Yaşamak Yolu*, no: 89 (Aralık 1939): 12.

¹¹¹ Tevfik İ. Gökçe, *İstanbul Verem Savaşı Derneği Kuruluş Gelişim ve Çalışmalar 1927-1971*, 175.

¹¹² *Erenköy Sanatoryumuna Ziyaret*, *Yaşamak Yolu*, no: 90 (Şubat 1940): 15-16.

13 Nisan 1940 günü, Tabipler Odasının Cağaloğlu'ndaki merkezinde toplanan derneğin kongresinde idari denetim raporunu sunan Eczacı Hüseyin Arsan, Sanatoryuma yaptığı ziyaret sırasında gördüklerinden çok memnun kaldığını anlatmıştır. Kızılay Pavyonunun balkonunda güneşlenen hastaların yanına geldiğinde bir hasta onunla konuşmak istemiş, gördüğü tedavi ve ilgiden çok memnun kaldığını söylemiş ve yeni bir pavyonun açılarak bu hizmeti daha da artırmalarını rica etmiştir:¹¹³

“Röntgen, Pnomotoraks, enjeksiyonlar, ilaç ve çamaşır yıkanması gibi hizmetler için ayrıca birşey almıyarak yalnız 275 kuruş ile bütün bir günlük ihtiyaçlarımızı en iyi bir şekilde karşılayan bir müessese bu halile bilhassa memleketin orta halli hastalarına büyük bir hizmet ifa eylemektedir. Sizden istirhamım sanatoryoma yeni bir paviyon daha ileavesile bu hayırlı hizmetin genişletilmesidir, cemiyetinizin himmetile ölüm yolundan hayata dönen biz hastalar bunun ne kadar lüzumlu olduğunu sıhhattekilerden daha iyi görmekte ve istemekteyiz.”

İkinci Dünya Savaşı'nın getirdiği yoksullaşma ve maddi sorunlara rağmen dernek yeni bir pavyon binasının yapılabilmesi için kaynak arayışlarını bu dönemde sürdürmüştür. Başka ülkelerde başarıyla uygulanan “yardım pulu” bastırıp satma yöntemi kullanılmaya karar verilince ilk etapta, 1.5, 1, 25 ve 50 kuruşluk pullar şeklinde toplam 25.000 liralık pul bastırılmış, çeşitli yerlerde bu pulların satılmasına başlanmıştır. 22 Kasım 1940'ta piyasa çıkar çıkmaz yoğun ilgiyle karşılanan pullar, sık kullanılan birçok evraka yapıştırılması için satın alınmaktadır. Doktorlar ve eczacılar hazırladıkları reçete veya ilaçlara; diğer kurumlar ise fatura, beyanname ve makbuz gibi belgelerine bu pulları yapıştırmaya başlamıştır. Ayrıca Beyoğlu'nda sinema salonu işleten sinema sahipleri de sinemalarında biletlerle beraber yardım pullarını satmaya başlamıştır. Bu konuda en büyük yardım, Vali Lütfi Kırdar'ın teşvikiyle, Beyoğlu'nda sahip olduğu İpek ve Melek sinemalarında satılan tüm biletlerle beraber sattığı pullarla

¹¹³ *Kongremiz*, Yaşamak Yolu, no: 91 (Nisan 1940): 14.

derneğin büyük gelir elde etmesini sağlayan Fahir İpekçi'den gelmiştir.¹¹⁴ Kısa sürede pul satışlarından 9000 lira gelir sağlanmıştır.¹¹⁵

Fotoğraf 6: Pul Pavyonunun açılış töreninden.¹¹⁶

Bu gelire diğer münferit bağışların da eklenmesiyle 12 Eylül 1941 günü 46 yataklı olması planlanan ikinci binanın temeli atılmıştır. Yardım pullarının satışının iyi gitmesiyle inşaat kısa sürede tamamlanmış ve bina 28 Kasım 1942 günü yapılan resmi törenle hizmete açılmıştır.¹¹⁷ Yapımı için satılan yardım pullarından dolayı yeni servis Pul Pavyonu olarak adlandırılmıştır.¹¹⁸ Böylelikle 1932 yılında 25 yatak kapasitesiyle açılan Erenköy Sanatoryumu, 10 yıl sonra 128 yatak kapasitesine ulaşmıştır.¹¹⁹

¹¹⁴ 1 Mart 1941 Tarihinde Toplanan Kongrede Okunan İdare Heyeti Raporu, Yaşamak Yolu, no: 96 (Mart 1941): 9.

¹¹⁵ İhsan R. Sabar, "İstanbul Verem Mücadele Cemiyetinin 1942 yılı Kongresi münasebetiyle," *Yaşamak Yolu*, no: 107 (Mart-Nisan 1943): 2. "Senelerden beri arzu edilen verem pulunun müsaadesi alınarak satışa çıkartılmıştır. Halkımız tarafından büyük bir sempati ve zevk ile sarfedilen verem pulundan 1941 yılında (40.216) lira 1942 (46.327) lira varidat temin edilmiştir. Bu para İstanbulla Erenköy sanatoryumunda modern 40 yataklı **Yardım Pulu Pavyonunu** kazandırmıştır."

¹¹⁶ *Yaşamak Yolu*, no: 105 (Kasım-Aralık 1942): Kapak.

¹¹⁷ *Müteferrik Haberler*, *Yaşamak Yolu*, no.105 (Kasım-Aralık 1942): 16.

¹¹⁸ Tevfik İ. Gökçe, *İstanbul Verem Savaşı Derneği Kuruluş Gelişim ve Çalışmalar*, 175. Gökçe Pul Pavyonunun yapımına toplam 156.627,93 lira harcanmış olduğunu aktarmaktadır.

¹¹⁹ Bülent Çintan, *Erenköy Sağlık Tesisleri Kuruluş, Gelişim, Çalışmaları*, 14.

2.2.5. Verem Savaşı Hemşirelik Okulu (1943)

Dernek bu dönemlerde verem hastalığı ile mücadele edebilmek için yetişmiş insan gücü ve özel olarak bu alanda eğitim görmüş hemşire bulma sıkıntısı yaşamaktadır. Bu zamana dek hemşirelik alanında eğitim veren iki okul açılmıştır. 1925’de açılan Kızılay ve 1939’da açılan Ordu Hemşire Okulları bu alandaki açığı karşılamaya çalışmıştır.¹²⁰ 1943 yılında dernek kurul toplantısında bu konu görüşülürken üyelerden Dr. Ömer Lütfi Eti derneğe bağlı olarak eğitim verecek, verem tedavisinde uzmanlaşmış hemşireler yetiştirecek bir okulun kurulmasını teklif etmiştir. Okul bizzat derneğin kontrolü altında olacaktır; dernek hem ders programını belirleyecek hem de mezun hemşireleri kendi müesseselerinde çalıştırabilecektir.¹²¹ Yönetim Kurulu bu teklifi hemen kabul etmiş, okulun kurulacağı yeri aramaya başlamıştır. Bu arada hazırlanan ders programını ve idare yönetmeliği de Sağlık Bakanlığına sunulmuş, Bakanlık da teklifi kabul etmiştir.¹²² Dernek okulun kurulması için uygun yerleri araştırmaya başlamış ve Erenköy Sanatoryumu bitişiğindeki köşkte karar kılmıştır. Köşkün kiralanıp, eğitime uygun hale getirilmesi ve bekar öğrencilerin yatılı olarak kalabilecekleri bir şekilde hazırlanması düşünülmüş; köşkün en alt katı yemekhane ve banyolar, orta katı dersane, en üst katı ise yatakhane şeklinde planlanmıştır.¹²³ Bu işin masrafları için tekrar Kızılay’ın kapısı çalınmış, bu sefer 25 bin liralık iki taksitle Kızılay’dan toplam 50 bin lira maddi yardım alınmıştır.¹²⁴ Gerekli bütçe sağlanınca köşk kiralanmış; ardından boyası ve tamiraty yapılmış, öğrencilerin ihtiyaçları göz önüne alınarak hazırlanan mekân 6 Kasım 1943 günü düzenlenen bir törenle açılmıştır. Okulun ilk mezunlarından Muazzez Yazıcıoğlu okulun hakkında şu şekilde tarif etmektedir: ¹²⁵

¹²⁰ Tevfik İ. Gökçe, *İstanbul Verem Savaşı Derneği Kuruluş Gelişim ve Çalışmaları*, 294.

¹²¹ *İstanbul Verem Mücadelesi Cemiyeti 1943 Yılı Umumi Heyet Toplantısı*, Yaşamak Yolu, no. 112 (Ocak-Şubat 1944): 5-6.

¹²² Age, 6.

¹²³ Fatih Artvinli, “Muazzez Yazıcıoğlu İle Sözlü Tarih Çalışması: Verem Savaşı Hemşire Okulu, Sanatoryum Ve Dispanserler,” *Yeni Tıp Tarihi Araştırmaları*, no. 23 (2017): 68.

¹²⁴ Bülent Çintan, *Erenköy Sağlık Tesisleri Kuruluş, Gelişim ve Çalışmaları*, 60.

¹²⁵ Fatih Artvinli, “Muazzez Yazıcıoğlu İle Sözlü Tarih Çalışması: Verem Savaşı Hemşire Okulu, Sanatoryum Ve Dispanserler,” 68.

“Çok şahane bir yerdi. Kazasker’den Sanatoryuma giden bir yol vardır, cadde daha doğrusu. Sanatoryumun oradan cadde E-5’e doğru döner. Şimdi o caddenin ortasında böyle büyük bir bahçe içinde üç katlı ahşap bir köşk vardı. Bizim okul binası orasıydı, bu köşk okul olarak kiralanmıştı. Okul, Erenköy Sanatoryumu’na çok yakındı, elli metre filandı.”

Türkiye’nin ilk Verem Savaşı Hemşirelik Okulunun açılış törenine İstanbul Valisi Dr. Lütfi Kırdar ve CHP İstanbul İdare Heyeti Başkanı Dr. Behçet Uz da katılmıştır.¹²⁶ Derneğin 1943 yılında yapılan genel kurul toplantısında sunulan yönetim kurulu raporunda okulun önemi ve eğitimin içeriği şu sözlerle ifade edilmiştir:

"Verem Savaşı Hemşire Okulu müşabihlerine nazaran memleketimizde üçüncü ve tüberküloz ihtisası alanında da birinci defa kurulmuş bir müessesedir. Okulu yatılı ve parasızdır. Tahsil müddeti iki senedir. Talebelerin yeme ve yatmaları ve giyinmeleri Cemiyetimiz tarafından yapılmaktadır. Nazari ve tatbiki derslerini Erenköy Sanatoryumunda ve Cemiyetimizin dispanserlerinde tamamlayacaklar, iki senelik tahsili müteakip Sıhhat Vekaletinin tayin buyuracağı jüri huzurunda imtihanlarını vererek diplomalarını alacaklardır."¹²⁷

Tevfik Sağlam’a göre, Erenköy Verem Savaşı Hemşire Okulunun açılması, Türkiye’de “verem savaşı personeli yetiştirmek için ilk önemli adımdır.”¹²⁸ Hastane, sanatoryum ve verem dispanserlerinde çalışmak üzere, iki yıllık bir mediko-sosyal öğretim yapan okulun öğretim süresi daha sonra üç yıla çıkarılmıştır. Tevfik Sağlam, Verem Savaşı Hemşire Okuluna duyulan ihtiyacı, “mediko-sosyal alanda en başta gelen verem savaşıdır ve bu işte sosyal asistanlara

¹²⁶ İstanbul Verem Mücadelesi Cemiyeti 1943 Yılı Umumi Heyet Toplantısı, Yaşamak Yolu, 6.

¹²⁷ Age, 6.

¹²⁸ Tevfik Sağlam, “Verem Savaşı Personelinin Yetiştirilmesi”, Üçüncü Türk Tüberküloz Kongresi 17-20 Şubat 1957 içerisinde (İstanbul, İstanbul Matbaası, 1955): 225.

şiddetli ve acil bir ihtiyaç vardır.” sözleriyle açıklamaktadır.¹²⁹ Okuldan yetişen hemşirelerin eski çalışanlardan farkını ise şu şekilde belirtmektedir:¹³⁰

“Bugün Verem Savaşı Dispanserlerinde çalışan hemşirelerin çoğu hastabakıcı hemşire olarak yetişmişlerdir. Bunlar mediko-sosyal hizmet için ne teorik ne pratik bilgiye malik değildirler. Dispanserlerimizin başındaki hekimlerimizin çoğu da verem savaşının sosyal cephesi hakkında yeter bilgi ve tecrübe sahibi olmadıklarından dispanserlerimizin çoğu yalnız tedavi yapan birer poliklinik halinde çalışmaktadırlar. Bu durumu gören İstanbul Verem Savaşı Derneği, 1943 yılında Erenköy’ünde bir Verem Savaşı Hemşire Okulu açmıştır. Bu okulun gayesi hem verem dispanserlerinde ve hem de verem tedavi müesseselerinde çalışacak hemşireleri yetiştirmektir. Okul esasen İstanbul Verem Savaşı Derneği’nin hemşire ihtiyacını karşılamak üzere kurulmuştur ve bu maksat sağlanmıştır.”

Fotoğraf 7: Hemşirelik Okulunun ilk öğrencileri.¹³¹

¹²⁹ Tevfik Sağlam, “Türkiye İçin Pek Önemli Bir Mesele: Sosyal Asistan Yetiştirmek”, *İkinci Türk Tüberküloz Kongresi 14-17 Şubat 1955* içerisinde (Ankara: Yeni Desen Matbaası, 1955): 319.

¹³⁰ Tevfik Sağlam, “Türkiye İçin Pek Önemli Bir Mesele”, 319-320.

¹³¹ Fuat Demir’in arşivinden, 2018.

Dernek okula kayıt yaptıracak öğrenci adaylarından 3 yıl mecburi hizmet olarak derneğin müesseslerinde çalışmalarını beklemektedir. Açıldığında 13 öğrenci kayıt yaptırmıştır. İlk yılın sonunda köşkün eğitim için yeterli olmadığı düşünülmüş ve o sırada inşaatı devam eden Süleyman Çakır Pavyonunun çatı katı okulun yatakhanesine dönüştürülmüştür. 1944 yılında, hemşirelik öğrencilerinin yatakhanesi bu yeni mekâna taşınarak köşteki dersane sayısı artırılmıştır.¹³²

2.2.6. Süleyman Çakır Pavyonu (1944)

Yardım pulu satışlarından gelen gelire ikinci kâgir bina olan Pul Pavyonunun hizmeti girmesi mevcut hasta talebini karşılayamayınca yeni bir bina yapılmasına karar vermiştir. Yeni binada, konferans ve sinema salonu, yeni laboratuvar, idare merkezi ve hemşire okulunun yatakhanesinin de bulunması planlanmıştır, bina sanatoryumun en büyük yapısı olacaktır. Gelirler yapımı devam eden Pul Pavyonuna harcandığından yeni binanın inşa masraflarını karşılayacak bağışlar aranmaya başlanmıştır. Veremle savaş konusunda yapılan etkin propaganda toplumda yankı bulmuş ve bu durum da fazlasıyla bağışlara yansımıştır. II. Dünya Savaşı'nın da etkisiyle hemen her şeyin fiyatı yükselmiş ve yeni bir binanın inşa masrafları da o ölçüde artmıştır. Gereken yardım, hayırseverliğiyle ün yapmış Eskişehir'in zengin iş insanlarından olan Süleyman Çakır'dan gelmiştir. Çakır, derneğe yeni bir binanın yapımında kullanılması için 100.000 lira bağışlamıştır:

133

“Erenköy Sanatoryumu arazisi dahilinde cemiyetin inşa ettireceği, Süleyman Çakır namını alacak olan, üçüncü pavyonun inşası masrafına yardım olmak üzere Eskişehir fabrikatörlerinden Bay Süleyman Çakırın verdiği 100.000 lira alınmış ve tesisnamesi noter huzurunda tanzim edilmiştir.”

¹³² Bülent Çintan, *Erenköy Sağlık Tesisleri Kuruluş, Gelişim ve Çalışmaları*, 62.

¹³³ *Müteferrik Haberler*, Yaşamak Yolu, no. 100 (Şubat 1942): 16.

Binaya, inşaatın başlamasını sağlayan ilk bağışı yaptığı için Süleyman Çakır Pavyonu ismi verilmiştir. 30 Mayıs 1942 günü mülki amirler ve İstanbul'daki önemli hastanelerinin idarecilerinin de katıldığı bir törenle yeni pavyonun temeli atılmıştır.

Fotoğraf 8: Süleyman Çakır açılış töreninde dernek üyeleriyle sohbet ediyor.¹³⁴

Temel atma töreninin ardından ilerleyen günlerde birçok kurum ve şahıs binanın yapımına destek olmak için bağışta bulunmaya başlamıştır; Şeker Şirketi 150.000 lira, İş Bankası 50.000 lira, Merkez Bankası 20.000,¹³⁵ Kızılay 20.000 lira bağışta bulunmuştur. Devam eden pul satışı gelirlerinden de 150.000 lira sağlanmıştır.¹³⁶ Beklenen yardımların gelmesiyle inşaat tamamlanmış ve bu 4 katlı yeni bina toplam 548.830,65 liraya mal olmuştur. Bu bina ile Sanatoryuma 68 yatak kapasitesi daha eklenmiş ve toplam yatak sayısı 196'ya ulaşmıştır.

2.2.7. Ziyaeddin Erim Çocuk Pavyonu (1947)

Sanatoryumda 1946 yılında toplam 569 hasta tedavi görmüştür ve bunların 68'inin 40.178,75 liralık masrafı dernek tarafından karşılanmıştır.¹³⁷ Yetişkinlerin

¹³⁴ Fuat Demir'in koleksiyonundan, 2018.

¹³⁵ Tefik İ. Gökçe, *İstanbul Verem Savaşı Derneği Kuruluş Gelişim ve Çalışmaları*, 176.

¹³⁶ Bülent Çintan, *Erenköy Sağlık Tesisleri Kuruluş, Gelişim ve Çalışmaları*, 15-16.

¹³⁷ Erenköy Sanatoryumu 1946 Faaliyeti, *Yaşamak Yolu*, no: 131-133 (Ekim-Aralık): 16.

tedavisi için ulaşılan kapasite dernek tarafından yeterli görülerek çocuk yaştaki hastaların tedavi ve bakımı için çözümler aramaya başlanmıştır. Yönetim Kurulu bu sorunu çözümü için çocukların tedavisine mahsus yeni bir bina¹³⁸ ve bir çocuk kampının düzenlenmesine karar vermiştir.¹³⁹ Yakın zamanda oğlunu menenjitten kaybeden Eminönü'nün varlıklı tüccarlarından Ziyaeddin Erim'in, çocukların tedavisinde kullanılacak bir binanın yapılması için 40.000 liralık bağışta bulunmuş, 10.000 lira da dernek tarafından eklenerek çocuklar için bir pavyon inşasına başlanmıştır.¹⁴⁰

40 kişilik kapasiteyle çocuklara hizmet verecek olan bu bina 1947 yılında açılmış ve ismi Ziyaeddin Erim Çocuk Pavyonu konmuştur. Pavyon, ailelerin çocuklarının bakımını ve tedavisini evde yapmak istemeleri, çocuklarını bir sanatoryuma yollamak istememelerinden dolayı beklenen talebi görememiştir ve bu yüzden bir süre kapasitesini dolduramamıştır.

Fotoğraf 9: Ziyaeddin Erim Pavyonu.¹⁴¹

¹³⁸ Tefik İ. Gökçe, *İstanbul Verem Savaşı Derneği Kuruluş Gelişim ve Çalışmalar*, 176.

¹³⁹ *Yeni Hamlelerimiz* (Yazan: F. G.), Yaşamak Yolu, no. 120-121 (1945): 13.

¹⁴⁰ Bülent Çintan, *Erenköy Sağlık Tesisleri Kuruluş, Gelişim ve Çalışmaları*, 16-17.

¹⁴¹ Çintan, *Erenköy Sağlık Tesisleri Kuruluş, Gelişim ve Çalışmaları*, 17.

Kadınlar Pavyonu olarak kullanılan köşkün eskimiş olması ve artık hastalar için de uygun koşullara sahip görülmemesinden dolayı kadın hastaların Ziyaeddin Erim Pavyonuna taşınmasına karar verilmiş ve bina kadın servisi olarak hizmet vermeye devam etmiştir. Boş kalan köşk ise tamir edilmiş ve Hemşirelik Okulu öğrencilerinin lojmanı olarak hizmetine devam etmiştir. Böylece iki ahşap köşk de tedavi amacı dışında kullanılmaya başlanmış, buna rağmen sanatoryum Ziyaeddin Erim Pavyonunun da hizmete girmesiyle toplamda 4 binaya ulaşmış ve 196 yatak kapasitesini korumuştur.

2.2.8. Tevfik Sağlam Hemşirelik Koleji (1951)

Verem hastalığıyla mücadelenin ülke geneline yayılmaya başladığı 1930'lardan itibaren eksikliği hissedilen ihtiyaçların başında bu alanda uzmanlaşmış nitelikli sağlık çalışanlarının azlığı gelmektedir. Her ne kadar Erenköy Sanatoryumu içerisinde bir Verem Savaşı Hemşirelik Okulu açılmış ise de ülke genelinde verem savaşı konusunda ihtiyaç duyulan uzman hemşire sayısını karşılamaktan hayli uzaktır. 1949 yılında İstanbul Verem Savaş Derneği, uzman hemşire açığını kapatmak amacıyla Hemşirelik Okulu'nu genişletmeyi, Sağlık Bakanlığının yanı sıra farklı illerde açılan diğer Verem Savaş Dernekleri için de hemşire yetiştirmeyi önermiş ve Sağlık Bakanlığının bu teklifi kabul etmesi üzerine genişletme çalışmalarına başlanmıştır. Okulun eğitim kapasitesinin artırılabilmesi için, hâlihazırda kullanılmakta olan ve oldukça eskimiş ahşap köşkün yetersiz olduğu ve yeniden düzenlenmesinin ise fazla maliyetli olacağı hesap edilerek yeni bir okul binası yapılmasına karar verilmiştir. Dernek sadece hemşirelik okulu ve öğrencilerin barınması için kullanılabilir, daha donanımlı bir eğitim verme kapasitesine sahip yeni bir binanın yapılması için çalışmalara başlamış ve yeni okul binasının temeli 27 Ağustos 1949 tarihinde atılmıştır.¹⁴² Binanın inşasının bitirilebilmesi için 1950 yılında Sağlık Bakanlığından 100.000 lira alınmıştır.¹⁴³ Bina; birinci katında yönetim için ofisler, derslikler, kütüphaneler, yemek salonu,

¹⁴² Bülent Çintan, *Erenköy Sağlık Tesisleri Kuruluş, Gelişim ve Çalışmaları*, 63.

¹⁴³ *Genel Kurula Sunulan 1949 Senesi Raporu*, Yaşamak Yolu, no. 162 (Mart 1950): 3.

dinlenme salonu, üst katına ise dörder kişilik yatak odaları olacak şekilde inşa edilmiştir. Binanın yapımı için yaklaşık olarak 270.000 lira harcanmıştır. 125 öğrenci kapasitesine sahip bu okul binası 1951 yılında tamamlanarak 27 Ekim günü eski okul, yeni binasına taşınmıştır.¹⁴⁴

Verem Savaşı Hemşire Okulu, dönemin Sihat ve İçtimai Muavenet Vekaletinin onayı ile açıldığı halde, okulun eğitim süresinin iki yıl olması nedeniyle mezunların diplomalarını tasdik etmeyi reddetmiştir. Mezun olan öğrencileri mağdur eden bu durumu ortadan kaldırmak için dernek, çözüm olarak okuldaki eğitimi 3 yıla çıkarmıştır. Maarif Vekaleti bu yeni durumu onaylamış ve okulun ruhsatını 1951 yılında tasdik etmiştir. Bunun üzerine Sihat Vekaleti, mezun olacak öğrencilere Ziyaretçi Hemşire unvanını vermeyi kabul etmiş ve 27 Temmuz 1953 tarihinde okulu “orta dereceli ihtisas okulu” olarak tescil etmiştir.¹⁴⁵ Bunun üzerine dernek eski mezunlara çağrı yaparak tamamlama kursuna davet etmiş ve 55 eski mezun bu kursta başarılı olarak lise diplomalarına sahip olmuştur.

Verem Savaşı Hemşire Okulu, üç yıllık eğitimin ilk mezunlarını 1953 yılında vermiştir. Aslında kurulduğu tarihten itibaren daha çok hastabakıcı hemşire yetiştirmekte olduğu ve programında sosyal çalışmalara daha az yer verdiği gerekçesiyle, 1954 yılında eğitim programı yeniden değiştirilmiştir. Milli Eğitim Bakanlığı Özel Okullar Müdürlüğü’nün 12 Ağustos 1955 tarihli yazısı ile Erenköy Verem Savaş Okulu, “Sosyal Hemşire Okulu” adını almıştır.¹⁴⁶ Tevfik Sağlam 1955 yılında İkinci Türk Tüberküloz Kongresi’nde yaptığı konuşmada, Verem Savaşı Hemşire Okulu’nun “sosyal asistan” okulu haline getirilmesini ve okulun adının da bu şekilde değiştirilmesini önermiştir.¹⁴⁷

¹⁴⁴ Bülent Çintan, *Erenköy Sağlık Tesisleri Kuruluş, Gelişim ve Çalışmaları*, 64.

¹⁴⁵ Tevfik İ. Gökçe, *İstanbul Verem Savaşı Derneği Kuruluş, Gelişim ve Çalışmaları*, 297.

¹⁴⁶ Age, 298-299.

¹⁴⁷ Tevfik Sağlam, “Türkiye İçin Pek Önemli Bir Mesele: Sosyal Asistan Yetiştirmek”, *İkinci Türk Tüberküloz Kongresi 14-17 Şubat 1955* (Ankara: Yeni Desen Matbaası, 1955): 320.

“Genç kızlarımız Verem sözünden çekindiklerinden ve hemşire deyince hastanede hastabakıcılık hatıra geldiğinden bu ad değişikliğinin okula daha fazla öğrenci bulma hususunda faydası olacağı tahmin edilir. Erenköy okulundan yetişenler “sosyal asistan” unvanını alacaklar, Verem Savaşı Derneği hesabına okuyanlar mecburi görevlerini Verem Savaş Dispanserlerinde yapacaklardır. Bununla beraber bu okul diploması kendilerine sosyal hizmetin diğer branşlarında da çalışmak yetkisini verecektir.”

Tevfik Sağlam aynı konuşmasının sonunda, Sağlık ve Sosyal Yardım Vekaletinin kendi önerisini uygun bularak Erenköy Okulunun Sosyal Asistan Okulu haline getirilmesini onayladığını ve bu modele göre başka okullar da açmaya karar verdiğini belirtmektedir.¹⁴⁸

Fotoğraf 10: 1951 yılında tamamlanan Tevfik Sağlam Hemşire Okulu binası.

Okul, 1954 yılında “Sosyal Hemşire Okulu” haline çevrilmiştir. Gerekçesi, hem verem savaşı, hem diğer sosyal hizmetler için “sosyal asistan” adı verilen yeni bir hemşire sınıfı yetiştirmektir. Yeni okulun programında tıbbi bilgilerin yanı sıra

¹⁴⁸ Tevfik Sağlam, “Türkiye İçin Pek Önemli Bir Mesele: Sosyal Asistan Yetiştirmek,” 321.

sosyal bilgilere daha çok önem verilmiştir.¹⁴⁹ Sosyal Hemşire Okulu, yeni bir müfredatla eğitime başlarken, okulun başına ABD’den dönen Dr. Bülent Çintan, 12 Mayıs 1955 yılında müdür olarak atanmıştır. Okulun programı Fransa’daki emsali okulların programı esas alınarak oluşturulduğundan, müdür yardımcılığı görevine de 14 Mayıs 1955’de Fransız Sosyal Hemşire Yvonne Le Bailey getirilmiştir.¹⁵⁰ Hemşirelik Okulu’nun kurulmasında ve gelişiminde en büyük emeği verip hayata geçirilmesini sağlayan, Prof. Dr. Tevfik Sağlam’ın 1963 yılında vefatı üzerine onun anısına okula ismi verilmiştir.¹⁵¹ Hemşirelik Okulu bu tarihten sonra Tevfik Sağlam Hemşirelik Koleji adını almıştır.

2.2.9. Erenköy Sanatoryumu Çocuk Aeryumu (1954)

İstanbul Verem Savaş Derneği doktorlarının, derneğin dispanserlerinin bulunduğu bölgelerde, verem hastalarının yaşadıkları evlere yaptıkları ziyaretlerde, hasta büyükleriyle birlikte yaşamak durumunda kalan ve tüberküloza maruz kalmış 6000’e yakın çocuk tespit edilmiştir. Yönetim Kurulu bu tespitin hemen ardından, soruna bir çözüm bulunması için çalışmalar başlatmıştır. Tüberküloza yakalanmış ailelere, çocuklarının sağlık durumlarını kontrol altında tutabilmeleri için neler yapmaları gerektiği konusunda eğitimler verilmeye başlanmıştır. Öte yandan çocukları veremden korumanın en uygun yöntemi iyi beslenebilecekleri, hijyenik ve verem hastalığı taşıyan bireylerden uzak kalabilecekleri bir yerde bakılmalarıdır. Duruma kalıcı ve etkili çözüm için çocukların yatılı olarak bakılabileceği bir çocuk pavyonu yapılması ve inşası bitene dek bu çocukların katılabileceği kampların düzenlenmesine karar verilmiştir. Bu iş için 1951 yılında Sanatoryumun hemen bitişiğindeki Fevziye Çamsever’e ait olan, içinde kâgir bir bina ve çamlarla dolu olan arsa 135.000 liraya satın alınmıştır.¹⁵² Kamp bu çamlıkta, 1953 yılı 15 Haziran gününde, Kızılay’dan temin edilen 3 çadırda

¹⁴⁹ Tevfik Sağlam, “Verem Savaşı Personelinin Yetiştirilmesi”, *Üçüncü Türk Tüberküloz Kongresi 17-20 Şubat 1957*, (İstanbul: İstanbul Matbaası, 1955): 226.

¹⁵⁰ Tevfik İ. Gökçe, *İstanbul Verem Savaşı Derneği Kuruluş Gelişim ve Çalışmalar*, 299.

¹⁵¹ *Ibid.*, 37.

¹⁵² *İstanbul Verem Savaşı Derneği 1952 Yılı Faaliyet Raporu*, Yaşamak Yolu, no. 199 (1953): 10.

açılmıştır.¹⁵³ 2 ay sürecek olan kamp, ilkokul yaşındaki çocukları yaz aylarında hastalığın bulaştığı evden uzaklaşmasını sağlayarak, iyi bir ortamda iyi beslenmelerini ve dirençlerini artırmalarını hedeflemektedir.¹⁵⁴

Fotoğraf 11: Çocuklar, yöneticiler, doktorlar ve hemşireler kampta birarada.¹⁵⁵

İki devre olarak düzenlenen kamptan, 1. dönemde 35 ve 2. dönemde 48 çocuk faydalanmıştır. Çocukların giyim ve bakım gibi masrafları dernekçe karşılanmıştır; toplam 9971 lira sarf edilmiştir.¹⁵⁶ Kampın başarısı üzerine prefabrik olması kararlaştırılan binanın temelleri 1954 yılında atılmıştır. Erenköy Sanatoryumunun bahçesinde yapımına başlanan çocuk kampı hakkında aynı yılın yaz ayında, İstanbul Verem Savaş Derneğinin yayın organı ol *Yaşamak Yolu* dergisinde bu yeni girişim şu şekilde haber verilmiştir:

“Erenköy Sanatoryumunun bahçesinde ayrıca bir inşaat faaliyeti var. Bir çocuk dinlenme kampı inşa ediliyor. Geçen sene çadırlarda barındırılıp, hoş bir yaz geçiren Verem Savaş Derneğinin küçük misafirleri bu yaz prefabrik evlerden geniş bir pavyonda kalacaklardır. Bir pavyonun temelleri bitmek

¹⁵³ Bülent Çintan, *Erenköy Sağlık Tesisleri Kuruluş, Gelişim ve Çalışmaları*, 110.

¹⁵⁴ Age, 109.

¹⁵⁵ *Yaşamak Yolu*, no: 202 (Temmuz 1953): 4.

¹⁵⁶ Tevfik İ. Gökçe, *İstanbul Verem Savaşı Derneği Kuruluş Gelişim ve Çalışmalar*, 194.

*üzere, birkaç günde de hazır malzemesi kurulacak ve elliden fazla çocuk burada Sonbahara kadar kalabileceklerdir. Bu işin ilerlemesi ve pavyonun döşemesi ile yakından alakadar olan Taksim merkezinin başhemşiresi Melle Chartier buranın Avrupa'nın birçok yerlerinde çocuk tatil kampları için hazırlanan "Aerium" tipinde olacağını anlatıyor. Çocuklar çamlıkta oynamak ve dinlenmek fırsatını bulacakları gibi, daimi bir hekim kontrolü altında kendi sıhhsiz muhitlerinden uzak yaşayıp, kuvvetleneceklerdir. Böylece veremden korunma işi gerçekleşmiş olacaktır."*¹⁵⁷

Çocukların kalacağı iki yatakhane, bir revir, bir hemşire yatak odası ve hemşire çalışma odasını barındıran 50 yataklı çelik konstrüksiyon bina, 27 Ağustos 1954 günü hizmete girmiştir. Yapımı için 73.000 lira harcanmış, aynı yılın Aralık ayına kadar toplam iki dönemde 76 çocuk tesiste tedavi görmüş ve bu süreçte 19.144 lira daha masraf yapılmıştır. Binanın eksiklerini giderebilmek ve çocukların kış aylarında da kalabilmelerine olanak sağlayabilmek için gerekli olan altyapının hazırlanabilmesi amacıyla yardım pulu hazırlanıp satışa sunulmuştur. Yardım pullarının satışından elde edilen gelire ikinci bir ek prefabrik bina yapımına başlanmıştır.

Fotoğraf 12: Çelik konstrüksiyon malzemeden inşa edilen Erenköy Aerium'u.¹⁵⁸

¹⁵⁷ *İstanbul Verem Savaşı Derneğinin Çeşitli Kurumlarında Neler Gördüm*, Yaşamak Yolu, no. 215 (Ağustos 1954): 9.

¹⁵⁸ *Yaşamak Yolu*, no: 219 (Aralık 1954): Kapak.

Yapım çalışmalarının 1955 yılında tamamlanmasıyla Aeryuma yemekhane, banyo ve kalorifer dairesi olan bir bina daha eklenmiştir. İnşaat tamamlandıktan sonra, bütün sene faaliyet gösterecek Aeryum personel kadrosuna, bir hekim, bir hemşire ve dört hademe eklenmiş, mutfak olarak da Sanatoryum mutfağından istifade edilmiştir.¹⁵⁹ Kış aylarında da kullanılması için yapılan geliştirmeler, 1957 yılına kadar sürmüş, toplamda 343.751 lira harcanmıştır.¹⁶⁰

2.2.9.1. Ali Ergüven İlkokulu (1959)

Aeryumda kışı geçirecek çocukların eğitimlerinden geri kalmamalarını sağlamanın yolu, sağlık tesisi içinde bir okul açmaktan geçmektedir. Bu fikirden yola çıkan Yönetim Kurulu, 1958 yılında bir ilkokul açabilmek amacıyla Milli Eğitim Bakanlığına başvurmuş ve başvuru kabul edilmiştir. Bunun üzerine yatakhanelerden biri Fahrünnisa Ögelman'ın maddi desteğiyle dersliğe çevrilmiştir. Bakanlık tarafından tayin edilen bir öğretmenin de katılımıyla 3 Mart 1958 günü, ilkokul faaliyete başlamıştır.¹⁶¹ Aeryuma yatan çocuk sayısı arttıkça bu derslik, eğitim için yetersiz kalmaya başlamış, Milli Eğitim Bakanlığı bunun üzerine okula ikinci öğretmeni de atamıştır. İçinde spor salonun da olduğu daha geniş bir binanın yapılmasına karar verilerek bu iş için gereken masraflar, hayırsever bir kadın olan Rabia Ergüven tarafından karşılanmıştır. Rabia Hanım'ın ölen eşinin ismini taşıyacak olan ve içinde 5 sınıf bulunan yeni bina 20 Eylül 1962 günü çocuklar tarafından kullanılmaya başlanmıştır.¹⁶²

2.2.9.2. Tatko Binası (1969)

Sanatoryum bünyesinde hizmet veren ilkokul binasının planları çizilirken, okul binasının yanı sıra kapalı jimnastik salonu ve konferans salonu gibi ihtiyaçlarla kullanılmak üzere ek bir bina da dahil edilmiş, fakat maddi imkansızlıklar

¹⁵⁹ Bülent Çintan, *Erenköy Sağlık Tesisleri Kuruluş, Gelişim ve Çalışmaları*, 119.

¹⁶⁰ Tevfik İ. Gökçe, *İstanbul Verem Savaşı Derneği Kuruluş Gelişim ve Çalışmaları*, 195.

¹⁶¹ Age, 196.

¹⁶² Bülent Çintan, *Erenköy Sağlık Tesisleri Kuruluş, Gelişim ve Çalışmaları*, 112.

nedeniyle bu ek bina yapılamamıştır. 1967 yılında TATKO Anonim Şirketi, yapılamayan bu ek binanın inşası için İstanbul Verem Savaşı Derneği'ne 80.000 lira bağışta bulunmuştur. İlkokula birleştirilerek inşa edilen bu bina 1969 senesinde açılmıştır ve Tatko Binası adıyla anılmıştır.¹⁶³

Fotoğraf 13: Tatko Binası bugün Psikoterapi Merkezi olarak hizmet vermektedir.

2.2.10. Akbaytugan Pavyonu (1970)

1960'lı yıllara gelindiğinde, Erenköy Sanatoryumunun kapasite sorunu bir kere daha gündeme gelmiştir. Bunun üzerine, o dönemde Sultanahmet Dispanseri Sosyal Komitesinde görev yapmakta olan Naciye Akbaytugan, merhum eşi Orgeneral Ali Sait Akbaytugan'ın hatırasını yaşatmak amacıyla, Sanatoryumda yeni bir pavyon inşa edilmek üzere 200.000 lira bağışta bulunmuştur. Sanatoryumun birikimlerinin de bu amaç için harcanmasına karar verilmiştir. Sanatoryumun kullanılmayacak halde olan tarihi Merkez Pavyonu yıktırılmış ve tarihi pavyonun yerine inşa edilen olan Akbaytugan Pavyonunun temelleri 15 Haziran 1968 tarihinde düzenlenen törenle, dönemin Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanı Dr. Vedat Ali Özkan tarafından atılmıştır. Törende, Dr. Tevfik İsmail

¹⁶³ Age, 114.

Gökçe, Naciye Akbaytugan için bir teşekkür konuşması yapmış ve yeni pavyonun 75 yataklı olacağını duyurmuştur.¹⁶⁴

Fotoğraf 14: Naciye Hanım'ın sanatoryumu ziyareti, dernek yöneticileriyle beraber.¹⁶⁵

Yeni pavyonun inşası sırasında maddi sıkıntılar baş göstermiş ve bu sebeple Sanatoryum yönetimi tarafından belirli kurum ve hayırseverlere müracaat edilerek bağış toplanmıştır. Bu dönemde Sadi Gevrek 17.000, Pfizer ilaç fabrikası 7.500 lira bağış yapmıştır. Öte yandan Eczacıbaşı firması pavyonun sıhhi tesisatlarının yapılmasına ve ECA firması ise gereken malzemelerin teminine destek olmuştur. Bununla birlikte Sosyal Komite de çeşitli hayırsever kişilerden ufak tefek bağışlar toplayarak, toplamda ciddi bir miktar bağış sağlamıştır. Tüm bu yapılan bağışlar neticesinde pavyonun inşası tamamlanmıştır. Pavyonun kauçuk yatakları Nuri Güven tarafından hediye edilmiş, Meliha Tezcan ve Hümeysra Aydmer ile Yeni Karamürsel Mağazaları da gerekli malzemelerin sağlanmasına destek olmuşlardır. Bu desteklerle hizmete hazır olan yeni pavyon, 13 Mayıs 1970 günü düzenlenen törenle açılmıştır. Açılış konuşmasında Dr. Tevfik İsmail Gökçe, 70 yatak kapasiteli pavyona Naciye Hanım ve eşinin isminin verildiğini söylemiştir.¹⁶⁶

¹⁶⁴ *Erenköy Sanatoryumunda Akbaytugan Pavyonunun Temeli Sağlık Bakanı Dr. Vedat Ali Özkan tarafından atıldı.*, Yaşamak Yolu, no. 380-381 (1968): 25.

¹⁶⁵ İhsan Olgı Demir kişisel arşivi, 2019.

¹⁶⁶ *Akbaytugan Pavyonunun Dr. Tevfik Sağlık Gökçe Tarafından Yapılan Açılış Konuşması*, Yaşamak Yolu, no. 403-405 (1970): 12.

2.3. SANATORYUMUN KAPATILMASI VE YERLEŞKENİN DEVRİ

Erken Cumhuriyet döneminin en önemli sağlık konularından biri olan tüberküloz özellikle II. Dünya Savaşı sonrasında güçlü antibiyotiklerin birbiri ardına geliştirilmesi ile birlikte önceki dönemlere kıyasla toplumda ve tıp çevrelerinde ağırlığını kaybetmiştir. Öte yandan tüberküloz hastası olan kişilerin yalnızca kurumlarda yatarak tedavi olmasının yanı sıra verem savaş dispanserlerinin açılması ile birlikte tüberkülozlu hastalar toplum içerisinde tedavi edilmeye başlanmıştır.¹⁶⁷ 1970'lerin başından itibaren verem hastalığının artık ulusal çapta kontrol altına alındığını söylemek mümkündür; Tevfik Gökçe'nin deyişiyle savaşın "cephe harbi" kısmı bitmiştir:

*"Otuz küsur sene iğne ile çukur kazmaktan beter bir çaba içinde yapılan hazırlıklardan sonra, 1960'ta düşmana karşı keşif taarruzlarına geçilmiş ve vaziyet müsait görülerek büyük taarruza geçirilerek 1967-1970 yılları arasında dört sene devam eden bu cephe harbi sonucu düşmanın sarılması ve kontrol altına alınması başarılmıştır. Böylece cephe harbi sona ermiş, geçen sene söylediğim gibi bundan sonraki çalışmalarımız kontrol altına alınan bölge içinde müstahkem mevkilere çekilerek oralarda direnmekte olan düşman yuvalarına yönetilmiştir."*¹⁶⁸

1971 yılında ülke genelinde hizmet veren sağlık kurumlarında veremli hastalara ayrılan yatak sayısı 14.162'ye ulaşmıştır. Ayakta tedavi için faaliyette olan 206 adet de dispanser bulunmaktadır. Bu kurumların büyük bir çoğunluğu Sağlık Bakanlığı tarafında açılan ve ücretsiz hizmet veren tesislerdir.¹⁶⁹

Hasta ücretlerini masraflar ölçüsünde belirleyip kâr amacı gütmeyen Sanatoryum işletmesi ve yaptığı yardım çağrısı kampanyaları neticesinde topladığı bağışlarla

¹⁶⁷ Tevfik İ. Gökçe, *Verem Savaşında 50 yıl*, 24.

¹⁶⁸ *İstanbul Verem Savaşı Derneği Toplandı*, Yaşamak Yolu, no. 439-441 (1973): 22.

¹⁶⁹ Ceren Gülser İlikan, "Tuberculosis, Medicine and Politics: Public Health in the Early Republican Turkey," 113.

bu işletmenin gelişmesini sağlayan dernek için Sanatoryumun gelecekteki akıbeti kafalarda soru işareti olmaya başlamıştır. 1974 yılında *Cumhuriyet* gazetesinde çıkan bir mahkeme ilanı belki de durumu en iyi şekilde özetlemektedir: “Satış İlanı: Mıflis Uludağ Verem Sanatoryumu T.A.Ş. İflas İdaresinden”.¹⁷⁰ İş Bankası, Nuri Demirağ ve Vehbi Koç’un ortaklığıyla kurulmuş olan Uludağ Verem Sanatoryumu T.A.Ş. iflas etmiş ve mahkeme kararıyla sahip olduğu Kirazlıyayla Sanatoryumu tüm varlıklarıyla açık arttırmaya çıkmıştır. Dönemin en donanımlı sanatoryumlarından birisi olan Kirazlıyayla Sanatoryum kompleksi, Anıtkabir kompleksini de tasarlayan ilk kadın mimarlardan Leman Cevat Tomsu tarafından tasarlanmış¹⁷¹ ve Erenköy Sanatoryumunun ilk başhekimi İhsan Rıfat Sabar danışmanlığında kurulmuştur.¹⁷² Kirazlıyayla Sanatoryumu 6 milyon liraya satılmıştır.¹⁷³ Bu gibi haberler belki de Erenköy Sanatoryumunun geleceği hakkında bir ipucu vermektedir fakat önemini kaybeden bir kurumun satışa çıkması ya da devredilmesinin önünde en büyük engel kurumda çalışan işçi ve memurlar olacaktır. İstanbul’un sayfiye semtlerinden birinde, kendi halinde bir kurum görünümünde olan Erenköy Sanatoryumu, 1970’lerin ortalarından itibaren yükselen işçi hareketlerinin odağına yerleşen kamu kurumlarından biri olacaktır.

14 Ekim 1973 tarihinde Cerrahpaşa Tıp Fakültesinin çalışanlarının büyük çoğunluğu, dokuz aylık maaşlarını alamadıkları için örgütlenip büyük bir eylem başlatmış ve eylem maaşların ödenmesiyle başarıya ulaşmıştır. Bu işçiler, 9 Ocak 1974 günü Devrimci Sağlık-İş adını almış ve diğer hastanelerde de örgütlenme çalışmalarına başlamıştır. Vatan Hastanesi’ndeki 10 ay süren direnişi fiili greve dönüştürmeyi başaran ve gün geçtikçe etki alanı genişleyen Devrimci Sağlık-İş, aynı alanda en önemli güce sahip olan Sağlık-İş sendikasıyla karşı karşıya gelmiştir. Sağlık-İş 1962 yılında kurulduktan sonra ilk toplu iş sözleşmesini 1963 yılında Erenköy Sanatoryumunda yapmıştır. 1975 yılında Sanatoryumda çalışan

¹⁷⁰ *Satış İlanı: Mıflis Uludağ Verem Sanatoryumu T.A.Ş. İflas İdaresinden*, Cumhuriyet Gazetesi, (14 Nisan 1974), 5.

¹⁷¹ *Anıtkabir’in Mimarının Eseri, İş Dünyasının Üssü Olacak*, Milliyet Gazetesi (30 Ocak 2018).

¹⁷² Nuran Yıldırım ve Mahmut Gürkan, *Türk Göğüs Hastalıkları Tarihi*, 188.

¹⁷³ *Kirazlıyayla Sanatoryumu 6 Milyona Satıldı*, Yaşamak Yolu, no. 454-459 (1974): 24.

personelin katılımıyla yapılan, işyeri yetkisinin hangi sendikal örgütte olacağına dair referandum oylamasında 98 işçinin tamamı Devrimci Sağlık-İş'e oylarını vermiştir. Devrimci Sağlık-İş böylelikle İstanbul Verem Savaşı Derneğiyle Erenköy Sanatoryumu işçileri arasında yapılacak toplu iş sözleşmesinin tarafı olmuştur. Bu olay Devrimci Sağlık-İş tarafından, "sarı sendika" diye nitelendiği Sağlık-İş sendikasının sektördeki tekeline kırdıkları ilk zafer olarak nitelendirilmiştir.¹⁷⁴

1975 yılında toplu iş sözleşmesini Sanatoryum adına başhekim Bülent Çintan imzalamıştır.¹⁷⁵ Bu toplu iş sözleşmesine göre personelin aylık ücretlerine %60'a varan zam yapılmış, bunun yanında giysi yardımı ve ikramiye gibi haklar verilmiştir. Sözleşmede ikramiyenin 30 yevmiye tutarında olması ve ödemesinin iki taksit halinde, ilkinin 1976 yılbaşında ikincisinin ise 1 Mart 1976 tarihinde yapılması kararlaştırılmıştır.¹⁷⁶ Bu maddi yükümlülükler Sanatoryumun, mali durumunu iyice zorlaştırmıştır. Kurum, çeşitli masraflarını karşılayamaz hale gelmiştir.¹⁷⁷ Derneğin kaynak arayışları da sonuçsuz kalınca, Sanatoryumun devredilmesiyle gelecek parayla, toplu iş sözleşmesinden doğan borçların ödenebileceğine karar verilmiştir. 17 Ocak 1976 günü yapılan genel kurul toplantısında, Sanatoryumun Sosyal Sigortalar Kurumuna devri ve dernekle kurum arasında bir protokol hazırlanması kararlaştırılmıştır. 20 Ocak günü Başhekim Bülent Çintan Yönetim Kurulu'na sunduğu raporla tesislerin devrine dair Sanatoryum yönetiminin önerilerini sunmuş, bugüne kadar bağışlarla yapılmış olan tesis binalarının devri sonrasında bu bağışların ve bağışçıların isimlerinin nasıl korunması gerektiğini detaylı olarak iletmiştir.¹⁷⁸

¹⁷⁴ "Tarihimiz," Dev Sağlık-İş, erişim tarihi 1 Mayıs 2019. <http://devsaglikis.org.tr/portal/index.php/tarihimiz/>

¹⁷⁵ *İstanbul Verem Savaş Derneğinin Genel Kurul Toplantısı*, Yaşamak Yolu, no. 463-464 (1975): 21.

¹⁷⁶ "İstanbul Verem Savaşı Derneği ile Devrimci Sağlık-İş Sendikası Arasında Yapılan Görüşmelerin Tutanağı," Moda Müzayede, erişim tarihi 5 Mayıs 2019. <https://www.modamuzayede.com/urun/435682/efemera-emek-tarihi>

¹⁷⁷ *İstanbul Verem Savaş Derneğinin Genel Kurul Toplantısı*, Yaşamak Yolu, 21.

¹⁷⁸ Fatih Artvinli, "Çok Şahane Bir Yerd: Erenköy Hastanesinin Tarihi Sunumu", 28 Mayıs 2018.

Fotoğraf 15: Erenköy Sağlık Yerleşkesi Anıtsal Binalarının İsimleriyle.¹⁷⁹

4 Şubat 1976 günü, İstanbul Verem Savaşı Derneği ve Sosyal Sigortalar Kurumu yetkilileri bir araya gelip devir sözleşmesi ve protokolünü imzalamıştır. İki kurum arasında yapılan bu protokole göre; İstanbul Kozyatağı'nda bulunan 98.260 metrekare arsa içerisindeki sanatoryum tüm tesisleriyle beraber, 100.000.000 lira karşılığında Sosyal Sigortalar Kurumuna devredilmiştir. Dernek, Sanatoryumda çalışan personeline geçmişteki borçlarını ve toplu iş sözleşmesinden doğan haklarını ödemeyi kabul etmiş, devredilmeden önce işlerine son verilene buradan doğan kıdem tazminatlarının ödenmesini de üstlenmiştir. Protokolün belki de en önemli maddesi, yıllarca veremle mücadele için yaptıkları bağışların anısını yaşatacak olan binaların isimleri konusunda olmuştur. Tesislerdeki binaların isimlerinin muhafaza edilmesi protokolle dernek ile kurum arasında karara bağlanmıştır.¹⁸⁰

¹⁷⁹ Google Maps kaynaklı harita kullanılarak hazırlanmıştır, 2019. Bize göre sol tarafta bulunan daha gür ağaçlık olan kısım Fevziye Çamseverin kendi kendine diktiği söylenen çam ormanıdır.

¹⁸⁰ Age.

2.4. SONUÇ

Bu bölümde genel hatlarıyla öncelikle verem hastalığının tarihsel süreç içerisindeki yeri ve salgın haline geldiği 19. yüzyıldaki tedavi çabaları incelenmiştir. Uzun süren arayışlar sonunda hastalığa sebebiyet veren bakterinin 1882 yılında Robert Koch tarafından tespit ve izole edilmesi hastalığın tedavisi konusunda beklentileri yükseltse de kesin tedavilerin bulunması için yaklaşık 70 yıl geçmesi gerekmiştir. Bu uzun ve milyonlarca insanın hayatına mal olan bekleyişte, kurulduğu andan itibaren başarılı sonuçlar aldıklarını ilan eden ve adına sanatoryum denilen “sağlık merkezlerinin” bu ihtiyaca bir cevap olarak doğduğunu ve oldukça popüler olup neredeyse bütün ülkelere yayıldığını görmekteyiz. Her ne kadar, sanatoryumların verem hastalığının tedavisinde gerçek ve etkili bir çözüm olmadığı, bakterilerin vücutta kalarak bir süre sonra tekrar aktif hale geldiği ve hastalığın nüksedebildiği gerçeği kabul edilse de Sanatoryum Hareketi hızını kesmemiştir.

Dönemin ulus devletleri, veremle mücadele faaliyetlerini sosyal devletin önemli bir parçası olarak kurgulamış, ulus inşası ve “makbul vatandaş”ın oluşum sürecinde veremle mücadele politikası önemli yer tutmuştur. Bu dönemde siyasi iktidarlar, gerek genel bütçeden kaynak ayırmak yoluyla, gerekse ulusal çapta düzenlenen kampanyalar yoluyla halktan topladığı bağışlarla, yeni sanatoryumlar açılması ve veremle mücadele için önemli bir ekonomik kaynak yaratmış, aynı zamanda “hastalığı önlemeye yönelik tedbirler” adı altında şehir hayatını sağlık söylemleri üzerinden düzenlemeye yönelik uygulamalarda bulunmuştur. Bu bölümün sonuçlarından biri, dönemin Avrupa ülkelerinde hastalıkla mücadele ekseninde yaşanan gelişmelerin ve Sanatoryum Hareketi’nin Türkiye’de Osmanlı son dönemi ve özellikle erken Cumhuriyet dönemindeki politikalara benzer şekilde yön verdiği, veremle mücadelenin merkezi devlet ile halk arasındaki bağı yakınlaştırmakta, “ulusal” bağları güçlendirmekte etkili bir araç olduğudur. Dönemin hekimleri tarafından kurulan İstanbul Verem Mücadelesi Cemiyeti ise

tüm ülkeyi ilgilendiren bu meseleyi “milli sorun” olarak ele alıp somut çözümler bulmak konusunda en önemli inisiyatifi üstlenmiştir.

Erenköy Sanatoryumunun aynı dönemdeki diğer sanatoryumlardan farklı olarak gerek İstanbul Verem Savaş Derneği açısından gerekse ulusal çapta yürütülmeye çalışılan verem mücadelesi açısından merkezi denilebilecek bir öneme sahip olduğu söz konusu yıllara ait raporlardan, haberlerden ve yazılanlardan anlaşılmaktadır. Erenköy Sağlık Yerleşkesinin 1932-1976 yılları arası sanatoryum olarak hizmet verdiği dönemin, sağlık bürokrasisi açısından ayırt edici özelliklerinden biri erken Cumhuriyet döneminin en önemli sağlık sorunlarından biri olan verem hastalığı konusunda faaliyet göstermek üzere kurulan ve temelinde bir sivil örgüt olan İstanbul Verem Savaş Derneği'nin merkezi öneme sahip olmasıdır. Cumhuriyet hükümetleri ve Sağlık Bakanlığı nezdinde çeşitli girişimlerde bulunarak açılan ve desteklenen Sanatoryumun gelişme dinamiğine bakıldığında ise devlet ve dernek desteğinin yanı sıra ve belki ondan daha kıymetli olmak üzere zenginlerin, hayırseverlerin ve sıradan halkın bağışları ile kurumun yeni servis binalarına kavuşmasıdır. Dönemin ruhuna uygun bu tür bir devlet-dernek-toplum işbirliği ya da dayanışması olarak düşünülebilecek bu model bir sonraki bölümde göreceğimiz gibi SSK sonrası dönemde tamamen ortadan kalkmıştır. Sanatoryumun SSK'ya devredilmesi yalnızca basit bir el değiştirme veya kurumun sadece fonksiyonunun değişmesi şeklinde değil daha geniş ölçekli olmak üzere yönetim ve içerikte ciddi bir kopuşu, yeni bir yönetsel zihniyeti ve ekonomik ve sosyal açıdan bir dönüşümü işaret etmektedir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

AKIL HASTANELERİ DÖNEMİ (1977-2018)

3.1. TARİHSEL İNCELEME

3.1.1. Türkiye’de Sosyal Politikalar ve Sosyal Sigortalar Kurumu

Geçmişten günümüze toplumlar, içinde yaşayan bireylerin yoksulluk, hastalık vb. durumlara karşı kendini korumasına olanak tanıyan sosyal politikalara sahip olmuştur. Sosyal güvenlik politikaları ve bu politikalarla eşzamanlı gelişen sosyal güvenlik sistemleri, dünyada Sanayi Devrimi ile artan göç ve işçi sayısı nedeniyle o güne dek gelişmemiş olan bir takım yazılı protokoller çerçevesinde şekillenmeye başlamıştır. Sanayi Devriminden Avrupa’daki devletler kadar etkilenmeyen Osmanlı Devleti’ne baktığımızda, büyük endüstri tesislerinin bulunmayışı ve nüfusun büyük kısmının tarım işlerinde çalışıyor olması gibi sebeplerle temel sosyal güvenlik politikalarının gelişmediği görülmektedir. Bu dönemde bireylerin içinde yaşadığı geniş aile yapısı, sosyal güvenlik gereksinimlerini karşılayan temel kurum olma özelliği göstermektedir. Öte yandan Osmanlı’da şehirlerde yaşayan ve geçimlerini el sanatları ve zanaatkârlık ve ticaret ile sağlayan azımsanmayacak bir kesim de mevcuttur. Bu kesimler ‘ahilik’ toplulukları ve çeşitli loncalar altında örgütlenmeye ve sosyal haklarını aramaya başlamışlardır. 19. yüzyıldan itibaren Osmanlı Devleti’nde bu alanda modernleşme yolunda adımlar atıldığı görülür.¹⁸¹ Halkın refah ve sağlığını güvence altına almayı hedefleyen merkezi devlet kurumları faaliyetler yürütmeye başlamıştır.

Bu dönemde Osmanlı Devletinde salgın hastalıklara karşı mücadeleler geliştirilmiş, aşı üretimi başlamış ve İstanbul başta olmak üzere birçok bölgede devlet hastaneleri açılmış, öncelikle askeri ve sivil devlet memurları sonra da

¹⁸¹ Nadir Özbek, *Osmanlı İmparatorluğu’nda Sosyal Devlet Siyaset, İktidar ve Meşruiyet 1876-1914* (İstanbul: İletişim, 2004): 47.

imalat sektöründe çalışan işçiler için emeklilik sistemleri ve farklı ihtiyaçlara yönelik sosyal yardım ağları kurulmuştur. 1865 tarihli, kömür işçilerinin çalışma koşullarını düzenleyen Dilaverpaşa Nizamnamesi; 1869 yılında imzalanan yine madenlerdeki iş kazalarına karşı koruyucu ve önleyici tedbirler getiren Maadin Nizamnamesi, işçi ve işveren ilişkilerini düzenlemek üzere 1877 yılında çıkarılan Mecelle ve oluşturulan yardımlaşma sandıkları bunlara örnektir.¹⁸²

Cumhuriyetin ilanından sonra işçilere yönelik düzenlemeler yapılmaya devam edilmiş, 1926 yılında gerçekleştirilen İzmir İktisat Kongresi'nde ise işçi haklarını düzenleyen birçok madde kabul edilmiştir. Yine 1926 yılında, işçiler için sosyal güvenlik alanında yasal bir düzenleme getiren Borçlar Kanunu yürürlüğe girmiş¹⁸³, onu 1930 yılında çıkarılan ve özellikle kadın işçilerin hakları üzerine düzenlemeler getiren Umumi Hıfzıssıhha Kanunu izlemiştir.¹⁸⁴

Türkiye'de sosyal sigortaların kurulmasını öngören ilk kanun, 1936 yılında yürürlüğe giren İş Kanunu'dur.¹⁸⁵ Bu kanun işlerin ve işçilerin tamamını kapsamaması nedeniyle yetersiz kalmış olsa da sosyal sigortaların kademeli olarak kurulmasını hükme bağlamıştır. Ülkenin sosyal ve ekonomik durumu bu kurumun hızlıca yapılanmasına izin vermediğinden 1945 yılına dek beklenmiş ve 16 Temmuz tarihinde 4792 sayılı İşçi Sigortaları Kurumu Kanunu kabul edilmiştir.¹⁸⁶ 1946 yılından itibaren; Çalışma Bakanlığına bağlı olarak kurulan İşçi Sigortaları Kurumu (İSK) eliyle kademeli olarak uygulanmaya başlayan sosyal sigortalar sistemi, zaman içinde ihtiyaçların daha net ve kapsamlı bir biçimde belirlenmesiyle yıllar içinde bir dizi reform geçirmiştir.

¹⁸² Nadir Özbek, *Cumhuriyet Türkiye'si'nde Sosyal Güvenlik ve Sosyal Politikalar*, 28.

¹⁸³ Age, 29.

¹⁸⁴ Umumi Hıfzıssıhha Kanunu, Mevzuatlar, Mevzuat Bilgi Sistemi, erişim tarihi 17 Nisan 2019. <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.3.1593.pdf>.

¹⁸⁵ 3008 nolu kanun maddesi, Kanunlar, Resmi Gazete (15 Haziran 1936), erişim tarihi 17 Nisan 2019. <http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/3330.pdf>

¹⁸⁶ Nadir Özbek, *Cumhuriyet Türkiye'si'nde Sosyal Güvenlik ve Sosyal Politikalar*, 236.

İSK, yasalarla belirlenmiş bir çerçevede içinde kalan vatandaşlara emeklilik, ölüm, sağlık vb. alanlarda hizmet sağlamaktadır. Kurum, sağlık hizmetleri kapsamında yürüttüğü çalışmalar için Sağlık Bakanlığının sunduğu sağlık tesislerini yeterli bulmadığından 1949 yılında, Nişantaşı'nda İş Kazaları Meslek Hastanesi adlı 100 yatak kapasiteli ilk hastanesini açmış, bu tarihten itibaren kendi sağlık tesislerini kurmaya başlamış ve hizmet sağlayıcı rolüne de soyunmuştur.¹⁸⁷ İSK yataklı, yataksız hastaneler, dispanserler vb. sağlık tesisleri ile hizmet alanını günden güne genişletmiş ve bu kapsamda, 1950 yılında Eyüp ve Paşabahçe Dispanserlerini, 1951 yılında ise yataklı dispanserler olarak Bakırköy, Eminönü ve Üsküdar Dispanserleri yapılmıştır. 1951 tarihinde, Kocaeli Bölgesinde Sümerbank Selüloz Fabrikasının Hastane binası kiralanarak 100 yataklı bir hastane açılmıştır. Böylece 1951 yılında SSK'nın İstanbul Bölgesindeki Sağlık Tesislerinin yatak sayısı 482'ye çıkmıştır. Ayrıca yine bu yıl içerisinde İSK, sigortalıları için Beykoz, İstinye, Beşiktaş, Galata, Halıcıoğlu, Üsküdar, Kadıköy, Kartal, Şişli ve Aksaray'da dispanserlere bağlı bir veya iki doktor ile bir hemşire veya sağlık memuru bulunan Sağlık İstasyonları kurmuştur.¹⁸⁸

1960 yılına gelindiğinde sosyal sigortalar alanında yeni gereksinimlerin baskısıyla, kurum açısından yeni atılımlara gitmek zorunlu hale gelmiştir. 1960'da başlayan kanun tasarısı çalışmaları, 1964 yılında 506 sayılı Sosyal Sigortalar Kanunu adıyla yasalaşmış ve aynı yıl yürürlüğe girmiştir.¹⁸⁹ Bu yasanın 136. Maddesi ile İşçi Sigortaları Kurumu adı Sosyal Sigortalar Kurumu (SSK) olarak değiştirilmiştir. Türkiye'nin bu dönemde içine girdiği politik süreçler, sosyal politikalar ve sosyal güvenlik alanlarında uzun yıllar sürecek bir duraklama dönemine sebep olmuştur. Bu yıllarda SSK yine de sağlık tesisleri açmaktan geri durmamıştır ve ülkenin en önemli sağlık hizmeti sağlayıcılarından biri haline

¹⁸⁷ Gürhan Fişek, Şerife Türcan Özsuca ve Mehmet Ali Şuğle, *Sosyal Sigortalar Kurumu Tarihi 1946-1996*, 15.

¹⁸⁸ Gürhan Fişek, Şerife Türcan Özsuca ve Mehmet Ali Şuğle, *Sosyal Sigortalar Kurumu Tarihi 1946-1996*, 116.

¹⁸⁹ Nadir Özbek, *Cumhuriyet Türkiye'si'nde Sosyal Güvenlik ve Sosyal Politikalar*, 277.

gelmiştir. Kurum en yoğun hastane yatırımını 1965 ile 1975 yılları arasında yapmıştır.¹⁹⁰

Sosyal Sigortalar Kurumunun 1977 yılında İstanbul Verem Savaş Derneğinden satın aldığı eskiden sanatoryum olarak kullanılan yerleşkeyi neden bir akıl hastanesine¹⁹¹ çevirme kararı aldığını tam olarak bugün bilemiyoruz. İstanbul'un her türlü güvenceye sahip akıl hastasına hizmet veren Bakırköy Hastanesi yoğun talep karşısında yaşadığı kapasite sorunları, kendi güvencesi altındaki hastalara daha hızlı ulaşabilecekleri bir şekilde hizmet sağlamak olduğunu düşürmek için geçerli bir sebep olarak düşünebilir. SSK yerleşkeyi ve tesisleri satın aldıktan sonra çeşitli tadilatlarla düzenlemeye başlamış, bünyesinde bulunmayan akıl hastalıkları konusunda hizmet veren bir hastaneye dönüştürmeye karar vermiştir.¹⁹² 1978 yılında sanatoryum döneminde kalan bir binanın servise çevrilmesiyle ilk hastalarını kabul etmiştir. Kurum bu girişimiyle, sigortalı çalışan işçilerin malulen emeklilik hakkı kazanmaları için kendi bünyesinde çalıştıracığı kurullara sahip olma avantajını elde etmiştir.

SSK, 1964-2004 yılları arasında sahip olduğu hastaneler ile Türkiye'nin üçüncü büyük sağlık hizmeti sağlayıcısı konumunda iken¹⁹³ sağlık alanından kademeli olarak çekilmesi 2003 yılında temelleri atılan Sağlıkta Dönüşüm Programı ile 2005 yılında Sağlık Bakanlığına devri gerçekleşmiştir.¹⁹⁴

¹⁹⁰ Gürhan Fişek, Şerife Türcan Özsuca ve Mehmet Ali Şuğle, *Sosyal Sigortalar Kurumu Tarihi 1946-1996*, 117.

¹⁹¹ Cumhuriyet döneminde açılan ilk akıl hastanesi, 1924 yılında Bakanlar Kurulu kararıyla Reşadiye Kışlası'nın dönüştürülmesiyle oluşturulan Bakırköy Emraz-ı Akliye ve Asabiye Hastanesi'dir. Ertesi yıl, 1925 yılında, Elazığ ve Manisa'da ellişer yataklı bölge akıl hastaneleri açılmış, 1970'de Samsun'da Ruh Hastalıkları Hastanesi hizmete girmiş ve bunu Ankara, Gaziantep ve Adana'da açılan yeni akıl hastaneleri takip etmiştir. Şahap Erkoç, Fulya Kardeş ve Fatih Artvinli, "Bakırköy Prof. Dr. Mazhar Osman Ruh Sağlığı ve Sinir Hastalıkları Eğitim ve Araştırma Hastanesi'nin Kısa Tarihi," 1-4. Fatih Artvinli, *Delilik, Siyaset ve Toplum: Toptası Bimarhanesi 1873-1927* (İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, 2013): 270-277.

¹⁹² Ayrıntılı bilgi için 3.2. Sanatoryumdan Akıl Hastanesine Dönüşümü bölümüne bakınız.

¹⁹³ Kemal Kılıçdaroğlu, "SSK ve Sağlık Hizmetleri," *Yeni Türkiye Dergisi* 39, Sağlık Özel Sayısı 1, 893.

¹⁹⁴ Nazan Üstündağ, Çağrı Yoltar, "Türkiye'de Sağlık Sisteminin Dönüşümü: Bir Devlet Etnografisi," *Avrupa'da ve Türkiye'de Sağlık Politikaları: Reformlar, Sorunlar, Tartışmalar* içerisinde, derleyenler Çağlar Keyder, ve diğerleri (İstanbul: İletişim 2017): 55-95.

3.1.2. Sağlıkta Dönüşüm Programı ve SSK Hastaneleri

1990'lardan itibaren birçok ülkenin sağlık sistemlerinde çeşitli yapısal reform girişimlerinde bulduklarını görmekteyiz. Bu yıllarda “sağlık krizi” de denilen, sağlık sektöründe hizmet aksamaları ve yetersizlikler çeşitli ülke hükümetleri tarafından bu reformlara gerekçe gösterilmiştir.¹⁹⁵ Elbette bu 1980'lerin başından itibaren tüm dünyayı saran neo-liberal dönemin temel ekonomik yaklaşımlarının bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Neo-liberal politikaların temel eğilimi kamu harcamalarının mümkün olduğunca kısılması ve sosyal devletin sağladığı kamu hizmetlerinin aşama aşama özelleştirilmeleri veya özerkleştirilerek kendi finans kaynaklarını yaratabilir hale getirilmeleridir.¹⁹⁶ Bu doğrultuda da sağlık alanındaki maliyetlerin ülke ekonomilerindeki yükünü azaltma yönündeki çaba sağlık alanında bu yapısal reform hareketlerinin başlamalarının ana sebebi olmuştur.

Dönemin hükümeti¹⁹⁷ tarafından başlatılan “Acil Eylem Planı” çerçevesinde, 2005 yılında sağlık alanında yapısal değişiklikleri de içeren “Sağlıkta Dönüşüm Programı” adı altında bir dizi yapısal reform uygulamaları başlatılmıştır. Bu uygulamalar içerisinde, 1990'lı yıllardan itibaren gerek sunduğu sağlık hizmeti açısından gerekse ekonomik yönden ciddi sorunlar yaşayan SSK'nın, Sağlık Bakanlığına devredilmesi de bulunmaktadır.¹⁹⁸

5283 sayılı Bazı Kamu Kurum ve Kuruluşlarına Ait Sağlık Birimlerinin Sağlık Bakanlığına Devredilmesine Dair Kanun'un 19 Ocak 2005 tarihli Resmi Gazetede¹⁹⁹ yayımlanarak yürürlüğe girmesiyle kamu kurum ve kuruluşlarına ait

¹⁹⁵ Tuba Ağartan, “Sağlıkta Reform Salgını,” *Avrupa'da ve Türkiye'de Sağlık Politikaları*, ed. Çağlar Keyder, ve diğerleri, 37.

¹⁹⁶ Age, 39.

¹⁹⁷ Adalet ve Kalkınma Partisi tarafından kurulan 59. Hükümet.

¹⁹⁸ Nazan Üstündağ, Çağrı Yoltar, “Türkiye'de Sağlık Sisteminin Dönüşümü: Bir Devlet Etnografisi,” *Avrupa'da ve Türkiye'de Sağlık Politikaları: Reformlar, Sorunlar, Tartışmalar* içerisinde, derleyenler Çağlar Keyder, ve diğerleri (İstanbul: İletişim 2017): 55-95.

¹⁹⁹ “5283 sayılı Bazı Kamu Kurum ve Kuruluşlarına Ait Sağlık Birimlerinin Sağlık Bakanlığına Devredilmesine Dair Kanun,” Resmi Gazete, 19 Ocak 2005, erişim tarihi 5 Mayıs 2019. <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2005/01/20050119M1-1.htm>

sağlık birimleri Sağlık Bakanlığına devredilmeye başlanmıştır. 20 Şubat 2005 tarihinden itibaren, kamu kurum ve kuruluşlarına ait tüm sağlık birimleri, bunlara ilişkin her türlü görev, hak ve yükümlülükler, taşınır ve taşınmazların tümü Sağlık Bakanlığına devredilmiştir. Diğer kamu kurumlarına ait hastaneler bedelsiz olarak devredilirken, SSK'ya ait olan hastaneler ve sağlık birimleri rayiç bedeli karşılığında devredilmiştir.²⁰⁰

Bu dönemde hastanenin idaresi 6 ay gibi kısa bir süre vekaleten yönetilmiş ve bu sürede hastanenin eski personeli Sağlıkta Dönüşüm Programının hayatlarında neleri dönüştüreceğini bekleyerek hizmet vermeye devam etmişlerdir. 2006 yılında Sağlık Bakanlığı hastanenin dönüşümü için bir “dönüştürücü” olarak yeni bir başhekim atamıştır.²⁰¹

3.2. SANATORYUMUN AKIL HASTANESİNE DÖNÜŞÜMÜ (Dr. Mustafa Atanur ile Yapılan Sözlü Tarih Çalışması)²⁰²

Erenköy Sanatoryumunun 1932 yılı Mayıs ayında ilk hastayı kabul ettiği dönemde, 44 yıl sonra bu sanatoryumun bir akıl hastanesine dönüşeceğini herhalde kimse tahmin edemezdi. Altı ay gibi kısa bir süre içerisinde gerçekleştirilen devir ile birlikte Erenköy Sanatoryumu artık tüberküloz hastalarının şifa yurdu olmaktan çıkmıştı. Sosyal Sigortalar Kurumu'nun bu geniş arazi üzerinde ve çok sayıda binaya sahip yerleşkeyi bir akıl hastanesi olarak dönüştürmeye karar vermesinin nedenlerinden bir önceki bölümde bahsetmiştik. 1970'li yılların sonunda İstanbul'da Bakırköy Ruh ve Sinir Hastalıkları Hastanesi dışında kamuya ait ikinci bir akıl hastanesinin olmaması en önemli neden olarak görünmektedir. Dönemin sigorta anlayışı çerçevesinde Bakırköy Ruh ve Sinir

²⁰⁰ “Sağlık Bakanlığı – SSK Sağlık Hizmetleri Protokolü,” Mevzuat, Türk Tabipler Birliği, erişim tarihi 12 Mayıs 2019. http://www.ttb.org.tr/mevzuat/index.php?option=com_content&view=article&id=256:saik-bakanli-sosyal-sortalar-kurumu-saik-hmetlerprotokol&catid=3:tebligenele&Itemid=35

²⁰¹ Detaylı bilgi ve tartışma için çalışmanın *Psikiyatri Hastanesine Dönüşüm* adlı bölümünde yapılmaktadır.

²⁰² Mustafa Atanur ile sözlü tarih görüşmesi, 15 Kasım 2018.

Hastalıkları Hastanesi her türden hastanın başvurduğu bir ruh sağlığı kurumu olarak çalışmaktadır. Sosyal Sigortalar Kurumu, İstanbul'da ruh sağlığı alanında hizmet veren bir hastaneye sahip değildir. Gerek tüberküloz hastalığının eski önemini yitirmesi gerekse artan nüfus ve sanayileşmeyle birlikte sayısı hızla artmış olan sigortalı işçilerin ihtiyaçların cevap verecek yeni bir ruh sağlığı hastanesine duyulan ihtiyaç nedeniyle SSK Erenköy Akıl Hastanesi 1977 yılında kapılarını bu defa nöroloji ve psikiyatri hastalarına açmıştır. SSK yönetimi 29 Şubat 1976 günü teslim aldığı Sanatoryumu ve Aeryumu sigortalı işçiler için huzurevi ve akıl hastalıkları hastanesi olarak kullanmaya başlamıştı.²⁰³ 1977 yılında sanatoryum genişletilerek yenilendi ve İstanbul Erenköy Ruh Sağlığı ve Hastalıkları Hastanesi olarak yeniden açıldı.

3.2.1. Yeni Bir Başlangıç: İlk Personeller

Dr. Mustafa Atanur, 1978 yılında Bakırköy Ruh ve Sinir Hastalıkları Hastanesinde ihtisasını tamamlayıp baş asistan olduktan sonra, kendi deyimiyle “yeni açılan bu güzide hastaneye [Erenköy] talip” olur.²⁰⁴ Dr. Atanur, yine Bakırköy'den iki psikiyatrist meslektaşıyla birlikte Erenköy'de göreve başladığında, hastanenin idari kadrosunu ve işleyişini şu şekilde anlatmaktadır:

“Biz Bakırköy'den üç arkadaş psikiyatri uzmanı olarak buraya geldik ve geldiğimizde sadece Başhekim - baştabip deniyordu- Fehmi İshakoğlu ve Baştabip Muavini Aydın Ülman vardı. Benimle birlikte Dr. Gülay Akçalar ve Dr. Ali Koray Saylun olmak üzere üç ruh sağlığı uzmanı olarak geldik. Başka hiçbir arkadaş da yoktu burada. Biz gelince Başhekimi de İdare Müdürünü de motive ettik. Hastaneyi faal hale getirelim diye uğraşırken bize ‘Madem boş duruyorsunuz, hadi Göztepe Hastanesine gidin, orada nörolojiye yardımcı olun.’ dediler. Biz gittik Göztepe Hastanesine ve çalışmaya başladık. Ama biz yine durmadık, ısrarla uğraştık ve bunun

²⁰³ Saim Polat Bengiserp, “Türkiye’de Sanatoryum ve Göğüs Hastalıkları Hastanelerinin Tarihine Bakış”, *IV. Türk Tıp Tarihi Kongresi* içinde, (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2003), 172.

²⁰⁴ Mustafa Atanur ile sözlü tarih görüşmesi, Kasım 15, 2018.

üzerine Üsküdar dispanserinden Dr. Nihat Güner'i, Erzurum'da çalışmakta olan Dr. Gülen Mocan'ı ve yanılmıyorsam Samatya'da çalışmakta olan Hasan Ketinci'yi getirterek sayımızı altıya çıkardık. İki de idareci hekim, sekiz kişi olduk toplamda. Yine ısrarlarımızla üçer yataklı odaları yavaş yavaş, Akbaytugan Servisinden başlamak üzere, bir servis haline getirelim dedik. O dönem yedi hemşire falan ancak vardı. Yirmi, yirmi beş personel ama tabii bunun hepsi çeşitli görevlerde çalışıyorlardı; çamaşırhanede çalışıyor, bekçi olarak çalışıyor falan... Bunlardan da bize yardımcı olacak hasta bakıcı gibi kullanarak bu durumu aşabiliriz dedik.”

Dr. Mustafa Atanur ve arkadaşları Erenköy'e geldiklerinde 1978 yılının ortasıdır ve henüz kurumu, sanatoryum halinden ruh ve sinir hastalıkları hastanesi haline dönüştürme çalışmaları sürmektedir. Nihayet yeni gelenlerle birlikte hekim kadrosu sekiz kişiye ulaştınca hastaneyi açmaya karar verilir. Önce Akbaytugan Servisi hazır hale getirilerek hizmete açılır ve psikiyatri hastalarıyla ilk çalışma böylelikle başlar. Kısa süre önce verem hastalarının yatarak tedavi gördüğü binalar ve sanatoryum ile birlikte göreve devam edebilen az sayıdaki personel, bu geçiş sürecinde kurumun mazisine dair canlı birer tanıktır. Dr. Atanur, kurumdaki bu ilk aylarını ve çevrede gördüklerini şöyle anımsamaktadır:

“Verem Savaş'tan devralınmış bir hastaneydi burası. Tabii sanatoryum dönemine ait anılar, kalıntılar, personeller vardı. Örneğin aşçıbaşı; aşçıları daha doğrusu, sanatoryumun aşçıları da bize devredilmiş. Bu arada santral memuru Kemal Balek, bize devredilmiş. Santral odası Tevfik Sağlam Hemşire Koleji'nin hemen yanındaydı ve orada Kayışdağı suyu akardı, vatandaşlar gelir oradan sularını doldurur eve götürürdü. Bizler de bidonlarla, o zamanlar sularımızı oradan alır götürürdük. O binanın sağlı sollu iki merdiveni tipik bir köşk, harika bir köşktü. Giriş katı santral idi ve Kemal Balek orada santral memuruydu. Yedi tane hemşiremiz de buranın üstünde hemşire lojmanı olarak, burada kalırlardı. Her sabah giyinip kuşanıp servise gelirlerdi lojmandan. Hemşire ihtiyacı vardı aslında, bakıcı

ihtiyacı vardı. Artık doktor eksikliğini hiç saymıyoruz bile. Çünkü biz Don Kişot'uz, yaparız filan, güveniyoruz kendimize. Yani istekli olduk ve ilgi duyduk.”

SSK Genel Müdürlüğü, yeni hastanenin oluşum sürecine başlangıçta ilgisiz kalmış fakat Akbaytugan Servisine hastaların kabul edilmesiyle birlikte yapılan çalışmalarla daha yakından ilgilenmeye başlamıştır. SSK Genel Müdürlüğünden hastaneyi ziyaret eden bir ekiple toplantı yaptıklarını anımsayan Mustafa Atanur, dönemin başhekimî Fehmi İshakoğlu'nun yetkililere 'Bizi koruyun kollayın. Bizi, şu hastaneyi, Türkiye'ye hizmet verecek hale getirin.' dediğini, personel ve özellikle hemşirelerin görevlendirilmesini talep ettiğini fakat taleplerinin 'Sen necisin? Başhekimsin yap!' şeklinde sert bir muameleyle karşılık bulduğunu ve kısa süre sonra da zaten Adapazarı'na gönderildiğini belirtmektedir. Ardından Bakırköy Dispanseri Başhekimî Dr. Şahabettin Gökçek, hastaneye yeni başhekim olarak atanır. Bu arada 1979 yılında Pul Servisi de hasta kabul etmeye başlamıştır.

Dr. Mustafa Atanur, iki yıl gibi kısa sayılabilecek ve fakat yoğun çalışmalar sonucunda artık tam işleyen bir sisteme sahip olmaya başlayan Erenköy Ruh ve Sinir Hastalıkları Hastanesi'ne nasıl başhekim olduğunu ise şu şekilde anlatmaktadır:

“Şimdi şöyle; Dr. Aydın Ülman, rahmetli, başhekim muaviniydi, Şahap Bey de başhekim. Bir gün beni odasına çıkardı başhekim muavini dedi ki 'Mustafa sana birinci derecede imza yetkisi vermek istiyoruz.'. Yıl 1979 sonu ya da 1980 olabilir. Ben dedim yapmayın, benim iki tane çocuğum var. Ben kendim geldim kendim gideyim. Bu idareciliğe beni bulaştırmayın. Aydın Ülman, 'Politik gelen politik gider. Sen politik gelmiyorsun, istek üzerine geliyorsun.' dedi. Ben de onun hatırına kabul ettim. Çok severdim Aydın Ülman'ı, Bakırköy çıkışlıdır. Kabul ettim, birinci derece imza yetkili oldum ve o gün bu gün böyle devam etti. Şahap Bey izine çıktığı zaman vekaleti bana bırakır kendisi izine çıkardı. Sürdürürdüm görevi bu

dönemlerde, sonra gelirdi. Sonra 1987’de emekli olması iktiza etti, yaş haddi geldi ve vekaleti bana verdi. Tabii Genel Müdürlük de kabul etti, Bakanlık da kabul etti. Ve ben vekil olarak uzunca yıl, 1988’in başına kadar vekil olarak giderken bir gün baktım Şubat mıydı Mart mıydı neydi, ben başhekim oldum.”

Dr. Atanur’un başhekimlik görevi ise yalnızca 8 ay sürer; sonra görevden alınır. Dönemin siyasi anlayışı ve bürokrasi atamalarının yüzlerce örneğinden biri de Dr. Atanur’un başına gelir:

“Başhekimlik sürecim fazla uzun sürmedi. 8 ay falan sürdü. Sonra alındım. Efendim yani bunu hiç kimse bilemiyor. O sırada bakan İmren Aykut, o karar veriyor bu işlere. Niye karar verdi, beni tanımaz ki! Bilmez de tanımaz da. Ama öyle gerekiyormuş demek ki, birinin gelmesi gerekiyormuş, getirdiler. Artık ne dereceye kadar doğru bilemem ben tabii ama birileri ısrarla Cengiz’in illa başhekim olmasını istemişler. Cengiz de zaten ‘Benim hiç dahlim yok.’ demişti bana rahmetli. Cengiz’le de biz hep beraberdik, Bakırköy’de de beraberdik. Cengiz beni takip etti. Ben Bakırköy’deydim, o da ihtisasa oraya geldi. Ben Erenköy’deydim, arkamdan Cengiz de Erenköy’e geldi. Ben başhekim oldum, arkamdan o başhekim oldu. Tabii, Cengiz’den sonra Özcan Eryüce başhekim oldu. O bana rica etti. Haydar Çağlar kadrolu başhekim muaviniydi, o yaş haddinden emekli oldu ve o kadro boşaldı. Bana dedi ki ‘Bu kadroya başka birinin gelmesini istemiyorum, bak birileri hazır bekliyorlar. Başhekimlik muavini kadrosu mükemmel bir kadro. Gel buraya sen, bana yardımcı ol’ dedi. Kıramadım, yardımcı oldum. Bir süre çalıştım. Baktım sağlığım biraz el vermiyor, o zaman götürdüm kendi elimle ‘Ben bu görevi yapamayacağım.’ dedim, bıraktım ve hemen arkasından emekliliğimi istedim. 55 yaşına geldim ve emekli oldum.”

3.2.2. Hastane Bürokrasisi: Müşahede Formlarının Hazırlanması

S.S.K. Erenköy Akıl Hastanesi'nde 1978 ve 1979 yılı idari kurumsallaşma çabaları, çalışmaları ve yoğun bir mesaiyle geçmiştir. Genç hekimler Bakırköy'deki tecrübelerini buraya taşımak ve yeniden kurulmakta olan bir hastanede günün gereklerine uygun, çağdaş bazı girişimlerde bulunmak istemektedir. Her şeyden önce hastaların muayene, yatış, kayıt ve dosyalarına ilişkin bir standardizasyon oluşturmaya çalışmaktadırlar:

“Tabii bu arada bu hastane açılmadan önce de biz durmuyoruz. Gülay, Ali, ben boyuna müşahede formu hazırlamakla meşgulüz. İstiyoruz ki bize yakışır bir müşahede formu hazırlayalım. Gittik Bakırköy'e. Bakırköy'den formları inceledik. Gittik Çapa'ya, Çapa'da formları inceledik. Fehmi İshakoğlu Hacettepe kökenliydi, oradan görüşler aldık ve bunların hepsini sentez ederek bizim müşahede dosya kâğıtlarımızı hazırladık. Yani başlangıç sayfasında hastanın tanımlanması, ikinci sayfasında bilmem nesi, organik muayeneleri, dahili muayeneleri, nörolojik muayeneleri, bilmem neleri falan ihtiva eden öyküsü, bunları içeren bir müşahede kâğıdı hazırladık. Öyle tek yapraklı falan değil. Dört beş yapraklı.”

Bu dönemde hastaneye İstanbul ve Anadolu'dan sevk edilen hastalar gelmektedir ve sevk süreçleri karşılıklı yazışmalar, yoğun evrak işleri gerektirmektedir. Sigortalı bir hasta, sevk olmaksızın kuruma başvurmaz, önce mutlaka kendi mıntıkasının doktoruna gider, doktoru onu dispansere gönderir, dispanser de uygun görürse Erenköy'e sevk eder. Böyle sevk yoluyla gelen hastaların çok büyük bir kısmı ise ayaktan tedavi edilemeyecek durumda olan ya da rahatsızlığı yatarak tedaviyi gerektiren kişilerdir. SSK bünyesindeki yegane akıl hastanesi olduğu için yatak bulma sorunu tahmin edileceği üzere bu dönemin de en büyük meselesidir.

3.2.3. Bilimsel Konseyin Kurulması

SSK'ya bağılı işçilerin psikiyatriyle ilgili temel sorunlarından biri de sağıık raporlarının düzenlenmesi ve maluliyet için sağıık kurulunun oluşturulmasıdır. Atanur, o dönemler, sadece üç uzman hekimden oluşan Sağıık Kurulunun her gün saat 13.00'de sinema salonunun üstünde, konsey salonu denilen büyük salonda toplandığını ve isimleri okunan hastaların sırayla içeri alınıp görüşülerek değerlendirildiğini belirtmektedir. Bilimsel Konsey ise maluliyet kararları için toplanmaktadır:

“Sağıık Kurulunda maluliyet olmaz. Şimdi biz bunu organize edecek, bunu daha bilimsel hale getirecek, şaibeden uzak bir hale getirebilmek için Bilimsel Konseyi oluşturduk. Kocaman bir kara kaplı defterimiz vardı. O defter Sağıık Kurulunda dururdu. Konsey bütün uzman hekimlerin iştiraki ile toplanırdı. O sırada nöbetçi tabip dışında hiç kimse kalmazdı. Zaten altı kişiyiz ya! Beş kişi mutlaka oraya gelecek hatta nöbetçi tabip de eğer hastası varsa takdim edecekse mutlaka o da gelecek. Altı doktor, iki de idareci filan. İdareci defteri açar ‘Sıra Mustafa’da!’. Bana yatar hasta, ben hiç tanımiyorum hastayı, ben alırım incelerim. Bir hasta daha geldi, sıra kimde Ali’de. Ali’de yatar hasta. Bir hasta daha geldi, ondan sonra böylece her doktorun kendi on beş hastasının içinde bir ya da iki tane konsey vakası olurdu. Yani maluliyet talebinde bulunmuş hasta olurdu.”

Çalışan sigortalı işçilerin ruhsal rahatsızlık nedeniyle malulen emekli olma talepleri hastane bürokrasinin önemli iş yüklerinden biridir bu dönemde. Aynı zamanda “şaibeli” ya da “kontrol edilmesi gereken” maluliyet dosyaları da Erenköy’e gönderilmektedir. Atanur, bir dönem Ankara’da bir sürü kişinin bu şekilde emekli yapılmış olduğunu ve bir çok kişinin “maluliyet kontrol muayeneleri”nin yapılması talebiyle hastaneye gönderildiğini, kendilerinden verilen kararların ne derece doğru olduğunun tespiti istendiğini anlatmaktadır. Bu

ve benzer şekilde maluliyet amaçlı gönderilen hastaların durumunu görüşmek üzere başhekim başkanlığında toplanan konsey şu şekilde çalışmaktadır:

“..Bütün arkadaşlar oturur, ‘Kaç vakamız var efendim?’ denir, yedi vakamız var, ‘Birinci vakayı alalım. Ali Bey siz vakanızı takdim eder misiniz?’ Ali Bey servisinde yedi-sekiz günde ne işlemler yaptığını konseye anlatır. Bu konseyde ayrıca doktorların dışında bir de psikologlar bulunur, ekip o şekilde tamamlanır. Çünkü onun psikoloji testini yapan var, takip eden var, o arkadaş da orada. Gerektiğinde bilgisine başvurulur ve bilgisi alınır. Doktor arkadaşımız vakayı takdim eder. Takdim ettikten sonra hasta huzura alınır ve hasta didiklenmeye başlanır. Sorulur, sorulur, sorulur... Geçmişine bakılır: kaç defa yatmış, nerede yatmış, niçin yatmış... Araştırılır. Yani hastalıkların kronikleşip artık üçte ikiyi maluliyete neden olabileceğine kanaat getirilirse bu konuşmaların sonunda, oylanır. Ve konsey defterine konsey başkanı ‘vaka görüşüldü’, tartışıldı. Oy çokluğuyla ya da ekseriyetle, muhaliflerin adları ve çekincelerinin ne olduğu buraya yazılır.”

3.2.4. Hastanenin Kapasite Sorunu

Hasta servislerinin yatak kapasitesi, daha ilk yıllardan itibaren bir sorun oluşturmuş ve kapasite sorununu aşmak için çeşitli çareler düşünölmeye başlanmıştır. Atanur, bu amaçla ilk önce, yatakhanelere birer yatak daha ilave ettiklerini, üç yatağı dörde çıkardıklarını, her yatakhane de böyle birer ikişer yatak artırmaları ile başlayıp, normalde 119 yatak kapasiteli hastaneyi bir, bir buçuk yıl içinde 252 yatak sayısına çıkardıklarını söylemektedir. Göreve başladıklarında henüz Erenköy Sanatoryumundan kalma servis binaları boştur, zamanla verem hastalarının yerini psikiyatri hastaları almaya başlamıştır. Akıl Hastanesinin ilk servisi olarak Akbaytugan Pavyonu hizmete başladıktan kısa süre sonra Pul Servisi 1979 yılında aynı isimle yeniden açılır:

“Tabii bu servis binaları başlangıçta boştu. Pul da boş, Kızılay da boş, Tatko da boş, Ziya Erim de boş. Yatakları var, üçer yataklı. Biz hemen onlara birer tane yatak ilave ederek boş olarak hazır hale getiriyoruz. Sonra işte, 1979’un birinci yarısında Pul Servisinin açılışını yaptık. Tabii o davetler biraz şaşalı olur. Yani açılış! Pul Servisini açıyoruz! Bölge müdürü Mücahit Akmanoğlu, Göztepe Hastanesi Başhekimi Ali Paşaalioğlu, Paşabahçe hekimi falan hepsi, sekiz tane yataklı tesis başhekimi vardı. Sigortayı İstanbul idare ederdi. Yani aşağı yukarı böyleydi. Ankara’da Genel Müdür onlara, onlar birbirlerine güvenirdi. Samatya, İstanbul Hastanesi, Göztepe Hastanesi bunlar Türkiye’nin en büyük üç tane hastanesiydi sigortada. Bir de Paşabahçe var. Yani bunlar sigortayı adeta idare ediyorlar, yani bunlar seçilmiş kişiler idi. Pul Servisini açtığımız zaman ikinci servis olarak açtık. Tabii Bakırköy’ün başhekimi, yanılmıyorsam o sıralar Teyfik Bey idi, o da geldi.”

Bu arada Erenköy’ün açılmasıyla birlikte daha önce Bakırköy’e başvuran hastalar da artık buraya gönderilmeye başlanmıştır. Akbaytugan ve Pul Servisleri aynı isimlerle yataklı servis haline dönüştürülmüş fakat acil vakalar için bağımsız bir acil poliklinik henüz kurulamamış, geçici olarak servisin alt katı acil poliklinik şeklinde hizmet vermeye başlamıştır:

“O zaman Pul’un altını acil olarak, poliklinik gibi yaptık. Yanına da bir müşahede odası adı altında; yani geldi, belki bir saat falan tutarsak bir deliryuma girmez bilmem ne olur falan sakinleştirir sabah da taburcu ederiz gibi, şöyle bir 24 saat tutacağımız bir yer yapalım dedik. Bir oda bulduk. Ya da işte hasta Zonguldak’tan gelmiş, yatırmayacaksın, nereye göndereceksin? Yatırmak mecburiyetindesiniz, orada tutuyorduk. Ertesi sabah işlemlerini yapıp memleketine geri gönderiyoruz. Ambulansla geri gidiyordu, biz de ambulans da yok! Gece yatırdığımız hastaya bir şey oldu diyelim, ne yapacaksınız? Ambulansınız var şoförünüz yok. Göztepe Hastanesine telefon, ambulans servisine ‘Acil hastamız var, lütfen ambulans

gönderin.'. Ambulans gelir, hastayı alır Göztepe'ye götürür, ondan sonra işi bitince ambulans gelir hastayı bize bırakır. Yani ambulans şoförümüz nöbetçi olarak kalmaz. Bir tane şoför var. Zaten toplamda üç tane falan şoförümüz var hastanede, nasıl nöbet tutturacaksınız? Mümkün değil! Onun için bizim geceleri ambulans şoförümüz olmasa da ambulansımız olurdu sadece. O şekilde. Ve ambulansımız da donanımlı değildi."

3.2.5. Dönüşümün İdari Sorunları

Erenköy Sanatoryumunun akıl hastanesine dönüşüm sürecinde tıbbi kadronun değişimi ve ihtiyaçları kadar idari kadronun da yeni ihtiyaçlar doğrultusunda değiştirilmesi kademeli şekilde mümkün olabilmiştir. Daha önce sanatoryumun talimatnamesi doğrultusunda çalışan idari kadro, bu defa diğer SSK hastanelerinde olduğu gibi yeni talimatnameye göre çalışmak zorundadır. Bu durum ise dönüşüm sürecinde çeşitli sıkıntılar doğurmuştur. Atanur, örnek olarak sanatoryum ile akıl hastanesinin farklı ihtiyaçlarını mutfak ve yemekler üzerinden şu şekilde açıklamaktadır:

"Verem Savaş dediğiniz zaman onların aşçıları, tabii ki hastasının özelliğinden kaynaklandığı için, beslenmeye yönelik tedavi yapacakları için, proteinden zengin ve gramajı yüksek besin vermek zorundalar. Ama bizim gıda talimatnamemiz belli. İşte 175 gr günlük et vereceksin, akşamına ve ertesi gün öğlenine. Onlar 225 gr veriyordu, biz veremezdik. Sigorta 175 gram istihkakı bir sene sonra fazla buldu ve 125 grama düşürdü. Bizim hastalara verdiğimiz yemeğin eti azaldı, yemeklerimiz küçüldü. Gıda talimatnamesinin dışına çıkamazdık. Biz daha açılır açılmaz sigortanın yemek talimatı üzerinden vermek zorundaydık. Yani bir et yemeği vereceğiz; bir ikinci yemek vereceğiz: makarna, şu, bu, neyse; bir de üçüncü: meyve, yoğurt veya salata. Bu düzeni bozmamız mümkün değil. Şimdi bu hastaneye geldiğimden itibaren, satın alma komisyonu, yani, yemek falan komisyonu bunların hepsiyle ben ilgileniyordum."

Farklı kurumların kendi iç bürokrasileri nedeniyle sanatoryumdan akıl hastanesine geçiş sürecinde ve sonrasındaki aşamalarda çeşitli idari, hukuki sorunlar ortaya çıkmıştır. Bir yandan yeni kurumun ihtiyaçları doğrultusunda yerleşkede değişiklikler, altyapı işleri, tamirat ve tadilatlar yapılırken bir yandan da tarihi binalarda radikal değişimlere izin verilmemektedir:

“Mesela yer altı tesisatını tamamen değiştirdi başhekim. Otobüsleri garaja soktu. Kocaman garaj yaptı. O seranın arkasında garaj yaptı. Tabii şeye dokunamıyorduk, bu eski binalara. Arkada, çamaşırhanenin arkasında, hâlâ binalar var gasil hanenin falan bulunduğu yer. Gasil haneyi kaldıramadı mesela. Emlak inşaat geliyordu, yapacağımız inşaata diyordu ki bu gereksiz. Gidiyor sonra, ben oraya dokunamıyorum.”

3.3. PSİKİYATRİ HASTANESİNE DÖNÜŞÜM

(Prof. Dr. Mustafa Bilici ile Yapılan Sözlü Tarih Çalışması)²⁰⁵

Erenköy Ruh ve Sinir Hastalıkları Hastanesinin Sağlık Bakanlığına devri sonrasında başhekimlik görevine Mustafa Bilici getirilmiştir. Trabzonlu bir ailenin çocuğu olarak Adana’da doğan Mustafa Bilici, Çukurova Üniversitesi Tıp Fakültesinden mezun olduktan sonra psikiyatri uzmanlığını Uludağ Üniversitesinde tamamlamış ve ardından Trabzon’da Karadeniz Teknik Üniversitesinde yardımcı doçent olarak görev yapmaya başlamıştır. 2003 yılında üniversiteden ayrılıp iki yıl boyunca Haydarpaşa Numune Eğitim ve Araştırma Hastanesinde şef yardımcılığı görevini üstlenen Bilici, SSK Hastanelerinin Sağlık Bakanlığına devredildiği süreçte Erenköy’e başhekim olarak tayin edilmiştir.

²⁰⁵ Prof. Dr. Mustafa Bilici ile sözlü tarih görüşmesi, 26 Haziran 2018.

3.3.1. Kurucu Başhekim'in İlk İzlenimleri

Şimdiye kadar SSK'nın atadığı başhekimlerce yönetilmiş olan hastaneye Sağlık Bakanlığı tarafından atanan ilk başhekim olan Mustafa Bilici, o dönemi şu sözlerle anlatmaktadır:

“O günlerde sağlıkta dönüşüm hareketleri başlamıştı. Kurumlar SSK'dan Bakanlığa devrediliyordu. Erenköy de devredilen kurumlardan biri oldu. Devredilince SSK hastanesinin Sağlık Bakanlığına uyumlu hale getirilmesi, Sağlık Bakanlığının politikalarının bu kurumlarda yerleştirilmesi ciddi bir sorun haline geldi ve bir yönetici arayışı söz konusu oldu. Bir sürü akademisyen o dönemde iktidarın değişmesiyle birlikte Sağlık Bakanlığında etkili pozisyonlara gelmeye başladı. Bakırköy'de çalışan kıymetli arkadaşım Hayrettin Kara bir gün bana 'Mustafa ortamı biliyorsun yani dönüşüm var. Bir sürü kurumun toparlanmaya ihtiyacı var. Enkaz gibi bir şey yani. Bunu biz yapacağız, bizim gibiler yapacak. Bunun bir sorumluluğu da var. Bizim jargonla söyleyecek olursak; bunun bir mesuliyeti, vebali var...'. O zaman dedim tamam, bunu kabul edeceğiz ama bir şartım var; bu hastanenin adam olması ve toparlanması ancak eğitim araştırma hastanesi haline gelirse, orası bir eğitim kurumu haline gelirse olur. Yoksa benim oraya gitmem sorunu çözmeyecek. Dönüşüm olacaksa böyle olsun. Bu şartla ben gelirim dedim. Yani bu söz üzerine Erenköy'e geldim.”

Mustafa Bilici, uzun yıllar SSK yönetimi altındaki Erenköy'e tayin olduğunda, kendisini çeşitli zorlukların beklediğinin farkındadır çünkü her şeyden önce hastaneye ilk defa içeriden olmayan, yani hastane içinden atanmamış, kimsenin tanımadığı, dışarıdan gönderilmiş bir başhekimdir. Bilici hastaneye dair ilk izlenimlerini şöyle aktarmaktadır:

“Şeyi hatırlıyorum, işte şu ilk giriş kapısı var ya aşağıda, gacırdayarak açılan bir kapıydı o. İşte o kapıdan girdik. İçerisi çok karanlık. Şu koridor

var ya ilk geçtiğimiz, konferans salonuna doğru, karanlık böyle dehliz gibi bir yer. Burası nasıl bir yer diyorum. Beni şaşırtıyor. İşte hastalar... Yine o zemin katta eczane vardı. Şimdi orası şey oldu herhalde, bu bizim heyet odası gibi bir yere dönüştü. Bir ara röntgen laboratuvarı oldu. Orada kuyruklar, izdihamlar, bağırsız çağırış hastalar ilaç almaya çalışıyor, havasız, basık, ışıksız, böyle izbe bir yerdi yani.”

Hastaneye dışardan tayin edilen ve SSK sisteminde çalışmamış bir başhekim olarak Bilici kendi deyimiyle göreve “kafadan 5-0 mağlup” başlamıştır. İlk günlerden itibaren personel, kendisine hem endişe ve korku hem de bir tür saygı ve mesafeyle yaklaşmıştır. Dönüşümü gerçekleştirmek için atanan başhekim karşısında ne tür bir dönüşümün gerçekleştirileceğini tedirgin ve korkulu şekilde bekleyen çalışanların yanı sıra Bilici bazı personelin gözünde ise kendisinin bir “işgalci” gibi görüldüğünü ve daha ilk günden dirençle karşılandığını aktarmaktadır:

“O direnç var ya sen burayı sanki fethetmişsin, fetih yani ya da işgal ne dersin de, işgal demek daha doğru olur onların mantığıyla düşünüldüğünde. Ellerindeki o şeyi alıp başka bir şeye dönüştüreceksin, sen de kimsin, nereden geldin, gökten zembille inmiş gibisin! Buradan gelen bir adam da değilsin dışarıdan geliyorsun. Öyle olunca o direnç çok yoğun bir şekilde hissettiğim bir şeydi, ağır bir şeydi.”

Bilici, öncelikle kendisine yönelik direnci ya da defansı kırmak gerektiğini, ardından herkesin işini iyi niyetle yaptığı sürece bir sorun olmayacağına personeli ikna etmesi gerektiğini belirtmektedir. Öte yandan bazı konularda “deyim yerindeyse kılıcını kör düğüme vurman gereken yerler” vardır ve bu dengeyi ilk zamanlarda kurabilmek konusunda çok zorlanmıştır:

“O dengeyi ayarlamak çok zordur. Benim için çok zordu. Bir taraftan o eski alışkanlıkları devam ettirme arzusu bir taraftan da köhnemiş, bozulmuş

kurumu yeni politikalar doğrultusunda dönüştürme isteği var. Bakanlık senden bunu bekliyor, o dönüşümü yapmanı bekliyor. Ama hayır biz eskiyi muhafaza etmek istiyoruz diyor birileri ve ikisinin arasında da sen varsın şimdi başhekim olarak. O arada ezilmişliği çaresizliği çok yaşadığım oldu. İlk birkaç ay, hatırlıyorum, gecenin bir saatinde uyanıyordum. Derdim ‘Şimdi o kazan dairesinde bir problem olursa ben ne yapacağım?’ eski eski kazanlar! ‘Yeraltından geçen bu kalorifer boruları, eski musluk boruları falan patlarsa şimdi ne olacak?’, ‘Filanca klinikte güvenlik tedbirlerini çok iyi almamışlar, hasta şimdi kendini oradan atarsa ne olacak?’ diyorum. İlk iki ayı hatırlıyorum sabah 4’e doğru hortlardım uykudan. Böyle garip bir dönem yaşadım. Tam depresyonmuş meğerse!”

3.3.2. Dönüşümün Sancısı ve Direnç

SSK Erenköy Ruh ve Sinir Hastalıkları Hastanesi, Sağlık Bakanlığına devredilmeden önce, bünyesindeki kliniklerin hemen hepsi psikotik hastaların tedavisine hizmet veren kliniklere dönüşmüş haldedir. Yine önceki dönemlerde açılmış olan alkol ve madde bağımlılığı ve nöroloji klinikleri de çok uzun ömürlü olamamıştır. Mustafa Bilici, göreve başladığında hastaneyi detaylıca incelediğini ve elindeki mekânı nasıl daha iyi değerlendireceğini çok tartıp biçtiğini belirtmektedir:

“Göreve başladığımda hemen hastaneyi gezmek istedim. O zaman ilk dikkatimi çeken şey çok atıl yerlerin olduğuydu. Bunların özellikle hasta tedavisinde kullanılması ile ilgili bir dönüşüm nasıl yaparız diye düşündüm. Büyük büyük yerler, kimi prefabrik, kimi elden geçirilmesi gereken yapılar betonarme yapılar filan. Şu an gördüğümüz servisler aynen oldukları yerde duruyorlardı. Biz biraz idealist olduğumuzdan bu servisleri hemen ihale ile ya da bir sponsorla dönüştürürüz, hastaların daha rahat edeceği konforlu kliniklere dönüştürürüz dedik. Çünkü bir odada 6-7 kişi, 10 kişi falan kalıyordu. Çok kötü bir ortam vardı. Tabii mevzuat diye bir şey var, realite

var. Biz idealist olduğumuz için mevzuat önemli değil, hallederiz dedik, ama öyle olmuyor.”

Daha önce SSK dönemi başhekimlerinden Mustafa Atanur'un aktardığı gibi sağlık yerleşkesi içerisinde yer alan tarihi binalara ve köşklere müdahale etmenin önünde ciddi mevzuat engeli söz konusudur. Her şeyden önce söz konusu arazinin bir kısmı sit alanı dahilindedir. Ayrıca Sağlık Bakanlığının idari işleyişi yine SSK'dan bir ölçüde farklıdır, özellikle ihale süreçlerinde:

“Bir servisin mesela giderlerini değiştirmem gerekiyor çünkü patlamış... Baktım ki ihaleyle bu işin olacağı yok. Bir de burası sit alanı. Doğal sit alanı burası, köşk sanırım tarihi sit alanına da giriyor ayrıca. Zaten köşke elini bile süremiyorsun. Yıkılmasını seyret gibi bir anlayış var. Servislerde hastaların konforu yoktu, tek tuvaletli 6 kişilik odalardaydılar. Bunu aşmanın bir yolu olmalı diye düşündüm. Dedim ki arkadaşlar biz bu ihale sürecine hiç girmeyelim çünkü ona girdiğin anda doğal sit alanı Orman Bakanlığından Çevre Bakanlığından falan izin gerekiyor. O zaten bir yıl sürüyor. İhale zaten bir yıl sürüyor. İhalenin sonunda kime kaldı filan, bu arada hastalar telef. Bizim de acelemiz var, sponsor yöntemine gittik.”

Mustafa Bilici, çeşitli firmalar, belediyeler, gönüllü kuruluşlarla ve iş adamlarıyla görüşüp “hiç mevzuata dokunmadan” meseleyi çözme yoluna gittiklerini söylemektedir. Bu süreçte, “nöroloji servisi” yapılmış, var olan “bağımlılık servisi” “ayakta tedavi merkezi” haline dönüştürülmüş, servisler elden geçirilerek yenilenmiş, çok kötü koşullardaki hastane arşivi için düzenleme yapılmıştır. Bütün bunlar Bilici'nin deyişiyle “devletten bir kuruş almadan sponsorlar ve hayırseverler, ilaç firmaları filan üzerinden yürüterek” gerçekleştirilmiştir.

Sağlık kurumlarının Sosyal Sigortalar Kurumundan Sağlık Bakanlığına devredilmesi ile hastanelerde görevli olan doktorların özel muayenehanelerde çalışmalarının da önüne geçilmiştir. Bu karar, birçok doktor tarafından,

gelirlerinin azalması sebebiyle tepkiyle karşılanmıştır. Erenköy Ruh ve Sinir Hastalıkları Hastanesi'nde görev yapan doktorlar da bu uygulamadan ziyadesiyle etkilenmiştir.²⁰⁶ Bilici, doktorların bu uygulamaya karşı takındıkları tutumu şöyle betimlemektedir:

“İnsanlar şunu diyor ‘Ya bizim ne güzel muayenehanemiz vardı. Biz gidiyorduk muayenehanede hastamızı görüyorduk. Paramızı kazanıyorduk. Burada da orda gördüğümüz hastaları yatırıyor ya da ilacını yazıyorduk.’ Yani muayenehanede ilaç yazıyorsun geçmiyor ya. O hastaya bir daha burada bakıyor ondan sonra ilacını yazıyor, raporunu çıkartıyor. Düzen güzel yani! Şimdi sen geldin diyorsun ki muayenehaneye vereceğin enerjiyi buraya ver, olur mu öyle sen saat 3'te kaytarıp gidiyorsun muayenehanene. Ara ki bulasın. Kaçmış, muayenehanesinde hasta bakıyor. Hasta mağdur.”

Göreve başladığında 10-15 civarında uzman hekim bulunmasına rağmen günlük poliklinik sayısının 50 civarında olmasının kabul edilemez olduğunu söyleyen Bilici, bir diğer meselenin ise Sağlık Bakanlığına devir ile birlikte döner sermaye uygulamasının yarattığı durumdur. Hastaneye diğer kamu kurumları ve Bakanlık tarafından hasta başına yapılan ödemelerle oluşan ve temel olarak aylık hasta sayısına göre değişen “döner sermaye” çalışanların maaşlarına ilave olarak verilmektedir. Bilici, döner sermaye uygulamasının bir süre sonra personel arasında hem rahatsızlık hem de motivasyon yarattığını söylemektedir:

"Ne kadar çok hasta bakarsan o kadar çok döner olacak, ondan sonra da personele o kadar çok döner sermaye dağıtacaksın. Çünkü döner dağıtırsan işte o motivasyonu sağlama şansın var. Adam şunu diyor, personel, biz Sağlık Bakanlığına geçtik de ne oldu? Keyfimiz kaçtı üstelik gelirimiz de artmadı. Bir şey vereceksin adama, o da döner sermaye. Başka bir şey yok yani. Döner sermaye nasıl olacak? Böyle olamıyor, adam kaçıp gidiyor;

²⁰⁶ Mustafa Bilici ile sözlü tarih görüşmesi, Haziran 26, 2018.

poliklinik yapamıyoruz. Hasta bir yatıyor, 6 ay kalıyor gereksiz yere. 3 ay 5 ay yatıyor falan. Dolayısıyla klinikte yatan hastada bir sirkülasyon yok, poliklinik sayısı çok düşük; döner sermaye gitti! Döner sermaye dağıtamadığın için ya da az dağıttığın için personel homurdanıyor.”

Bakanlığa devirle birlikte hastalar ve hasta yakınlarından eski düzene ait pek çok şey işittiğini, özellikle maluliyet meselesinde ciddi suiistimler yaşandığını belirten Bilici, “maluliyete zaten hak kazanmış hastalar için rapor ayarlama adı altında iş çevirmelerin” yaygın bir alışkanlık olduğunu ve bunu düzeltmenin ise başlangıçta kolay olmadığını söylemektedir. Maluliyetlerin görüşüldüğü heyete bizzat başkanlık yaparak ve çalışma sistemini kontrol ederek bu istimallerin önüne geçmeye çalışmıştır:

“Dolayısıyla da hekimlere şu mesajı veriyorum ‘Öyle muayenehanede hastaları tokatlayarak, boyunduruğa alarak bu düzeni yürütemezsiniz. Böyle bir şey yok. Öyle olunca biraz bozulmaya başladı tabii o düzen. Daha sonra da heyet hastalarının muayenehaneye gidip gitmediğini çok denetlemeye başladım. Böyle olunca yavaş yavaş düzelmeye başladı hastane.”

3.3.3. Eğitim ve Araştırma Hastanesine Dönüşüm

Erenköy Ruh ve Sinir Hastalıkları Hastanesinin Bakanlığa devrinden sonra burada köklü bir dizi gelişmeler yaşanmıştır. Öte yandan bu değişimlerin belki de en önemlisi hastanenin eğitim ve araştırma hastanesine evrilmesidir. Bu süreci Bilici şöyle anlatmaktadır:

“Ben buraya geldiğimde burası eğitim ve araştırma hastanesi değildi ama söz almıştım. Resmi başvurumuzu yaptık, heyet ziyaretinin ardından Bakanlık onayladı. Ben o zaman sadece psikiyatri değil daha geniş bir eğitim kurumu haline gelsin diye ilk kuruluş belgesinde psikiyatri, çocuk

psikiyatrisi ve nöroloji şeklinde olmasını istedim. Öyle olunca çocuk ve nörolojide de eğitim veren yapıya dönüşmüş oldu. Biz kendi asistanlarımızı alma döneminde Kartal Eğitim ve Araştırma Hastanesinin psikiyatri servisi kapatılmıştı, oradaki asistanlar boşta kalınca buraya gönderilmişti. Sonuçta zaten eğitim ve araştırma hastanesi özelliğini kazanınca Tıpta Uzmanlık Sınavı (TUS) ile asistan almaya başlıyorsunuz. TUS'tan o ilk asistanlar gelene kadar Kartal'dan açıkta kalan asistanları verdiler bize. Biz de zaten asistan olsun yeter ki diye hemen kabul ettik.”

Asistanların eğitime başlaması ve hastanenin eğitim ve araştırma hastanesine dönüşümüyle birlikte Erenköy yeni bir çehreye kavuşmuştur. En belirgin farklılık eğitimin kurumsallaşmaya başlamasıyla oluşan yeni hiyerarşiler ve klinikte oluşan yeni bir kültürdür. Terapi eğitimleri ve terapi merkezinin desteklenmesi geleneksel yataklı servis sisteminin yanında gelişmeye başlayan bir başka uzmanlık ve yenilik alanı olarak kendini göstermiştir. Daha genç hekimler, akademisyenler ve asistanların çalışmaya başladığı Eğitim ve Araştırma Hastanesi'nde kısa süre içerisinde bu durumdan en çok etkilenen SSK döneminden kalıp göreve devam eden hekimlerdir:

“Eski SSK hekimleri artık burada barınamayacaklarını tam anlamıyla hissetmiş oldular. Çünkü gençler geliyor soru soruyor. Adam kendini yenilememiş falan ben burada duramam diyor. Cevap veremiyor. Böyle olunca artık burası bize göre değil deyip emekli oldu, gitti. Eski jenerasyondan temizlenmiş gibi oldu. Biz o dönemde kaliteli şeflerin buraya transferini sağlamaya çalıştık. O dönemde Hayrettin Kara'yı Bakırköy'den buraya aldık. Açık servisin uygulamalarının başlangıcı ona dayanır. Erkan Hoca'yı aldık Erkan Tezcan'ı. Ben vardım zaten. Bakırköy'den yine bir başka asistan arkadaşım geldi. Benden sonra başhekim oldu zaten. Dolayısıyla ekibi, eğitim verecek olan ekibi de oluşturmuş olduk. Eğitim başlayınca o eski uzmanların klinik şefiyle de ilişkileri söz konusu oldu. Başhekimden önce bir de şef çıktı başlarına. Kendileri o komünün

başındayken şimdi sıradan bir uzmana dönüştüler. Bu da o eski şaşaalı günlerle kıyaslanınca kötü bir durum. Ona dayanamadılar bir kısmı. Uyum sağlayanlar oldu birkaç kişi ama daha sonra onlar da gitti.”

3.3.4. Servislerin Yeniden Düzenlemesi ve İsimlerinin Değiştirilmesi

Erenköy hastanesindeki binalar sanatoryum hizmeti vermek için, sanatoryumun spesifik ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik bir tasarımla inşa edildiği için, sanatoryumun geniş balkonlarının, korunaksız merdivenlerinin, ağaçlıklı bahçelerinin, yerleşke akıl hastanesi olarak kullanılmaya başladığında, hastaların güvenliği için yeniden düzenlenmesi ihtiyacı ortaya çıkmıştır:

“Tabii sonuçta burası bir psikiyatri hastanesi olarak kurulmamış. Bir verem hastanesi olarak kurulduğu için odalar kliniklerin durumu filan hep psikiyatrinin nosyonuna tersti. Bu çam ağaçlarının oksijen için olduğunu uzun balkonların hastaların güneşlenmeleri için tasarlandığını söylüyorlardı. Servislere bakınca da ona göre yapılmış. Tabii şimdi balkon mesela, psikiyatriye ters, onlar kalmadı. Balkonları odalara kattık hep. Onları güvenli servis haline getirmek, hastaların birbirileri ile etkileşim içine girebileceği mekânlar oluşturmak zor oldu. Bir binayı alıp dönüştürmek onu yıkıp yapmaktan daha zor. Yıksan iki ayda üç ayda çok daha modern, tam bir psikiyatri servisi yapabilirsin.”

Yerleşkenin modern bir psikiyatri hastanesi haline dönüştürülmesi sürecinde Bakırköy başta olmak üzere diğer ruh sağlığı hastaneleri incelenmiş, aynı zamanda bazı Avrupa ülkelerindeki psikiyatri hastaneleri ziyaret edilerek ülkenin ve Erenköy’ün şartlarına uygun bir hastane konseptinin nasıl olması gerektiği tartışılıp değerlendirilmiştir. Bilici, bu süreçte en önemli işin, eski servis binalarını “kapalı servis”e dönüştürülmesi olduğunu belirtmektedir:

“Bizim hasta yükümüzün önemli bir kısmını psikotik hastalar oluşturduğu için bu hastaların tedavi sürecinde iki aşama var. Bir akut dönem müdahalesi yani hastayı kabul ettiğin dönemde güvenlik tedbirinin fazla olduğu dönem var 1 hafta 10 gün kadar sürüyor. Sonra o hastaların taburculuğa doğru daha serbest kalabilecekleri, tedavisinin daha rahat olacağı bir döneme ihtiyaç var. Mimariyi de buna göre şekillendirmen gerekiyor. Hastanın akut dönemini güvenliğin fazla olduğu hem fiziksel anlamda hem de personel anlamında daha yoğun bir tedavi ortamının olması gerekiyor. Ona kapalı servisi deniliyordu. Biz o kapalı servisleri önce elden geçirdik. Hastanın orada kendisine ve başkasına zarar verme ihtimalini minimize edecek bir düzen sağlamaya çalıştık. Bu klasik psikiyatri servislerinin modelidir. Bir örnek almaya gerek yok. Bunu hemen hemen her psikiyatrist bilir. Dolayısıyla da mesela şöyle borular hastanın bir yerinden kendini asabileceği gibi olmaması gerekiyor. Lambalar filan oradan gidip kendini cereyan çarptırmaması gibi. Bu tür şeyler. Ya da sert sivri kafayı vurup kendine zarar vermesini engelleyecek düzenlemeler lazım.”

Bu düzenlemelerin yapıldığı süre boyunca bir taraftan da hastaların serviste kalmaya devam etmeleri gerekmektedir; aksi halde döner sermaye başta olmak üzere çeşitli sorunlarla karşılaşmaktadır:

“Yapacağın servisi kapattığında da döner sermaye azalmasıyla karşı karşıya kalıyorsun. Bir taraftan inşaatı yöneteceksin bir taraftan tedavi işini aksatmayacaksın. Hasta sayısını azalttığın anda Bakırköy bağıyor, hep hastaları bize sevk ediyorsun diye haklılar. O nedenle de mümkün olduğu kadar yatan hasta kapasiteni yüksek tutman gerekiyor. Hem Bakırköy’e yük bindirmemek hem de döner sermayeyi korumak açısından bu önemli. Bakırköy bizden sürekli adli hastalarla ilgili ve bakanlıktan da sürekli alkol madde hastalarıyla ilgili bir şey yapmamızı istedi. Ben ikisine de direndim. Çünkü bina yok, bana yüksek güvenli adli servis yap diyor.”

Mustafa Bilici, Erenköy’de göreve başladıktan sonra, yeni düzene geçiş sürecinde sanatoryum döneminden kalan servis isimlerini de değiştirmeye karar vermiştir. O dönemde artık hastane personeli bile eski isimlerin nerden geldiğini bilmemektedir. Servislere yeni ve daha fonksiyonel isimler verilmesi gereğine inanan Bilici, yeni servis isimlerine dair şu bilgileri paylaşmaktadır:

“Eski servis isimleri Akbaytugan falan filan gibi garip isimlerdi. Akılda da kalmıyordu. Dedim ki arkadaşlar bu hem isimlendirmeler tuhaf hem de işleve uygun bir ismi olması lazım. Cinsiyet ayrımlı bir tedavi var zaten. Dolayısıyla bizim bu K’lar kadından gelir. E’ler erkekten gelir. 1, 2 derken sayıları artırınca. K1, K2, K3 gibi gider. Bir ekiple beraber karar verdik. Tabii isimleri o zaman değiştirilmesi de bir sıkıntı yarattı. İsimleri değiştirsen bile insanlar hala Tatko diyor filan. A’lar açık servis anlamında. Zaten kapalı serviste tedavi olmaması gereken hastalar var ama yer yok. Bir servisi de A1’i öyle yaptık. Nöroloji de N1 zaten. Aynı servisse de onun harfine numara ekleyip o şekilde oldu. Fakat orada da şöyle şeyler var. Yani adam gerçekten o ismi verilen servisi yaptırmışsa gene bir plaketle bir yerde yaşatalım dedim. Düşündük bunu. Fakat bir belge yok ortada. Adam belki bir odayı yaptırmıştır bütün servis adamın adına filan gibi. Dedim bunlar ortaya çıksın adamın adını yaşatalım. Hiç böyle bir şey bulamadık. Şimdi bulsak tabii ki gene K1 olur adı ama altında bu servise filanca filan tarihinde şöyle bir yardımda bulunmuştur deriz.”

Servis isimleri şu şekilde değiştirilmiştir; Kızılay Servisi AMATEM²⁰⁷ olarak, Pul Servisi A-1 olarak, Süleyman Çakır Servisi İdari Bina Ziya (Ziyaettin) Erim Servisi N-1 olarak, Akbaytugan Servisi E-1 olarak ve Tevfik Sağlam servisi K-1 olarak değiştirilmiştir.

²⁰⁷ Alkol ve Madde Tedavi Merkezi.

Erenköy'deki Başhekimliği sürecinde iki kez üst üste sistem değişiklikleri ile mücadele eden Mustafa Bilici, Sağlık Bakanlığı ile yönetsel bazı meseleler ile ilgili uzlaşmamış ve nihayetinde 2011 görevinden istifa etmiştir.

3.4. PERSONELİN TANIKLIKLARI

3.4.1. Doktor

Bulgaristan Şumlu doğumlu Hamdi Öztürk²⁰⁸, Varna Tıp Fakültesi'nden 1980 yılında mezun olduktan sonra 1987 yılında Sofya'da ihtisasını tamamlayarak psikiyatri uzmanı olmuştur. 1989 yılında zorunlu göç nedeniyle İstanbul'a gelen Dr. Öztürk önce Esnaf Hastanesi'nde çalışmaya başlamış, altı aylık görevin ardından Erenköy'e tayin olmuştur:

“25 Aralık 1989'da bu hastaneye ilk adımımı attım. O ilk merdivenlerden yukarı çıkışım hâlâ gözümün önünde, böyle adım adım. Başhekimin odasına doğru gidiş. Böyle gözümün önünde ve başlangıç o başlangıçtı. Ta ki 16 Eylül 2014'e kadar. Burada toplam 25 yıl doldurdum. Bu 25 yılın içinde tahminim 2 yıl hastanede yatışım vardır. Nöbetçi olarak yani. Hastalarla iç içe.”

Göreve başladığı ilk gün, evrak işlemlerinin ardından servise çıkan Dr. Öztürk, karşılaştığı manzara karşısında önce büyük şaşkınlık geçirir ama bu ani karşılaşmanın kendisinde hastaneye uyum açısından aslında süreci hızlandırdığını söylemektedir:

“Hem şans hem şanssızlık diyelim, servise gider gitmez 'EKT var' dediler. Geldik bir odaya, hastaları yatırmışlar, serbest vaziyette ve EKT başladı ama ben tabii şaşırđım önce, geldiğim yerde biz EKT'yi anesteziyle

²⁰⁸ Hamdi Öztürk ile sözlü tarih görüşmesi, Kasım 6, 2018.

yapıyorduk, çok farklı şartlarda. Bu usul EKT'yi sadece okumuştuk ama görmemiştik orada. İlk defa gördüm tabii birdenbire ben şoke oldum. Düşünün altı hasta, hiç unutmuyorum, peş peşe diğerine geçiyor ve şok ediyor. Timur Bey hemen ilki nefes aldıktan sonra ikinci hastaya geçiyor, nefes aldıktan sonra üçüncü hastaya geçiyor, ben dondum kaldım ve bu işe uyum sağlamak birkaç ayımı aldı. Ama tabii sessiz sedasız, kendi içimde.. Böyle bir mücadele ile uyum sağladım, ama gerçekten de o gün hem stresli hem de çok heyecanlı bir gündü, unutulacak gibi değildi.”

Dr. Hamdi Öztürk, göreve başladığı Pul Servisinde iki uzman hekim arkadaşıyla birlikte çalışmaktadır. Psikiyatrinin temelinde teknolojinin ya da laboratuvar ve görüntüleme imkanlarının son derece sınırlı olduğunu, dolayısıyla en büyük maharetin tecrübe, birikim ve hafıza olduğunu belirten Öztürk, hekimlerin “çok uyum içinde, kimse kimsenin işine karışmadan ve saygı çerçevesinde” çalıştığının altını özellikle çizmektedir. Doksanlı yılların hasta profilini anlatırken hatırladığı ayrıntılar aynı zamanda dönemin sağlık sistemi ve hasta sevk süreçlerine de ışık tutmaktadır:

“Tüm Türkiye’den, daha ağırlıklı olarak Karadeniz’den gönderilirdi hastalar. Ege bölgesinden az gelmesinin nedeni, büyük bir ihtimalle, ben öyle düşünüyorum, Manisa hastanesiyle bir anlaşması vardı herhalde SSK’nın. O bölgeden pek hasta gelmiyordu bize. Manisa’ya yattıklarını öğrendik sonradan ama diğer tüm ülkeden hastalar yatıyordu tabii, ağırlıklı Karadeniz bölgesi ve akşamları geceleri nöbette saat 2’de Zonguldak postası vardı, tam saat 2’de Zonguldak’tan hasta geliyordu. Bu hemen hemen her akşam, hatta nöbet ertesi sabahleyin arkadaşlar öğlen kahve molasında bu gece Zonguldak postası geldi mi diye soruyorduk. Yüzde doksan herkese ve tam da ikide, onun sebebini de sonra öğrendik. Orada sağlık kurulu belli bir saatte yapılmış, ambulans, işte evrak hazırlaması, şusu busu, ambulans tam saat 2’de bize hastayı getiriyordu, genelde o bölgeden Karadeniz Bölgesi’nden Zonguldak’a, Zonguldak’tan

bize geliyordu hastalar. O zaman böyle sert bir uygulama vardı; yani SSK'lı hasta devlete gidemezdi, devlet sigortaya gelemezdi. Hatta ilk geldiğim yıllarda burada hemen hemen hiç poliklinik yapmıyorduk, sadece sevk edilen hastalar, evraklı sevkli hastaları muayene ediyorduk ve tahminim yüzde doksanı da yatış için geliyordu, yani böyle ayaktan poliklinik hizmeti hemen hemen yoktu. Sonra yavaş yavaş poliklinik hizmeti vermeye başladık, tamamen servis hizmeti veriyorduk, yıllar geçtikçe tabii poliklinik hizmetine dönüştü işler ve bugünlere gelindi.”

Yaklaşık 50 yataklı Pul Servisinde çalıştıktan sonra Kızılay Servisine geçen Dr. Öztürk, burada uzun yıllar aynı ekiple birlikte çalışmaya devam eder. Hastanenin diğer servislerini, çalışanlarını ve binalarını ayrıntılarıyla hatırlayan Öztürk, SSK'nın Sağlık Bakanlığına devri sonrasında açık servislerin kapalı servislere dönüştürülmesini ise şu şekilde yorumlamaktadır:

“Bizim SSK döneminde hastalarla diyalogumuz iyiydi gerçekten; şu anda gördüğünüz bütün bu manzara yoktu. Hastalar serbestçe dolaşıyordu, biz hastayı zaten maksimum 48 saat tespit ediyorduk, ben hiç hatırlamıyorum fazlasını. Onu da zaten en kısa sürede çözüyordük, hasta zaten bahçeye çıkıp dolaşıyordu. Firarlar olmuyor muydu, ayda 1 veya 2 firar oluyordu, olmuyordu desem yalan olur ama yani öyle hastaların hepsi kaçacak- yok öyle bir şey, öyle bir şey söz konusu değildi. Devlete yani Sağlık Bakanlığına geçmeden önce Erenköy'de kapalı servis yoktu. Sadece her servisin bir odası vardı tespit odası dediğimiz, orada da yine söylüyorum, maksimum 48 saat. Ben daha fazla böyle günlerce hasta tespiti sigorta döneminde hiç hatırlamıyorum yani, yoktu öyle bir şey. Ortalama yatış süreleri biraz uzundu. Şimdi öyle bir dönem vardı ki yetki bizdeydi, doktorda, 3 aya kadar yatırabiliyorduk hastayı. O dönem biraz daha uzundu, yani baskı bu kadar yoktu. Hasta daha iyi bir remisyona girdikten sonra taburcu ediyorduk. Bir de yani hastaların işte Karadeniz döneminde fındık dönemi şu dönemi bu dönemi, biraz hasta sahipleri o dönem, öyle

şeyler ufak tefek oluyordu belki ama, hastayı biraz daha 5-10 gün tutabilir misiniz doktor bey falan, ama bunlar tabi, insani şeyler. Ben onlara öyle bakıyorum yani, aile içinde bir hasta olması bütün ailenin ritmini düzenini bozan bir hastadır bizim hastalar neticede. Hasta diyelim ki fındık dönemi özellikle Karadeniz’de işe gidiyorlar tarlaya gidiyorlar günlerce orda kalıyorlar. İşte o düzen bozuluyor. O dönemleri hastaların kimileri burada geçiriyordu, yani 1 aylık falan öyle dönemlerimiz oluyordu, olmaz desem yalan olur.”

Hastanenin tüm personelinin birbirini ve hastaları tanıdıkları yıllardan söz etmektedir Öztürk. Birincil ilişkilerin hakim olduğu doksanlı yıllarda, personel arasında sevgi ve güven ilişkisinin esas olduğunu belirtmektedir. Erenköy’ü büyük bir eve ya da büyük bir aileye benzeten Öztürk’ün çamlarla dolu bahçeyi tarifi ise sanatoryum yıllarını andırmaktadır:

“Şu anda bulunduğumuz bina bahçivanın esas yeriydi. Bahçivanımız vardı, Allah rahmet eylesin, oğlu halen burada çalışıyor: Seyfettin. Onun kolon kanserini de ben teşhis etmiştim. Bahçivan vardı gerçekten ve bahçe çok bakımlıydı ama daha doğaldı. Çamların arası biraz daha böyle gürlük dolu, daha doğal bir orman havası vardı hatta sincaplar bile vardı, o geldiğimiz dönemlerde. Hele hele yaz aylarında ateşböcekleri... Nöbetlerde böyle güllerden çiçeklerden.. Bir dönem tavşandı, ördekti şuydu buydu bir sürü şeyler yapıldı. Onlar yeniden kapatıldı, bahçe daha doğal haldeydi ama sonradan bütün o düşük seviyede olan dallar budaklar hepsi temizlendi, böyle çamlar birdenbire açıldı. Ama kurumaya başladı çamlar. Onlar o nemi tutan hadiseyi kök bölgelerinden temizleyiverince çamlar kurumaya başladı. Sonra da işte belediyeden buraya uzmanlar geldi, biraz bir şeyler yapmaya çalıştılar. Olmadı, şu anda ne halde bilmiyorum ama epeyce bir süreç yaşadık o çam bahçesiyle ilgili. Hastalar böyle bahçe içinde serbest dolaşıyordu ama dışarıdan içeriye insanlar girmezdi. Burasının baharı çok güzeldi. Birincisi çok doğaldı. Her çeşit çiçekler böcekler ne isterseniz bir

ormana gidersiniz yani biz aslında İstanbul'un göbeğinde bir orman içinde her şeyi gayet doğal çiçeğiyle böceğiyle burada yaşıyorduk. Ne tür kokular ne tür renkler görmek istiyorsan gidip görebiliyorsun. Ama sonra teker teker katledilmeye başlandı. Bütün o doğal fauna dediğimiz yok edildi, binalar şunlar bunlar bu günlere geldi.”

3.4.2. Hemşire

Erenköy Sanatoryumu açıldıktan sonra verem savaşına yönelik uzmanlaşmış hemşire yetiştirmek amacıyla Verem Savaşı Hemşire Okulu'nun açıldığını ve daha sonra Sosyal Hemşire Okulu adıyla mezunlar vererek, sanatoryum ve dispanserler başta olmak üzere çeşitli sağlık kurumlarında çalışmaya başladıklarını daha önceki bölümde özetlemiştik. Erenköy Ruh ve Sinir Hastalıkları Hastanesi açıldıktan sonra, psikiyatri ve nöroloji hastalarına hizmet verecek yeni hemşireler tayin edilmeye başlanmıştır. Söz konusu dönemde hemşireler sağlık meslek liselerinden mezun olup, tayin ile hemen göreve atanmaktadır.²⁰⁹ Erenköy'ün hâlihazırda çalışan en eski hemşirelerinden Ayşe²¹⁰ ile yaptığımız sözlü tarih görüşmesinde²¹¹ hem SSK hem de Sağlık Bakanlığı dönemlerinde hemşirelik hizmetlerinin kurumdaki gelişimi ve dönüşümünü öğrenme imkanı bulduk.

Ayşe Hanım Erenköy'de göreve başladığı ilk günü ve yaşadıklarını şöyle aktarmaktadır:

“Çantamı alıp hastaneye çalışmaya geldim. Odam tozluymuş. Kendimce işler buldum odamı toparladım, sildim, süpürdüm. Yatak yorgan her şey

²⁰⁹ Günümüzde ruh ve sinir hastalıkları hastanelerinde büyük ölçüde üniversite mezunu hemşireler ve daha az olmakla birlikte yakın zamanlarda mezun vermeye başlayan psikiyatri hemşireliği yüksek lisans mezunları görev almaya başlamıştır.

²¹⁰ Sözlü tarih görüşmesi yaptığımız hemşire hanım göreve devam ettiği için açık isminin kullanılmasına izin vermesine rağmen bu tezde anonim bir isimle yer vermeyi uygun gördük.

²¹¹ Ayşe ile sözlü tarih görüşmesi, Mart 28, 2018.

devletten karşılanıyor tabii, çok rahatız biz. Yatağımı yaptım. En üst kat hemşire lojmanydı, hepimiz bekar beş altı hemşire kalıyorduk. Başhekim şahap Bey, böyle acayip babacan bir insan ama çok kuralcı herkesin kılığına kıyafetine de karışırmış. Kot böyle eskiden çok bulunan bir şey değildi ama her bulduğunu da giyemiyorsun tabi böyle kumaş pantolonla ya da bayan memur olarak etekle gelmek zorundasın. Gelmediğin zaman kapıdan geri çevirirdi seni şahap Bey. şimdi E1 olan ama eski adıyla Ali Sait Naciye Akbaytugan Servisi 'nde göreve başladım. Adı uzun olduğu için biz sadece Akbaytugan diye söyledik.”

Ayşe Hanım psikiyatri hastanesinde kadın servisinin çalışma koşullarının erkek servisinden daha zor olduğunu; hastalara “söz geçirme” açısından kadın hastalarla çalışmanın zorlayıcı olduğunu ifade etmektedir. Erkek hastalar ise “asker geçmişi” nedeniyle disipline alışık oldukları için ilaç saatinde hiç zorlanmadan tek sıra dizilmektedir. Yıllarca kadın servisinde çalışan Ayşe Hanım kendisiyle aynı kuşaktan olan pek çok hemşire gibi SSK döneminde aslında anlatıldığı kadar kötü değil, tersine daha iyi bir hasta hizmeti verildiğini savunmaktadır. Ayşe Hanım, bu iki dönemi hasta hizmetleri ve idarecilik açısından şöyle karşılaştırmaktadır:

“şöyle bir durum var, bizim hastalarımız eskiden bu tellerin içinde değildi, her taraf açıktı. Hasta istediği yerlere gidip gelebiliyordu. Kaçmak isteyene serbest, kaçabilirsin. Nasıl olsa döneceğin yer akşam hastane. Bir şey olur gelir, ya ailesi getirir ya polis yardımcı olurdu bize, hastayı geri getirirdi. Çok şükür kaçtığı için başına bir şey gelen vakamız hiç olmadı. Öyle bir rahatlığımız vardı bizim. Sonra Sağlık Bakanlığına devrolunca hastane, hastalar kaçtığında ‘Neler oluyor?’ diye telaşlandılar, tutanaklar bilmem neler... Çok zor alıştım ben buna. Kapılarımız, hasta odaları açıktı eskiden. Yatmak isteyen yatıyordu. şimdi öyle değil, odalar kilitleniyor. Eskiden kapalı açık diye bir şey yoktu. Hastalar yine tespite alınırdı ihtiyaç anında. O zamanlar asistan falan olmadığı için doktorlarımız da olaylarla ilgilenirlerdi.”

Ayşe Hanım'ın anlatımına göre SSK döneminde haftanın her günü vizitler yapılmakta, 1-2 dakika dahi sürse doktorun hastaları düzenli gördüğünü ifade etmektedir. SSK döneminin bir avantajı, sigorta hastanesi olduğu için gelen hastaların neredeyse hepsinin sigortalı çalışan olmasıdır. Ayşe Hanım SSK dönemindeki hastaları “adresi belli insan” diye tarif etmektedir ve şimdiki gibi “bimekân” hastaların o dönemde olmadığını altını çizmektedir. SSK döneminde, ülkenin her tarafından gönderilen, sevk edilen hastalara hizmet veren psikiyatri servislerinde kapasite sorunu sıkça yaşanmaktadır ama bir şekilde kendilerince bu probleme çözüm bulmak zorundadırlar:

“Burası bütün Türkiye’ye hizmet eden bir hastaneydi. Sigortanın başka psikiyatri hastanesi yok. 100’ü bulurdu bazen hastalarımız. Nöbet defterine yüzüncü hastayı yatırdım diye yazdığımı hatırlıyorum. Nasıl yapardınız diyeceksiniz. Biraz ilkel ama iki yatağı birleştirir üç hastayı yan yana yatırırdım. Yerlere yatırmazdım, kıyamazdım. Yerde yatırdığımızı hatırlamıyorum kadın servisinde ama erkek servisinde olurdu. Bahçede yatan olmazdı. Akşam saatinde, yemek saatinde hastalarımızı alırdık ve sabaha kadar kitli olurlardı. Sabahleyin açardık. Aşağı yukarı herkese standart bir tedavimiz vardı: nörodol-akineton. İntravenöz (damar içi) norödol yapardık zorda kalırsak, hasta çok hareketliyse.”

SSK dönemi ile Sağlık Bakanlığı dönemi arasında hasta nitelikleri açısından bir diğer fark ise madde bağımlılığı alanındadır. Eskiden madde bağımlılarının bu kadar çok olmadığını, bugünkü bonzai gibi maddelerin ve bağımlılık çeşitlerinin o dönemde bulunmadığını belirten Ayşe Hanım, alkol ve madde bağımlıları için TATKO servisinin ayrıldığını ve yaklaşık 30 hastalık kapasitesini bulunduğunu ifade etmektedir. SSK döneminde servislerde sıradan bir günün işleyişini ise şu şekilde anlatmaktadır:

“Servislerde genelde rutin bir hayatımız vardı. Sabah vizite, saat 8 de mesaimiz başlardı. Akşam nöbetçi kalır, o kime ne yaptığını anlatır. Biz hastalarımızı bir bir dolaşırdık, tansiyonlarını ölçerdik. Derecelerine bakardık. Sonra herkesin bir defteri vardı. Günlük yazardık o defterlere. Bilgisayar falan yok, neredede... Tabelaları vardı hastaların, oradan deftere geçirirdik. Sonra ilaç hazırlardık, ardından zaten hastalar dışarı çıkardı, arkasından öğle yemeği, öğle ilaçları, sonra yine hastalar dışarıda. Akşam saat beşte yemek saatinde herkes toplanır, sayım yapılır. Bakılır eksik biri var mı, varsa karakola veya ailesine bildirilir.”

Hemşire hanımın anlatımlarından ruh ve sinir hastalıkları hastanesinde, sanatoryum döneminde olduğu gibi yataklı bir tedavi kurumu şeklinde hizmet veren hastanede, hastalar gün içerisinde çoğunlukla çamların altında açık havada dolaşmaktadır. İlginç olan, açık hava ve ilaç düzenlemeleri dışında, herhangi bir sistemli terapinin veya rehabilitasyon faaliyetlerinin henüz kurumsallaşmamış olmasıdır:

“Gündüz el işi için Halk Eğitimden gelen olurdu. Kadın servisinin alt katında koridorun sonunda bir faaliyet odası vardı. Orada bir personel görevliydi, gözüne 1-2 hasta kestirir herkesi değil, onları alır orada örgü falan örerdik. Hemşirelerin hastalarla faaliyet yapayım diye bir gayreti olmazdı pek. Biz ara sıra ‘ay bugün de çok canımız sıkıldı ne yapalım?’ derdik. Teyp vardı kasetli. Sesi çok çıkmazdı. Ona bir oyun havası koyardık, hastalarımızı da toplardık bir de çay demlerdik. Biz hemşireler onlardan daha çok oynardık. O gün gerçekten hepsi, hepimiz deşarj olurduk, o gece çok rahat geçerdi. Hoşlarına giderdi çok hemşirelerin hastalarla oynamaları falan. Şimdi bence Sağlık Bakanlığının öyle bir kadroyu bitirmesi hiç hoş olmadı.”

Sağlık Bakanlığı döneminde, eskiden kendilerinin ya da hastabakıcıların üstlendiği bazı işlerin taşeron usulüyle yaptırılmaya başlanmasının hizmetin

kalitesini bozduğunu ifade eden Ayşe hemşire, SSK döneminde “aklı başında, hastayı iyi takip eden, çalışkan insanların” bulunduğunu, SSK imkanlarının bazı açılardan çok daha iyi olduğunu belirtmektedir:

“Üç vardiya personel gelirdi. Hastalara banyo yaptırılacaksa hepsi yıkanır. Çarşaflarımız falan burada yıkanır bizim. Bembeyaz sakız gibi olurdu hastaların giysileri. Dev bir çamaşırhane yıkayamaz öyle. Bazen sigorta da mahcup niye battığı yavaş yavaş çıkacak ortaya. Bütün hastalarımıza bir örnek gecelik pijama dikilirdi, geceliği olmayana verirdik. Genelde de hepsi giymek isterdi onları.”

Son olarak Ayşe Hanıma, kurumun eskiden sanatoryum olduğu hatırlatılıp düşünceleri sorulunca şöyle cevap vermiştir:

“Şimdi buranın Verem Savaş’tan kalma olduğunu biliyoruz. O dönemde hastalar balkonlarda uzansın, çam havası alsın diye her serviste şezlonglar vardı, balkonlar da kocaman, enine uzanabiliyorsun. Onları gördüm, oturdum. Yani onlar vardı ben geldiğimde, bu Sağlık Bakanlığına geçtikten sonra balkon içeri alma olayı oldu. Düşünüyorum şimdi, oda kocamandı. Şimdi girdiğin zaman ‘Ay, bu insanlar burada nasıl duruyor?’ diyorsun. Biz yarım odada beş tane hasta yatırırız ve girdiğimiz zaman hiç böyle olmuyorduk, hastalar üst üste gelmezdi. Normal gelirdi. Her hastanın bir etajeri vardı başında mesela şimdi hastaların etajeri falan yok. Nasıl sığıyorduk o zaman bilemeyeceğim.”

3.4.3. Onbaşı, Memur ve Evrakçı

Memur Ahmet Bey²¹² daha önce SSK’ya bağlı başka bir kuruluştaki hizmetli olarak çalışırken bir akrabasının aracılığıyla Erenköy’e tayin olmuştur.²¹³ Ahmet Bey,

²¹² Sözlü tarih görüşmesi yaptığımız Memur Ahmet Bey göreve devam ettiği için açık isminin kullanılmasına izin vermesine rağmen bu tezde anonim bir isimle yer vermeyi uygun gördük.

Erenköy’de işe başlayışını ve hastanenin farklı birimlerinde ne şekilde görevlendirildiğini şöyle anlatmaktadır:

“SSK ya bağlı olduğum için tayinimi buraya istedim ve burada çalışmaya başladım. Önce hasta bakıcı olarak çalıştım Kızılay Servisinde, yani Psikiyatri Kliniği. Bazı zaman hastaları doktor mecbur yatırıyordu yer olmadığı için koridorlarda yatıyordu hastalar. SSK’nın zamanında Sağlık Bakanlığına geçmeden önce öyleydi. Bizim amirimiz hemşireydi. Servis doktoru 2-3 tane o zamanlar, uzman doktor vardı eğitim hastanesi olmadığı için uzmanlardı. Bize onbaşı diyorlardı. Onbaşı biziz ama yüzbaşı kim? General kim? Herhalde yüzbaşı doktor, general herhalde başhekim, ben de kendi kendime sorgulamaya başladım. Dedim herhalde kapının girişi nizamiye oradan giriyorsun tek kapısı vardı. Orda da vardı bekçiler kapıcılar derlerdi o zaman 3-4 kişi. Yani gece vardı. Şimdiki gibi değildi astığım astık kestiğim kestik oradan giremezdin içeriye. Eskiden hastanemiz böyle değildi yani. Açıkta bahçe bütün hastalar geziyorlardı, yani çok nadir bağırان çağırان olduğu zaman onu da zor tutar servise getirirdik tespit ederdik. Doktoruna hemşiresine söylerdik. İğne yapılırdı o zaman.”

Yaklaşık 6 yıl hastabakıcı olarak çalıştıktan sonra rotasyon uygulaması ile bir süre sonra madde bağımlılığı biriminde çalışan memur Ahmet Bey, burada doktor yanında protokol defterlerini yazan sekreter gibi çalışır ve ardından da evrak biriminde memur olarak çalışmaya devam eder. O dönem, hasta tedavilerinin ve yatışlarının düzenlenmesi sürecinde yaptığı rutin evrak işlerini şöyle özetlemektedir:

“Günlük polikliniğe gelen hastaların kartları vardı. Doktor o günkü tedaviyi bilgisayara kaydettiği şeyleri kısa ve öz, ilaçların ismini yazardı: 1x1, 2x1 gibi. Hastayı dinlerdi 3-5 dakika, sonra da kafasındakini değerlendirirdi, tedavisi uygundur derdi ve reçetesini yazardı. Yatan hastalar için farklı

²¹³ Memur Ahmet Bey ile sözlü tarih görüşmesi, Mart 28, 2018.

tabii, onlar ayrıydı onlar hâlâ arşivededir, bilgisayardan önce kart sistemi vardı. Bir önceki doktor ne yazmış ne görmüş ne düşünmüş ona göre tedavisi nedir ona bakılırdı dosyadan. Çoğu hasta anlatamazdı çünkü, ilacın ismini bilmezdi, çoğunun sağlık karnesi kaybolurdu. Hasta yakınları da hastadan çok hastaydı. Onlar da Bilmiyorum Doktor Bey, geçen ne yazdıysan yaz” derdi. Kutularını getirirlerdi, atarlardı ortaya, ondan bir tane, bundan bir tane, şu iyi geldi bundan 5 tane.”

Görüşmenin yapıldığı tarihte²¹⁴ hastanede halen göreve devam eden Ahmet Bey, SSK döneminde “çok ağır hastalar”ın geldiğini, “bağırandan çağırandan geçilmiyordu” dediği hastanenin şimdiki “sakinliğini” ise geçen zaman içerisinde “ya doktorlar ya da tedaviler”in daha iyi hale gelmesine yormaktadır. Son olarak

3.4.4. İdari Memur

Erenköy Ruh ve Sinir Hastalıkları Hastanesinde uzun yıllar idari memur olarak çalışan Fatma Hanım²¹⁵ hem SSK döneminde hem de Sağlık Bakanlığı döneminde görev yapmıştır. Hastane ile ilgili ilk izlenimlerini şöyle hatırlamaktadır:

“Kapıdan içeri girerken ‘Cennete mi girdim’ diye düşündüm, o kadar güzel yemyeşil, bakımlı bir yerdi. Çiçekler ekilmiş, ortancalar inanılmaz güzeldi, çok güzel büyüdü bir bahçeydi. Havuzu vardı ve aradaki betonlar yoktu her yer yemyeşildi. Mevsim bahardı. Mayıs-Haziran aylarıydı. Başhekimimiz Şahap Gökçek’ti, müdürümüz Hasan Bey’di, personel şefimiz ise Levent Bey’di. İlk Başhekimimizin sert bir duruşu vardı. Personelini koruyan yerine göre yumuşak yeri geldiğinde azarlamaktan da geri kalmayan tatlı sert bir duruşu vardı. İyi bir Başhekimdi.”

²¹⁴ 28 Mart 2018 çarşamba saat 15.10.

²¹⁵ Sözlü tarih görüşmesi yaptığımız Fatma Hanım göreve devam ettiği için açık isminin kullanılmasına izin vermesine rağmen bu tezde anonim bir isimle yer vermeyi uygun gördük.

Fatma Hanım, 1980’li yıllarda hastanede yaklaşık 250, 1990-1995 yılları arasında ise yaklaşık 350 civarından çalışan personelin bulunduğunu belirtmektedir.²¹⁶ SSK’lı yıllarda personelin tümünün kış aylarında terzilerinin diktiği beyaz önlükleri ve özel pelerinleri giydiklerini anlatmaktadır. Personelin hemşire lojmanına ve çalışanların çocukları için bir kreşe ve çocuk parkına sahip olduklarını belirten Fatma Hanım, gün geçtikçe hastanenin personel kadrosunun kalabalıklaştığını ve Sağlık Bakanlığına devri öncesi ise aşağı yukarı 400 kişilik bir kadroya ulaştığını ifade etmektedir.

3.4.5. Hastanenin Heykeli: Umuda Dokunuş

Devir sürecinin Başhekimisi Mustafa Bilici, hayata geçirdiği değişikliklerin yanı sıra hastane bahçesine yaptırdığı heykelle de adından sıklıkla söz ettirmektedir. Psikiyatri hastanelerinin bir heykeli olmazsa eksik kalacağı yolunda bir algının olduğunu, muhtemelen Bakırköy’den kaynaklı bir fikir olduğunu söyleyen Bilici, Erenköy Hastanesini sembolize edecek bir heykel yapılmasına karar vererek bir sponsor firma aracılığıyla proje hayata geçirilmeye çalışılır. Sponsor firmanın bir süredir birlikte çalıştığı Dokuz Eylül Üniversitesi’nde eğitimleri devam eden Seval Alp ve Hayati Çil²¹⁷ isimli 2 heykeltıraş heykelin yapımı konusunda çalışmaya başlamışlardır. Bilici bu süreci şöyle anlatmaktadır:

“En son bir heykeltıraşı gene sponsor vasıtasıyla bulduk ve ona derdimizi anlattık. Buraya bir heykel lazım diye. Ama şunu da sembolize etsin şu da olsun, bu da olsun gibi. Sen bize bir çizim yap bu dediklerimizi dedik. Getirdi çatık kaşlı böyle kızan bağırان çizimler. Diyorum bu olmaz. Tamam belki psikiyatrik hastaların bir kısmı böyle ama biz umut vermeliyiz burada. Heykeltıraş diyor benim sanatçılığım mı müdahale ediyorsun? Diyorum müdahale yok ama bizim istediğimiz de böyle bir şey. O her seferinde böyle kasvetli bir şey getirdi. Ben de her seferinde bu olmamış buna bakan kaçır

²¹⁶ Fatma Hanım ile sözlü tarih görüşmesi, Temmuz 24, 2018.

²¹⁷ Heykeltıraşların bu alanda yaptıkları bir akademik çalışma için bkz., Hayati Çil, Seval Alp, “Kamusal Alanda Heykelin Sosyal Çevre İlişkisi,” *Ulakbilge* 6, no. 27 (2018): 981-994.

buradan diyorum. Bakanın umut da hissetmesi lazım diyorum. Neyse epey bir tartışmalar oldu.”

Uzun bir git gel sürecinden sonra nihayet heykel 2008²¹⁸ yılında basit bir törenle açılır. Bugün de hastane bahçesinde aynı yerde bulunan heykelin yorumuna gelince, Bilici kendi bakış açısından heykelin neyi göstermeye çalıştığı ya da sembolize ettiğini şu şekilde açıklamaktadır:

“Heykelde şunu vurgulamak istedik. Evet psikiyatrik hastalıklar sıkıntılı süreçler. Erkek var kadın var çocuk var ama sonuçta bir umut da var. Bunları birleştiren bir psikiyatrik tablo var, ortak yönleri bu. İşte o örtü hepsinin sarındığı bir şey dikkat ettiyseniz. O örtü psikiyatrik tedavileri sembolize ediyor. Hepsinin tutunduğu bir şey. Alttaki adam daha düşmüş çok yoğun problemlerli bir insan. Kadın daha çok umudu sembolize ediyor. Daha merhametli mülayim filan bir yapısı var. Çocuk da onun bir parçası onu bütünleyen bir şey gibi. Düşündüğümüz böyle bir şeydi. Problemi gösteren ama umudu da sıcak tutan merhameti de ön plana çıkartan bir şey olsun diye hatta oraya bir dörtlük de yazmıştım ben. O kayboldu herhalde sonra. Tamam sen bu heykele bakıyorsun vatandaş bunu görüyorsun ama burada gördüğün şey sen de olabilirsin diye de vurgulamıştık. Her an yerimiz değişebilir gibi bir şey yazmıştım. Heykelin açılışı için büyük bir tören yapmadık. Orası herkesin gelip geçtiği bir yer. Orada da daha önce bir havuz vardı atıl. Onlara bir bütünlük oluştursun istedik.”

²¹⁸ Eczacıbaşı – Zentiva’dan “Umuda Dokunuş”, Medimagazin, 24 Mart 2008. Erişim Tarihi 22 Ağustos 2019. <https://www.medimagazin.com.tr/medimagazin/tr-eczacibasi-8211-zentiva8217dan-8220umuda-dokunus8221-676-373-5736.html>

Fotoğraf 16: Hastanenin Heykeli: Umuda Dokunuş.

Dr. Hamdi Öztürk'ün hastanenin sembolü haline getirilmesi düşünülen heykel ile ilgili yorumları, diğer görüşmelerde olduğu gibi hem nedeni hem de neyi temsil ettiği anlaşılammış görünmektedir:

“Bu heykelin ne anlatmak istediğini, neyi göstermek istediğini, neyi ifade etmek istediğini net bir şekilde ne duydum, ne okudum, ne de gördüm. Ama kendi yorumuma göre şöyle bir şey var: psikiyatryi biraz topluma açalım, bu kadar kapalı tutmayalım, biraz toplumun içinde, biraz daha böyle açalım, iç içe yaşayalım, hastalarla iç içe yaşayalım; bu şekilde yorumluyorum ama esasının ne olduğunu bilmiyorum. Esas ne söylemek istediğini ne göstermek istediğini bilmiyorum.”

Ahmet Bey ise heykelin hastanede yatan bir hastaya benzetildiğini idda etmiştir. Hastaneye diktirilen heykel konusunda hatırladıkları ve duydukları şöyledir:

“2006 yılındaydı, galiba Şubat. Heykel gelecek dediler, kar yağmıştı, üstünü örtmüşler, açılış yapılamadı. Sponsor olan firma gelememiş, heykel başhekim Mustafa Bilici'den sonra getirildi; her psikiyatri hastanesinin bir heykeli olması lazım dedi. Mustafa Bey o zaman bana dedi ki 'Bakırköy'ün

bir heykeli var buranın niye olmasın?’ Heykeltıraş, bizim yatan bir hastadan etkilenmiş diyorlar ama, erkek olan andırıyor biraz. Adem diye yatan bir hasta vardı keldi. Babası devamlı getirirdi, babasına “para ver” derdi hep, babası Rizeliydi.”

Son olarak da Fatma Hanım’ın heykel konusunda yorumu ise şu şekildedir:

“Heykele gelecek olursak, heykelin oraya dikilmesinden hiç memnun olmadık. Uygun bulmadık, oraya dikilmesine sevinmedik. Niye güzelim havuzun içine heykel yaptılar anlamadık. Çok güzel bir havuzdu, içinde balıklar vardı güzel güzel, nilüferler açıyordu. Gayet güzel bir havuzdu. Başka bir yere konulabilirdi fakat havuza koydular. Oradaki balıklar da öldü, nilüferler bir iki tane açıyordur herhalde.”

3.4.6. Geçmişin Mirası: Kabul ve Ret Söylemleri

Erenköy Sağlık Yerleşkesi; Sanatoryum (1932-1976), SSK Akıl Hastanesi (1978-2005), Ruh ve Sinir Hastalıkları Eğitim ve Araştırma Hastanesi (2006-) olmak üzere üç farklı dönemde farklı hasta gruplarına hizmet vermiştir. Sanatoryumdan Akıl Hastanesine ve oradan Eğitim ve Araştırma Hastanesine dönüştürülen mekân beraberinde farklı tarihsel ve kültürel izler, hatıralar ve tahayyül edilen bir geçmiş bırakmıştır. Bu tarihsel süreklilik ve kopuşlara daha yakından bakıldığında, SSK döneminin Sanatoryum geçmişinden uzaklaştığı, Sağlık Bakanlığı döneminin ise SSK dönemini “hatırlanmaması gereken bir geçmiş” olarak kodlamaya çalıştığı görülmektedir.

2002 yılında iktidara gelen Adalet ve Kalkınma Partisi (AKP)’nin sosyal politika alanında en önemli değişikliklere imza attığı ve gündelik hayatta değişimin en çok gözle görülür olduğu alanların başında sağlık politikaları gelmektedir. Daha önce BAĞKUR, SSK, Yeşil Kart ve Emeklilik Sandığı şeklinde farklı sigorta kurumları altında sağlığa erişen memur, çiftçi, işçi, emekli ve yoksul (dar gelirli)

grupların aynı çatı altında birleştirilmesini ve farklı bakanlıklar ile kurumlara ait hastanelerin de Sağlık Bakanlığına devrini sağlayan Sağlıkta Dönüşüm Programı²¹⁹ sadece Erenköy örneğinde değil hemen her sağlık kuruluşunda köklü bir takım değişikliklere yol açmıştır. Bu değişiklikler fiziksel altyapı, idari, tıbbi, finansal değişiklikler olduğu kadar aynı zamanda hizmet verenler ve alanlar açısından ciddi psikolojik ve gündelik hayat değişiklikleridir. SSK döneminde de hemşire olarak çalışan Ayşe Hanım, bu dönüşümün çalışanların gündelik pratiğini ne şekilde etkilediğini şöyle özetlemektedir:

“O dönemde yani SSK döneminde bizim sözümüz fazlasıyla geçiyordu. Bir şey olduğu zaman randevu falan almadan başhekimin odasına girip konuşabiliyorduk. Şimdi kapıda bir sekreter var. Gideceksin üç kere beş kere. Bir kere görüştürmüyorlar seni hep işi var. Bunlar beni çok zorladı. Sonra bir başhemşire geldi. Kadının psikiyatri ile alakası yok. Ama biz yıllarımızı vermişiz. Bizi böcek gibi gördü, ezdi. O kadar rahatsızlık verdi ki bize yani çok zor tahammül ettik. Yaptığın işi beğenmez. O iş öyle yapılır yani başka tarzı yok ki onun. Sonra da zaten hırsız gibi çekti gitti. Çok açık konuşuyorum gıcık olduğum için, SSK bitti, hastalar değişti. Sahipsiz hastalar. Malzeme açısından da bayağı bir sıkıntıya düştü hastane, Sağlık Bakanlığına devredilince. Biz eskiden eczaneden ilaç almazdık çünkü serviste ilaçlarımız fazlasıyla olurdu, koyacak yer bulamazdık. Şimdi psikiyatri hastanesinde arkadaşlar zaman zaman ilaç arıyor, bulamıyoruz. Doktorlarımız kızacak belki ama doktorlar hastalarla çok ilgilenmiyor. Hastaları göremiyorlar, başka dersleri falan oluyor. Kendi uğraşları da oluyor. Eskiden her gün vizite yapıyorduk, hastayı görüyorduk. Nasıl vakit buluyorduk bilmiyorum. Değişiklikleri böyle özetleyebilirim.”

Erenköy Ruh ve Sinir Hastalıkları Hastanesinin Sağlık Bakanlığına devri ile birlikte ortaya çıkan dönüşümün bir boyutu da kurumun tarihsel mirası ve geçmişi

²¹⁹ Nazan Üstündağ, Çağrı Yoltar, “Türkiye’de Sağlık Sisteminin Dönüşümü: Bir Devlet Etnografisi,” *Avrupa’da ve Türkiye’de Sağlık Politikaları: Reformlar, Sorunlar, Tartışmalar* içerisinde, derleyenler Çağlar Keyder, ve diğerleri (İstanbul: İletişim 2017): 55-95.

ile ilişkisidir. Hem SSK hem de Sağlık Bakanlığı döneminde hastanede çalışmaya devam eden ve bu çalışma çerçevesinde sözlü tarih görüşmeleri yaptığımız kişiler bu dönüşümün olumlu ya da olumsuz olarak nitelenmesinden öte radikal bir değişiklik olduğu konusunda hemfikirdir. Değişimin daha duygusal olan kısmı eski düzenin işleyişindeki tasfiye ile birlikte kurumun geçmişini de bir tür tasfiye olarak deneyimlemeleridir.

Sözlü tarih görüşmesi yaptığımız kişilerden Ahmet Bey, bu dönüşümü çalışan ve hastalar açısından çok olumlu bir adım olarak değerlendirmektedir:

“19 Şubat 2005 miydi neydi? Sabah bir geldik ki Sağlık Bakanlığına geçmişiz, her şey kalkmış. Bir şeyler değişmiş, mühürler çıktı yeni, hastalar bayağı mağdur oldu o dönem. Eczaneler kapılara adamlarını koydu, bana hasta getirin diye bir ara böyle bir furya oldu. Sonra işler basitleşmeye başladı, sonra mühür kalktı, başhekim onayı kalktı, reçete kalktı, yani Sağlık Bakanlığına geçiş çok iyi oldu. O zaman hastaları takip edemiyorlardı, eczanelerde kuyruk oluyordu yani doktordan çıkar çıkmaz bir de eczanede kuyruk oluyordu. Hasta 2 kişi geliyordu, hasta doktora girer girmez diğeri koşuyordu eczaneye. Bazı kronik hastalar vardı doktorların tanıdığı, 2-3 ay kalıyordu hastanede. Ailesi doktorla görüşüyordu, ‘Doktor Bey, uzatalım’ diyordu. Bu şekilde 6 ay kalan hastalar vardı. Kronik hastaların ailesi tatile giderdi mesela, hastasını buraya bırakırdı.”

Yeni dönemde, SSK döneminden itibaren çalışmakta olan personel, “eski”yi, yani statüko, tembellik, yolsuzluk gibi olumsuz özellikleri temsil eden bir “öteki”ne dönüşürken, yeni kadrolar ve yeni göreve başlayan çalışanlar çağdaş, değişimi savunan, eski ve kötü mirası reddeden kişiler pozisyonuna konumlanmış görünmektedir. Elbette bu ikili ayrımın herkes için geçerli olduğunu ve net bir şekilde iki safa ayrılmış bir çalışan grubundan bahsedemeyiz fakat zihinsel olarak bu ikili durum hastanenin Sağlık Bakanlığı döneminde belirgin hale gelmeye başlamıştır.

Dönüşümün simgesel açıdan güçlü bir örneği hastanedeki geleneksel/tarihi servislerin isimlerinin değiştirilmesidir. İsim değişiklikleriyle birlikte pratikte iki grubun kendiliğinden ortaya çıktığı görülmüştür: gündelik pratiklerinde eski servis adlarını kullanmaya devam edenler ile yeni servis adlarını kullananlar. SSK döneminden itibaren kurumda çalışanların hemen hemen tamamı bu isim değişikliği uygulamasına tepkili olmakla beraber, eski çalışanların farklı nedenlerle (emekliye ayrılmaları, başka kuruma tayin istemeleri veya gönderilmeleri) sayıları giderek azalmış ve yeni servis adları yeni çalışanlarla birlikte daha sık kullanılmaya başlanmıştır.

Dr. Hamdi Öztürk, SSK'nın Sağlık Bakanlığına devri ve yeni Başhekim Dr. Mustafa Bilici'nin yerleştirmeye çalıştığı uygulamaları şu şekilde yorumlamaktadır:

“Mustafa Bey geldi ve hastanede gerçekten çok, çok dramatik bir devrim yaptı. Şimdi devrim güzel bir şey ama evrimsiz devrim bir takım zararlar verdi. Burada da tamamen tarihi yok oldu, isim olarak nesne olarak resim olarak. Bütün o idare binasında, başhekimin odasından tutun da tümü, başhekimlerin sıradan ne şekilde başhekim olduklarını gösteren resimler vardı, onların hepsini kaldırdı, yok etti resmen...Öbür tarafa geçerse, işte eğitimci olarak düşünürsek, gerçekten de eğitim açısından benim için çok değerli birisiydi. Şans eseri ben 2 yıl bir de onunla bir arada çalıştım serviste, o kadar bu işe adanmıştı kendini ki, ben tabii şaşırıp sadece dinliyordum, saatlerce vizit yapıyordu. Gençleri kısıkanıyordum yani böyle bir eğitimci, ellerinde böyle imkanları var diye, o açıdan çok uyumlu çalıştık. Raporların düzenlenmesi, yazılış şekli, düzenlenme şekli, bu konuda Dr. Mustafa Atanur'un çok büyük emeği vardır, yani raporlar ne şekilde düzenlensin, anamnez kısmı, klinik bulgular, sonraki neticeler.. Bütün bu şablon tam yeni yeni hastanede oturmuştu, biz de o şablon çerçevesinde raporlarımızı yazıyorduk. Yine söylüyorum, Atanur ve arkadaşları

gerçekten bir sistem oturtmaya çalışmışlardı ve sistem de oturmuştu aslında.”

Kendisi için Erenköy’ün bir “ekol” olduğunu, 2000’li yıllardan sonra da ciddi ve olumlu değişimler yaşandığını söyleyen Dr. Öztürk, özellikle biyolojik psikiyatriden psikoterapi uygulamalarına geçişin çok önemli bir adım olduğunu belirtmektedir. Göreve başladığı yıl ile 25 yıl sonrasını karşılaştırınca, şimdinin hem kalite hem içerik olarak çok daha ileri bir noktaya geldiğini düşünen Dr. Öztürk, Sağlık Bakanlığına devir sonrası ortaya çıkan kökten değişikliklerin olumlu olduğu kadar olumsuz etkilerinin de altını tekrar çizmektedir:

“Ben olaya şöyle bakıyorum, devrim derken her şeyi devirdik, aslında bir devrim yapıldı burada. Bu devrimin iyi yönleri de vardı ama çok şey de devrildi, yok edildi. Keşke yok edilmeseydi şimdi çok çok daha güzel olurdu. Ama orda bir hata oldu, sebebini yöneticiler daha iyi anlatır neden böyle davranıldığını. Ama gerçekten çok ciddi anlamda, 180 derece bir devrim yapıldı, öyle böyle değil yani. Özellikle tarihi geçmişi konusunda. Ahmet geldi Mehmet gitti, Mehmet geldi Ahmet gitti ama zihniyet değişmedi benim açımdan öyle. Ne zamana kadar Mustafa Bey (Bilici) gelene kadar, Mustafa Bey bir geldi bir esti toz duman oldu burası. Ondan sonra yine söylüyorum çok iyi şeyler oldu ama ne yazık ki kıymetli şeyler de yok oldu.”

İdari memur Fatma Hanım da hastanenin devir sonrası değişimini anlatırken Dr. Öztürk gibi tarihi mirasın silinmesini öncelikle vurgulamaktadır:

“Mustafa Bey’in zamanında tabii güzel şeylerde oldu fakat olmaması gereken şeyler de oldu. Mesela eski tarihi şeyler silindi. İdare binasının girişinde mermerlerde yazıyordu isimleri, hepsi söküldü atıldı. Mermerlerde yazılar vardı; herkesin yaptığı bağışlar, miktarları falan. Sonra servislerin isimleri değişti. İnsanlar emek vermiş, isim vermiş niye isimler değişti. Bizce değişmemesi gerekiyordu. Servislere ismini veren kişileri

tanımıyordum, bilmiyordum. Ama kim oldukları önemli değil. Sonuçta bu kişiler emek vermiş, isim vermiş insanlar. Kim olduklarını bilmemiz gerekmiyor.”

Fatma Hanım, yeni sistemin kurucuları ile SSK döneminden itibaren çalışan eski personel arasındaki meselenin zannedildiğinden daha ciddi boyutta yaşandığını, bu süreçte eski çalışanlar üzerinde bir “psikolojik baskı” oluştuğunu söylemektedir:

“Eskilerle pek çalışmak istemediler. Çoğunu emekli olmaya zorladılar, çoğunu da başka yerlere sürdüler. Benim öyle bir problemim olmadı ama yerimi değiştirdiler sonra emekliye ayrıldım. Sizler bizler olduk. Bizimle çalışmak istemediler. Eskiler diye bahsediyorlardı bizden. Eskiler kalmasın herkes emekli olsun. Eskiler kalmasın. Siz gidin yerinize gençler gelsin tarzı bir anlayış vardı. Ayırtırdılar bizi. Yer değiştirdiler, emekliliğe zorladılar, zorlu yerlere gönderdiler. Emekliliği gelenler emekli oldu, çalışmak zorunda olanlar mecbur katlandı. Biz arkadaşlarla konuşuyorduk nedenini aramızda ama yönetim bize şu nedenle istemediklerini söylemediler. Psikolojik bir baskı vardı hissediyorduk. Sabah kalkıp isteyerek seve seve işe gelmek var, bir de istemeyerek mecburiyetten işe gelmek var. Son zamanlarda istemeyerek mecburiyetten geliyorduk.”

Bu araştırmanın yapıldığı dönemde, az sayıda çalışan sanatoryum yıllarından kalma ve SSK döneminde kullanılmaya devam edilen servislerin gerçek adlarını hatırlamaktadır. Bununla birlikte SSK döneminde eski servis adları altında çalışan personelin çok büyük bir kısmı ise bu servislere bu isimlerin neden verilmiş olduğunu bilmemektedir. Dolayısıyla kuruma ait tarihsel hafıza, SSK döneminde sanatoryumun izlerini, Sağlık Bakanlığı döneminde ise SSK izlerini giderek silikleştirmiş ve her iki kurumda çalışanların sayısının azalması bu hafızanın devredilememesi ile sonuçlanmıştır.

3.5. HASTANENİN BUGÜNÜ

3.5.1. Hastanenin Yeni İmgesi: Psikoterapi Hastanesi

2005 yılında Sağlık Bakanlığına devir edilerek eğitim ve araştırma hastanesine dönüştürülen Erenköy Ruh ve Sinir Hastalıkları Hastanesi 2007 yılından itibaren psikiyatri alanında ihtisas eğitimi vermeye başlamıştır. Kısa zamanda yataklı ve ayakta tedavilere yönelik hizmet ihtiyacını karşılayacak şekilde organize olmuş; 80 yataklı kadın servisi (Tevfik Sağlam Hemşirelik Koleji binası), 60 ve 40 yataklı olmak üzere iki erkek kapalı servisi (Kızılay ve Akbaytugan Pavyonları binaları) bulunmaktadır. Alkol ve madde kullanım bozukluklarının tedavisiyle ilgilenen 40 yataklı AMATEM servisi (Pul Pavyonu binası), ayakta grup ve bireysel psikoterapilerin uygulandığı bir psikoterapi merkezi (Aeryum ve Tatko binaları) ve nöroloji servisi (Ziyaeddin Erim Pavyonu) hastanenin klinik birimleri olarak hizmet vermeyi sürdürmüştür. Bunların yanında adli olguların değerlendirildiği ve ilgili resmi raporlamaların yapıldığı bir sağlık kurulu servisi ve iki ayrı ayakta tedavi merkeziyle psikiyatri hastalarına alanında birçok farklı sağlık hizmeti vermeye devam etmektedir.

Bu araştırmanın yapıldığı 2018-2019 yılı itibariyle Sağlık Bilimleri Üniversitesine bağlı bir eğitim araştırma hastanesi şeklinde çalışan kurum, özellikle psikiyatri alanında Tıpta Uzmanlık Sınavı'nda (TUS) en yüksek puanla asistan almaya başlamıştır. Erenköy'ün hâlihazırda psikiyatri alanında dönüşümüne katkı sağlayan en önemli özelliği 2000'li yılların ortasından itibaren psikoterapi alanında yetkinleşmeye başlamasıdır. Hastanenin giderek yaygınlaşan yeni kimliğinin ya da imgesinin “psikoterapi” ağırlıklı kurum olduğu görülmektedir. Yine bu çalışmanın devam ettiği dönemde hastanenin kurumsal kimliğine ciddi bir katkı da bu tezin de içerisinden çıktığı Erenköy Sözlü Tarih Projesi ile birlikte kurumun geçmişi ile kurmaya çalıştığı diyalog ve ilişkidir. Son bölümde bu projenin tarihsel açıdan yerleşkeye ait hafızanın bir tür geri dönüşü ya da yeniden bu tarihsel akışa dahil olması süreci özetlenmektedir.

3.5.2. Hastanenin Tarihle İmtihanı ve İsimlerin İadesi

Erenköy’de kurumun geçmişini aydınlatmaya yönelik çalışmalar 2016 yılı itibariyle bir dizi tesadüf sonucu ortaya çıkmıştır. Bu tezin yazımına da ilham veren projenin ortaya çıkışını, aynı zamanda tezin danışmanı olan tıp tarihçisi Fatih Artvinli şu şekilde özetlemektedir:²²⁰

“17 Mayıs 2017 tarihinde Erenköy Ruh ve Sinir Hastalıkları Hastanesi ’nde, davet üzerine psikiyatri tarihi üzerine bir konuşma yapmıştım. Bakırköy Ruh ve Sinir Hastalıkları Hastanesi ’nde yaptığımız sözlü tarih görüşmelerinden de bahsetmiştim. Konuşmanın ardından Başhekim Dr. Rabia Bilici, Dr. Yücel Yılmaz ve Dr. Betül Yalçınler ile birlikte, zaman zaman taşınması gündeme gelen Erenköy Ruh ve Sinir Hastalıkları Hastanesi ’nin tarihini araştırmanın ve yazmanın gerekliliği ve bunun nasıl olabileceği üzerine uzun ve verimli bir toplantı yaptık. Maalesef pek çok kurumda olduğu gibi bu hastanenin de derli toplu bir arşivi bulunmadığı gibi hastanenin “ruh ve sinir hastalıkları hastanesi” olarak çalışmaya başladığı 1977 yılını dahi hatırlayan bir “eski çalışanı”na ulaşmak mümkün görünmüyordu. Hastanenin de içinde bulunduğu bu tarihi ve son derece huzur verici mekânın uzak geçmişi hakkında konuşabileceğimiz birileri aramızda yaşıyordu şüphesiz. Tarihe olan ilgisini yakından bildiğim, değerli psikiyatrist Dr. Mehmet Üçışık ile ayaküstü bir sohbet sırasında, bu konuyu kendisine açtım ve annesinin çok yakın arkadaşı olan Muazzez Yazıcıoğlu’nun Erenköy Sanatoryumunda çalıştığını söyledi ve hemen telefonla arayıp ertesi sabah (27 Mayıs 2017) gerçekleştirdiğimiz söyleşiye aracı oldu.”

Erenköy Sağlık Yerleşkesinde eğitim gören, uzun yıllar sanatoryumda çalışan ve yaşayan en yaşlı eski çalışanı Muazzez Yazıcıoğlu ile başlayan sözlü tarih

²²⁰ Fatih Artvinli, “Muazzez Yazıcıoğlu İle Sözlü Tarih Çalışması: Verem Savaşı Hemşire Okulu, Sanatoryum Ve Dispanserler,” *Yeni Tıp Tarihi Araştırmaları*, no. 23 (2017): 38 nolu dipnot.

görüşmeleri ile birlikte hastanenin sanatoryum ve akıl hastanesi dönemlerine ait tarihsel geçmişi giderek daha açıklığa kavuşmaya başladı. Kurum bünyesinde oluşturulan, benim de dahil olduğum Tarih Çalışma Grubu şu isimlerden oluşmaktadır: Psikiyatri Uzm. Dr. Feyzan Gıynaş, Psikiyatri Uzm. Dr. Mine Ergelen, Psikiyatri Uzm. Dr. Murat Yalçın, Psikiyatri Uzm. Dr. Yücel Yılmaz ve Dr. Öğr. Üyesi Fatih Artvinli.

Çeşitli görsel kayıtlar yaparak sürecin bir belgesel filmini hazırlama kısmını üstlendiğim projenin en heyecan verici aşaması ise hastanede sanatoryum döneminden itibaren kullanılan geleneksel servis adlarının aynı binalara yeniden iade edilmesi kararıydı. Her bir servisin eski ve yeni adlarının eşleştirilerek, bilgi tabelalarını yazdığımız bu dönemde, hastanenin bir zamanlar Çakır Servisi olarak adlandırılan idari binasının tarihi toplantı salonunda düzenlenen törenin ardından yeni tabelalar servis binalara asıldı ve çalışanlar arasında bu yeni fakat orijinal isimlerin hikayeleriyle birlikte yer aldığı bilgi tabelaları ilgiyle karşılandı. Yeni kuşaklar için Erenköy'ün yakın tarihi SSK dönemi ile sınırlı iken, SSK öncesi dönem yani Sanatoryum dönemine ait her iz, mekânı yeniden anlamlandırma konusunda bir tür yeni aidiyet duygusu ortaya çıkardığı gözlemlendi. Bunun çarpıcı bir örneğini halen yapımına devam ettiğimiz belgeselin yaklaşık 30 dakikalık versiyonunu gösterdiğimiz 12. Ulusal Madde Bağımlılığı Kongresi'nde²²¹, gösterime katılan eski ve yeni Erenköy çalışanlarının yaptığı yorumlar ve değerlendirmelerdi.

3.6. SONUÇ

Yerleşkenin akıl hastaneler dönemini inceleyen bu bölüm öncelikle, gerek SSK'ya bağlı bir hastane olarak dönüştürülerek kullanılmaya başlanması gerekse Sağlık Bakanlığına devri ile yaşanan dönüşümlere odaklanılmıştır.

²²¹ “12. Ulusal Alkol ve Madde Bağımlılığı Konferansı”, 29 Kasım – 02 Aralık 2018, Antalya.

Erken cumhuriyet rejiminin, dönemin şartları altından gelişen yeni ihtiyaçlar karşısında çalışma hayatında çeşitli düzenlemelere gitmesi ve kendisine model olarak aldığı refah devleti projeleri sonucunda kurulan kurumlardan birisi olan SSK'nın, hastanecilik faaliyetlerinde oynadığı önemli rolü bu bölümde ulaştığımız sonuçlardan birisi olmuştur. SSK'nın, yerleşkeyi satın alarak bir akıl hastanesine dönüştürmesinin ardında yatan gerçek nedenlere ulaşılamasa da, Bakırköy'ün yaşadığı kapasite sorununun bu kararda önemli bir yere sahip olduğu Mustafa Atanur'la yapılan çalışmada da görülmüştür.

Hastane açıldığında, model alabileceği kurum Sağlık Bakanlığına bağlı olan Bakırköy Akıl Hastanesidir. Hâlihazırda ülkenin en büyük psikiyatri kurumu olarak hizmet veren Bakırköy'de başlangıçtan itibaren psikiyatrinin yanı sıra nöroloji ve nöroşirurji alanlarında da hizmet verilmiş ve bu üç alan birlikte bir ihtisas hastanesi olarak gelişimine devam etmiştir. Bu dönemde ülkede çalışmakta olan psikiyatrist ve nörologların büyük bir çoğunluğu uzmanlık eğitimini Bakırköy'de görmüştür; dolayısıyla SSK'ya bağlı yeni bir akıl hastanesi açılması gündeme geldiğinde ilk hekimler ve yöneticiler Bakırköy'den gelenler olmuştur.

1978-2005 yılları arasında faaliyet gösteren SSK Erenköy Akıl Hastanesi'nin ilk yılları sanatoryumdan kalan maddi altyapının bir akıl hastanesine dönüştürülmesi çabaları ile geçmiş, seksenli yıllarda kurumsallaşmasını tamamlamış, doksanlı yıllarda ise kapasite sorunlarıyla uğraşmaya başlamıştır. Dönemin tanıklarının sözlü tarih görüşmelerinde altını çizdikleri ortak temalardan biri hastanenin SSK döneminde, anlatıldığı kadar kötü veya hizmet kalitesi düşük bir hastane olmadığı, personel arasında bir tür dayanışma duygusunun hakim olduğu fakat Sağlık Bakanlığına devredilmesinin hemen ardından niceliksel ve niteliksel ciddi dönüşümlerin yaşandığı ve bu yeni dönemin aynı zamanda psikolojik bir boyutunun da kendilerini doğrudan etkilediğini belirtmeleridir.

2005 yılında yaşanan devirle yerleşkede bulunan hastanenin personeli de dahil olmak üzere tüm tesisleriyle Sağlık Bakanlığına devredilmesi, yaşanan reform

faaliyetlerini kurumun bugünkü işleyişine evrilen yeni bir dönemi açmıştır. Sağlıkta Dönüşüm Programının vaadi olan “sağlık krizi”ne bir çözüm olarak uygulanmaya çalışılan dönüşümler, Erenköy Ruh ve Sinir Hastalıkları Hastanesi özelinde, bakanlığın atadığı başhekimin sorumluluğuna verilmiştir. Bir önceki dönemin özellikle hizmet sunumunda yaşanan sorunların çözümü için kurum yeniden yapılanmaya gitmiş ve yapılanmanın hedefi olarak da bir “Eğitim ve Araştırma Hastanesi” olarak yeniden kurumsal yapının belirlenmesine çalışılmıştır.

SONUÇ

Erenköy Sağlık Yerleşkesinin tarihini gün yüzüne çıkarmak amacıyla gerçekleştirilen bu çalışmada, 1932 yılında açılan Erenköy Sanatoryumunun 1977 yılında Sosyal Sigortalar Kurumuna devredilerek SSK Akıl Hastanesi’ne dönüştürülmesi, 2005 yılında ise SSK’dan Sağlık Bakanlığına devredilerek günümüzde de faaliyetine devam eden Erenköy Ruh ve Sinir Hastalıkları Eğitim ve Araştırma Hastanesine dönüşümü incelenmiştir. Sağlık Yerleşkesinin yaklaşık 90 yıllık tarihi, bu önemli dönem ve dönüşümler bağlamında ele alınmıştır.

Bu çalışmanın önemli sonuçlarından birisi de, dönemin Avrupa ülkelerinde hastalıkla mücadele ekseninde yaşanan gelişmelerin ve Sanatoryum Hareketi’nin Türkiye’de Osmanlı son dönemi ve özellikle erken Cumhuriyet dönemindeki politikalara benzer şekilde yön verdiği, veremle mücadelenin merkezi devlet ile halk arasındaki bağı yakınlaştırmakta, “ulusal” bağları güçlendirmekte etkili bir araç olduğudur. Dönemin hekimleri tarafından kurulan İstanbul Verem Mücadelesi Cemiyeti ise tüm ülkeyi ilgilendiren bu meseleyi “milli sorun” olarak ele alıp somut çözümler bulmak konusunda en önemli inisiyatifi üstlenmiştir.

Erken Cumhuriyet dönemlerinin en önemli sağlık sorunlarından biri olan verem hastalığı ile mücadele etme amacıyla açılan Erenköy Sanatoryumunun aynı dönemdeki diğer sanatoryumlardan farklı olarak gerek İstanbul Verem Savaş

Derneği açısından gerekse ulusal çapta yürütülmeye çalışılan verem mücadelesi açısından merkezi denilebilecek bir öneme sahip olduğu söz konusu yıllara ait raporlardan, haberlerden ve yazılanlardan anlaşılmaktadır. Cumhuriyet hükümetleri ve Sağlık Bakanlığı nezdinde çeşitli girişimlerde bulunarak açılan ve desteklenen Sanatoryumun gelişme dinamiğine bakıldığında ise devlet ve dernek desteğinin yanı sıra ve belki ondan daha kıymetli olmak üzere zenginlerin, hayırseverlerin ve sıradan halkın bağışları ile kurumun yeni servis binalarına kavuşmasıdır. Dönemin ruhuna uygun bu tür bir devlet-dernek-toplum işbirliği ya da dayanışması olarak düşünülebilecek bu model SSK devri sonrası dönemde tamamen ortadan kalkmıştır. Sanatoryumun SSK'ya devredilmesi yalnızca basit bir el değiştirme veya kurumun sadece fonksiyonunun değişmesi şeklinde değil daha geniş ölçekli olmak üzere yönetim ve içerikte ciddi bir kopuşu, yeni bir yönetimsel zihniyeti ve ekonomik ve sosyal açıdan bir dönüşümü işaret etmektedir.

Erenköy Sağlık Yerleşkesinin 1932-1976 yılları arası Sanatoryum olarak hizmet verdiği dönem, bu çalışma kapsamında, yeni servis binalarının açılış tarihlerinin sırası gözetilerek kronolojik olarak incelenmiştir. Sanatoryum şeklinde düzenlenmek üzere satın alınan arazinin içinde bulunan ahşap köşke erkek verem hastalarının kabul ile başlayan süreç ilerleyen yıllarda birbiri ardına açılan servis binaları ile önce orta ölçekli ardından büyük ölçekli bir hastane haline evrilmiştir. Bu genişlemenin bir boyutu 1930'lu yıllardan itibaren sayısı giderek artan tüberküloz hastalarının yatarak tedavi görebilecekleri bir kuruma duyulan ihtiyaçtan kaynaklanmaktadır. Sanatoryum bünyesinde açılan Kadınlar Pavyonu, Kızılay Pavyonu, Pul Pavyonu, Süleyman akır Pavyonu, Ziyaeddin Erim Pavyonu ve Akbaytugan Pavyonu doğrudan bu amaçla yani artan verem hastalarına yataklı tedavi sunmak amacıyla inşa edilmiş binalardır. Bununla birlikte, uzun dönem yatarak tedavi görmek zorunda olan verem hastalarının çocukları için yine aynı arazi üzerinde Aeryum adı verilen açık hava yaz kampları ile başlayıp ilkokul ve diğer eğitim ortamlarının oluşturulması ile devam eden bir yapılaşma söz konusudur.

Erenköy Sanatoryumunun kuruluş amacı olan verem hastalığı 1940'lı yılların ortalarından itibaren etkisi kanıtlanan antibiyotiklerin ve yaygınlaşan BCG aşı kampanyaları ile birlikte kademeli olarak önemini kaybetmeye başlamıştır. Yeni tedavi imkanlarının yaygınlaşmasıyla birlikte yatış süreleri kısalmış fakat tedaviden yarar görmek isteyen hasta sayısı artmaya devam ettiği için kurum 1960'ların ortalarına kadar yine göreceli olarak önemini muhafaza etmiştir. Sanatoryumun verem hastaları için tek seçenek olduğu dönemlerden verem hastalığının kontrol altına alınmaya başladığı ve verem savaş dispanserleri aracılığıyla koruyucu önlemlerin ve aşılamanın da yaygınlaşmaya başlamasıyla birlikte kurum içinde değil toplum içinde hastalığın tedavisine başlanmıştır. Sanatoryumların yerini ve önemini dispanserlere bırakmaya başlamasıyla birlikte geniş arazi üzerine kurulu sanatoryumların ne şekilde varlıklarını sürdüreceği de bir yandan tartışılmaya başlanmıştır. Erenköy Sanatoryumunun kaderi ise başka bir gelişme ile, 1970'li yılların ortasında ülkenin içinde bulunduğu yeni siyasal ortamda yükselen işçi hareketinin sağlık alanında örgütlenmesiyle oluşan Dev-Sağlık İş sendikasının toplu sözleşme hakkını elde etmesi ile belirlenmiştir. Verem Savaş Derneği giderek önemini kaybettiği düşünülen Erenköy Sanatoryumunu kurumda çalışanların özlük hakları ile ilgili mücadelesi ve grev gerekçesini öne sürerek 1976 yılında Sosyal Sigortalar Kurumuna devretmiştir.

Sanatoryum olarak hizmet veren yerleşkenin SSK'ya devredilmesi ve kısa süre sonra SSK Erenköy Akıl Hastanesi şeklinde yeniden açılması önemli bir dönüşümü işaret etmektedir. Söz konusu devir, yalnızca basit bir el değiştirme veya kurumun sadece fonksiyonunun değişmesi şeklinde değil daha geniş ölçekli olmak üzere yönetim ve içerikte ciddi bir kopuşu, yeni bir yönetsel zihniyeti ve ekonomik ve sosyal açıdan bir dönüşümü ortaya koymaktadır.

SSK Erenköy Akıl Hastanesi 1977'de ilk yılları sanatoryumdan kalan maddi altyapının bir akıl hastanesine dönüştürülmesi çabaları ile geçmiştir. Hâlihazırdaki eski sanatoryum yerleşkesi tesisleriyle beraber muhafaza edilmiş ve tadilatı yapılan ilk binada psikiyatri hastalarını kabul etmeye başlamıştır. Kısa süre

içerisinde hazırlanan diğer binalar da teker teker faaliyete geçirilmiştir ve bu binalar sanatoryumdan kalma isimlerin kullanılmasıyla servisler haline getirilmiştir. Açılan ilk servis Akbaytugan Servisi olmuştur, ikinci açılan ise Pul Servisi olmuştur ve açılışı bürokrat hekimlerin katılımıyla bir tören yapılarak kutlanmıştır. Bu bilgiler sanatoryumun devrinde imzalanan protokolde belirtilen maddelere uyulduğunu göstermektedir. Yapılan bağışların önemli bir motivasyon ögesini oluşturan isimlerin binalarla yaşatılmasına dair Derneğin çabasının bu noktaya kadar başarılı olduğu görülmektedir. Bunun yanında sanatoryum döneminden devredilen personelin de sanatoryumla ilgili geçmişi bildikleri kadarıyla aktarmaya çalıştığı anlaşılmaktadır. Fakat 1980'li yıllarla birlikte kurumun sanatoryum geçmişini hatırlayan personel sayısı iyice azalmış ve yerleşkenin eski bir sanatoryum olduğu sadece bir rivayet şeklinde anlatılmaya başlanmıştır. Benzer bir süreç, kurumun SSK'dan alınarak Sağlık Bakanlığına devredildiği dönemde yaşanmıştır; yani hem SSK dönemi hem de Sağlık Bakanlığı dönemine tanıklık eden personel sayısı azaldıkça kurumun SSK dönemine ait geçmişi kötü bir hatıra olarak rivayet edilmeye başlanmıştır.

Dönüşümün simgesel açıdan güçlü bir örneği hastanedeki geleneksel/tarihi servislerin isimlerinin değiştirilmesidir. İsim değişiklikleriyle birlikte pratikte iki grubun kendiliğinden ortaya çıktığı görülmüştür: gündelik pratiklerinde eski servis adlarını kullanmaya devam edenler ile yeni servis adlarını kullananlar. SSK döneminden itibaren kurumda çalışanların hemen hemen tamamı bu isim değişikliği uygulamasına tepkili olmakla beraber, eski çalışanların farklı nedenlerle (emekliye ayrılmaları, başka kuruma tayin istemeleri veya gönderilmeleri) sayıları giderek azalmış ve yeni servis adları yeni çalışanlarla birlikte daha sık kullanılmaya başlanmıştır. Bu araştırmanın yapıldığı dönemde, az sayıda çalışan sanatoryum yıllarından kalma ve SSK döneminde kullanılmaya devam edilen servislerin gerçek adlarını hatırlamaktadır. Bununla birlikte SSK döneminde eski servis adları altında çalışan personelin çok büyük bir kısmı ise servislere bu isimlerin neden verilmiş olduğunu bilmemektedir. Dolayısıyla kuruma ait tarihsel hafıza, SSK döneminde sanatoryumun izlerini, Sağlık

Bakanlığı döneminde ise SSK izlerini giderek silikleştirmiş ve her iki kurumda çalışanların sayısının azalması bu hafızanın devredilememesi ile sonuçlanmıştır.

2002 yılında iktidara gelen Adalet ve Kalkınma Partisi (AKP)'nin sosyal politika alanında en önemli değişikliklere imza attığı ve gündelik hayatta değişimin en çok gözle görülür olduğu alanlarından başında sağlık politikaları gelmektedir. Daha önce BAĞKUR, SSK, Yeşil Kart ve Emeklilik Sandığı şeklinde farklı sigorta kurumları altında sağlığa erişen memur, çiftçi, işçi, emekli ve yoksul (dar gelirli) grupların aynı çatı altında birleştirilmesini ve farklı bakanlıklar ile kurumlara ait hastanelerin de Sağlık Bakanlığına devrini sağlayan “Sağlıkta Dönüşüm Programı” sadece Erenköy örneğinde değil hemen her sağlık kuruluşunda köklü bir takım değişikliklere yol açmıştır. Bu değişiklikler fiziksel altyapı, idari, tıbbi, finansal değişiklikler olduğu kadar aynı zamanda hizmet verenler ve alanlar açısından ciddi psikolojik ve gündelik hayat değişiklikleridir.

2005 yılında yaşanan devirle yerleşkede bulunan hastanenin personeli de dahil olmak üzere tüm tesisleriyle Sağlık Bakanlığına devredilmesi, yaşanan reform faaliyetlerini kurumun bugünkü işleyişine evrilen yeni bir dönemi açmıştır. Sağlıkta Dönüşüm Programının vaadi olan “sağlık krizi”ne bir çözüm olarak uygulanmaya çalışılan dönüşümler, Erenköy Ruh ve Sinir Hastalıkları Hastanesi özelinde, bakanlığın atadığı başhekimin sorumluluğuna verilmiştir. Bir önceki dönemin özellikle hizmet sunumunda yaşanan sorunların çözümü için kurum yeniden yapılanmaya gitmiş ve yapılanmanın hedefi olarak da bir “Eğitim ve Araştırma Hastanesi” olarak yeniden kurumsal yapının belirlenmesine çalışılmıştır.

Devir ile birlikte ortaya çıkan dönüşümün bir boyutu da kurumun tarihsel mirası ve geçmişi ile ilişkisidir. Sözlü tarih görüşmeleri yaptığımız kişiler bu dönüşümün olumlu ya da olumsuz olarak nitelenmesinden öte radikal bir değişiklik olduğu konusunda hemfikirdir. Değişimin daha duygusal olan kısmı eski düzenin işleyişindeki tasfiye ile birlikte kurumun geçmişini de bir tür tasfiye olarak

deneyimleridir. Yeni dönemde, SSK döneminden itibaren çalışmakta olan personel, “eski”yi, yani statüko, tembellik, yolsuzluk gibi olumsuz özellikleri temsil eden bir “öteki”ne dönüşürken, yeni kadrolar ve yeni göreve başlayan çalışanlar çağdaş, değişimi savunan, eski ve kötü mirası reddeden kişiler pozisyonuna konumlanmış görünmektedir. Dönemin tanıklarının sözlü tarih görüşmelerinde altını çizdikleri ortak temalardan biri hastanenin SSK döneminde, anlatıldığı kadar kötü veya hizmet kalitesi düşük bir hastane olmadığı, personel arasında bir tür dayanışma duygusunun hakim olduğu fakat Sağlık Bakanlığına devredilmesinin hemen ardından niceliksel ve niteliksel ciddi dönüşümlerin yaşandığı ve bu yeni dönemin aynı zamanda psikolojik bir boyutunun da kendilerini doğrudan etkilediğini belirtmeleridir.

Bu tez çalışmasında yukarıda özetlenen iki dönem tarihsel açıdan ele alınarak öncelikle kurumun bütünlüklü bir tarihi ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır. Tezin son bölümünde, 2017 yılından itibaren başlayan ve bu çalışmanın da esin kaynağı olan Erenköy Tarih Çalışma Grubunun son iki yılda kurumun geçmişine yönelik başlattığı proje özetlenerek, eski servis isimlerinin iade edilmesi ile noktalanmıştır. Bu açıdan bakıldığında tezin bittiği nokta aslında tarihsel olanın yeniden bugüne taşındığı bir başlangıç noktasıdır. Buradan başlayacak yeni çalışmalar ise şüphesiz bu tezin kurumsal tarih ve sözlü tarih imkanlarıyla çerçevesini çizmeye çalıştığı tarihsel süreklilik ve kopuşların başka örnekler ve kaynaklar eşliğinde yeniden tartışılarak bugüne dair sonuçlar çıkaracaktır. Türkiye’de Erenköy Sağlık Yerleşkesi gibi çok katmanlı tarihi kurumlar üzerine yapılacak yeni çalışmalar ile birlikte bu kurumların tarih, tıp tarihi, kurum tarihi, kültürel çalışmalar, hafıza çalışmaları ve sözlü tarih çalışmaları için ve belki daha önemlisi yakın tarih için çok kıymetli ve daha bütüncül bir resim ortaya koyacağı muhakkaktır.

KAYNAKÇA

a) Sözlü Tarih Görüşmeleri:

Ahmet ile sözlü tarih görüşmesi, 28 Mart 2018.

Ayşe ile sözlü tarih görüşmesi, 28 Mart 2018.

Fatma ile sözlü tarih görüşmesi, 24 Temmuz 2018.

Hamdi Öztürk ile sözlü tarih görüşmesi, 6 Kasım 2018.

Mustafa Atanur ile sözlü tarih görüşmesi, 15 Kasım 2018.

Mustafa Bilici ile sözlü tarih görüşmesi, 26 Haziran 2018.

b) Kitaplar ve Makaleler:

Apalaçi, Viktor (derleyen). *Or-Ahayim Hastanesi: Sevgi ve Şefkatin Yüzyılı* (İstanbul: Balat Or-Ahayim Musevi Hastanesi Vakfı, 2001).

Ağartan, Tuba. “Sağlıkta Reform Salgını, Avrupa’da ve Türkiye’de Sağlık Politikaları.” *Avrupa’da ve Türkiye’de Sağlık Politikaları: Reformlar, Sorunlar, Tartışmalar* içerisinde, (derleyenler) Çağlar Keyder ve diğerleri, (İstanbul: İletişim Yayınları, 2007) : 37-54.

Artvinli, Fatih. *Delilik, Siyaset ve Toplum: Toptaşı Bimarhanesi 1873-1927* (İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, 2013).

Artvinli, Fatih. “Verem Savaşı Hemşire Okulu Erenköy Sanatoryumu ve

Dispanserler: Muazzez Yazıcıoğlu ile Bir Sözlü Tarih Çalışması.” *Yeni Tıp Tarihi Araştırmaları*, no. 23 (2017): 57-89.

Barberis, I., ve diğerleri. “The history of tuberculosis: from the first historical records to the isolation of Koch's bacillus.” *Journal of Preventive Medicine and Hygiene*, no. 1 (2017): E9–E12.

Barış, Yusuf İzzettin. “Dünyada Tüberkülozun Tarihi”, *Konuralp Tıp Dergisi* 3, no. 3 (2011): 1-4.

Başaran, Cem Hakan. “Eski Harfli Son Tıbbi Süreli Yayınlarımızdan: Verem Mecmuası Ve Dizini.” *Kebikeç*, no.46 (2018): 297-304.

Bayülkem, Faruk. *Bakırköy’de 50 Yıl* (İstanbul: İstanbul Matbaa Meslek Lisesi, 1977)

Bayülkem, Faruk. *Reşadiye Kışlası’nda Hastane’ye 80 Yıl Anıları 1927-2007* (İstanbul: Yapım-Pentamed 2007).

Bengiserp, Saim Polat. “Türkiye’de Sanatoryum ve Göğüs Hastalıkları Hastanelerinin Tarihine Bir Bakış.” *IV. Türk Tıp Tarihi Kongresi* içinde (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2003): 157-187.

Brosch, Roland., ve diğerleri. “A new evolutionary scenario for the *Mycobacterium tuberculosis* complex.” *Proceedings of the National Academy of Sciences*, no. 6 (2009): 3684-3689.
(<https://doi.org/10.1073/pnas.052548299>)

Cantay, Gönül. *Anadolu Selçuklu ve Osmanlı Darüşşifaları* (Ankara: Atatürk Kültür Merkezi, 2014).

- Cenap, Kemal. "Erenköyü Sanatorium'un Açılması Münasebetiyle." *Yaşamak Yolu*, no. 41-42 (1932): 1-4.
- Çil, Hayati., Seval Alp. , "Kamusal Alanda Heykelin Sosyal Çevre İlişkisi," *Ulakbilge* 6, no. 27 (2018): 981-994.
- Çintan, Bülent. *Erenköy Sağlık Tesisleri Kuruluş, Gelişim ve Çalışmaları*. (İstanbul: İstanbul Verem Savaşı Derneği, 1973).
- Çolakyan, Hovhannes. *Tarihi Surp Agop Hastanemizin Dünü ve Bugünü*, (İstanbul: Surp Agop Hastanesi 2004).
- Daniel, Thomas M.. "Herman Brehmer and The Origins of Tuberculosis Sanatoria," *International Journal of Tuberculosis Lung Disease* 15, no.2 (2011): 161-162.
- Daniel, Thomas M.. "The History of Tuberculosis," *Respiratory Medicine*, no.100 (2006): 1862-1870.
- Erkoç, Şahap., Fulya Kardeş ve Fatih Artvinli, "Bakırköy Prof. Dr. Mazhar Osman Ruh Sağlığı ve Sinir Hastalıkları Eğitim ve Araştırma Hastanesi'nin Kısa Tarihi," *Düşünen Adam Psikiyatri ve Nörolojik Bilimler Dergisi*, 25. Yıl Özel Sayısı.
- Eylers, Eva. "Planning The Nation: The Sanatorium Movement in Germany," *The Journal of Architecture* 19, no. 5 (2014): 667-692.
- Firth, John. "History of Tuberculosis." *History* 22, no. 2 (2014): 30-31.
- Fişek, Gürhan., Şerife Türcan Özsuca ve Mehmet Ali Şuğle, *Sosyal Sigortalar Kurumu Tarihi 1946-1996* (Ankara: Türk Tarih Vakfı, 1998).

Gökçe, Tefvik İ. *İstanbul Verem Savaş Derneği Kuruluş, Gelişim ve Çalışmalar 1927-1971* (İstanbul: Hilal Matbaacılık, 1972).

Gökçe, Tefvik İ. *Verem Savaşında 50 yıl 1918-1968* (İstanbul: Türkiye Ulusal Verem Savaş Derneği, 1968).

Gökçe, Tefvik İ. “Verem Şifa Yurdu.” *Yaşamak Yolu*, no. 33 (Eylül 1931): 4.

Günel, Asena. “Türkiye’de Devlet-Vatandaş İlişkilerine Sağlık Sistemi Üzerinden Bakmak: Sağlık Hizmetlerinin Sosyalleştirilmesi ve Başarısızlık Nedenleri,” *Türkiye’nin Büyük Dönüşümü*, der. Osman Savaşkan ve Mehmet Ertan, (İstanbul: İletişim 2018): 301-333.

Hippokrates (çevirmen: Eyüp Çoraklı), *Aforizmalar* (İstanbul: İş Bankası Yayınları 2016).

İhsanoğlu, Ekmeleddin. *Suriye’de Modern Osmanlı Sağlık Müesseseleri, Hastaneler ve Şam Tıp Fakültesi* (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1999).

Keers, Robert Y.. “Richard Morton (1637-98) and his Phthisiologia.” *Thorax*, 37 (1982): 26-31. (doi:10.1136/thx.37.1.26)

Keyder, Çağlar., Nazan Üstündağ, Tuba Ağartan ve Çağrı Yoltar (derleyenler). *Avrupa’da ve Türkiye’de Sağlık Politikaları: Reformlar, Sorunlar, Tartışmalar* (İstanbul: İletişim 2017).

Kılıçdaroğlu, Kemal. “SSK ve Sağlık Hizmetleri,” *Yeni Türkiye Dergisi* 39, Sağlık Özel Sayısı 1. 890-899.

Marmara, Rinaldo. *Osmanlı Hoşgörüsünün Tanığı Lape Hastanesi 1858-2008* (İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi, 2009).

Murray, John., ve diğlerleri. "The King's Evil and the Royal Touch: The Medical History Of Scrofula." *The International Journal of Tuberculosis and Lung Disease*, no. 6 (2016): 712-716.

Murray, John., F., Dean E. Schraufnagel ve Philip C. Hopewell. "Treatment of Tuberculosis: A Historical Perspective," *AnnalsATS*, no. 12 (2015): 1750-1759.

Murray, John F., Hans L. Rieder ve Annete Finley-Croswhite. "The King's Evil and the Royal Touch: the medical history of scrofula," *The International Journal of Tuberculosis and Lung Disease*, no. 6 (2016): 713-716.
(Doi:<https://dai.org/10.5588/ijtld.16.0229>)

Nur, Ayşe. "Yurdumuzun Verem Savaşının Meraklı Tarihçesi." *Yaşamak Yolu*, no. 214 (Temmuz 1954): 4-9.

Ocak, Başak., Özlem Y. Kocabaş. *İzmir Gureba-i Müslimin Hastanesi'nden İzmir Devlet Hastanesine: Bir Hastane Öyküsü* (İzmir: İzmir Büyükşehir Belediyesi, 2014).

Öktem, Refet R.. "Bir Kongre Münasebetiyle." *Yaşamak Yolu*, no. 73-75 (Ocak-Mart 1935): 7.

Özbek, Nadir. *Cumhuriyet Türkiye'sinde Sosyal Güvenlik ve Sosyal Politikalar* (İstanbul: Türk Tarih Vakfı, 2006).

Özbek, Nadir. *Osmanlı İmparatorluğu'nda Sosyal Devlet Siyaset, İktidar ve Meşruiyet 1876-1914* (İstanbul: İletişim, 2004): 47.

- Prasad, Sheela., Venkat Raju. "The Magic Mountain Revisited: History of the Madanapalle TB Sanatorium," *Economic and Political Weekly* 43, no. 33 (2008): 52-60.
- Sabar, İhsan R.. "Sanatoryom Tedavisi ve Faideleri." *Yaşamak Yolu*, no. 57-59 (Eylül-Aralık 1933): 13-15.
- Sabar, İhsan R.. "Dr. Seyfettin Köksal." *Yaşamak Yolu*, no. 319 (Nisan 1963): 8.
- Sabar, İhsan R.. "İstanbul Verem Mücadele Cemiyetinin 1942 yılı Kongresi münasebetiyle," *Yaşamak Yolu*, no. 107 (Mart-Nisan 1943): 1-2.
- Sağlam, Tevfik. "Türkiye İçin Pek Önemli Bir Mesele: Sosyal Asistan Yetiştirmek", *İkinci Türk Tüberküloz Kongresi 14-17 Şubat 1955* İçerisinde (Ankara: Yeni Desen Matbaası, 1955)
- Sağlam, Tevfik. "Verem Savaşı Personelinin Yetiştirilmesi", *Üçüncü Türk Tüberküloz Kongresi 17-20 Şubat 1957* içerisinde (İstanbul, İstanbul Matbaası, 1955).
- Sarı, Nil (derleyen). *Tarihi Sağlık Kuruluşlarımız: Darüşşifalar* (İstanbul: Ajansfa 2010).
- Sarıyıldız, Gülден. *Hicaz Karantina Teşkilatı 1865-1914* (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1996).
- Sona, Fatih. "Divan Şairlerinin Gözünden Verem," *Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 2, no. 2 (2017), 610-618.
- Talas, Cahit. *Türkiye'nin Açıklamalı Sosyal Politikalar Tarihi* (Ankara: Bilgi Yayınevi, 1992).

Thompson, Paul (çeviren: Şehnaz Layikel). *Geçmişin Sesi Sözlü Tarih* (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1999).

Üstündağ, Nazan. Çağrı Yoltar, “Türkiye’de Sağlık Sisteminin Dönüşümü: Bir Devlet Etnografisi,” *Avrupa’da ve Türkiye’de Sağlık Politikaları: Reformlar, Sorunlar, Tartışmalar* içerisinde, derleyenler Çağlar Keyder, ve diğerleri (İstanbul: İletişim 2017): 55-95.

Warren, Peter. “The Evolution of the Sanatorium: The First Half-Century 1854-1904.” *CBHM/BCHM* 23, no. 2 (2006): 457-476.

Yalçiner, Betül. Peykan Gökalp ve Cem Mumcu, *Bakırköy Akıl Hastanesinin Gizli Tarihi* (İstanbul: Okuyanus 2018).

Yarman, Arsen. *Osmanlı Sağlık Hizmetlerinde Ermeniler ve Surp Pırgiç Ermeni Hastanesi Tarihi* (İstanbul: Surp Pırgiç Ermeni Hastanesi Vakfı, 2001).

Yıldırım, Nuran. *Gureba Hastanesi’nden Bezmialem Vakıf Üniversitesi’ne* (İstanbul: Bezmialem Vakıf Üniversitesi, 2013).

Yıldırım, Nuran. *Hastalıklar, Hastaneler ve Kurumlar*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2014.

Yıldırım, Nuran. *Hastane Tarihimizde Bir Kutup Yıldızı: Hamidiye Etfal Hastanesi* (İstanbul: Şişli Etfal Eğitim ve Araştırma Hastanesi, 2010).

Yıldırım, Nuran. *İstanbul Darülaceze Müessesesi Tarihi*, (İstanbul: Darülaceze Vakfı, 1996).

Yıldırım, Nuran. *İstanbul’un Sağlık Tarihi* (İstanbul: Düzey Matbaacılık 2010).

Yıldırım, Nuran. “Tüberkülin’in Keşfi ve İstanbul’daki Yankıları,” *Hastalıklar, Hastaneler ve Kurumlar* içerisinde (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları 2014).

Yıldırım, Nuran. Mahmut Gürkan. *Türk Göğüs Hastalıkları Tarihi*. (İstanbul: Aves Yayıncılık, 2012.)

Yılmaz, Volkan. *The Politics of Healthcare Reform in Turkey* (London&NewYork: Palgrave Macmillan 2017).

b) Tezler

Aksu, Murat. “Tıp tarihi açısından Türkiye’de verem savaşı.” (Tıpta Uzmanlık Tezi, Ankara Üniversitesi, Ankara, 2005). Ulusal Tez Merkezi.

Bilir, Merve K.. “Mental Health Care Policy Reform in Turkey: User Group Perspectives.” (Yüksek Lisans Tezi, Boğaziçi Üniversitesi, İstanbul 2018). Ulusal Tez Merkezi.

Dawson, Kenneth. “The Captain of All These Men of Death: Aspects of the Medical History of Tuberculosis,” (Yüksek Lisans Tezi, Massey Üniversitesi, Manawatu, 2007): 26-27

Eriş, Hüseyin. “SSK Sağlık Tesislerinin Sağlık Bakanlığı’na Devredilmesine İlişkin eğitim ve Araştırma Hastanelerinde Çalışan Hekimlerin Görüşlerinin Değerlendirilmesi,” (Bilim Uzmanlık Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Ankara: 2017).

Grahn, Anya. “The Rise and Fall of the Tuberculosis Sanitarium in Response to White Plague”, (Yüksek Lisans Tezi, Ball State University, Indiana 2012).

İlikan, Ceren Gülser. "Tuberculosis, Medicine And Politics: Public Health In The Early Republican Turkey." (Yüksek Lisans Tezi, Boğaziçi Üniversitesi, İstanbul, 2006). Ulusal Tez Merkezi.

Yılmaz, Kerem. "Tarihsel Süreçte Sanatoryum: Heybeliada Devlet Sanatoryumu" (Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul 2014). Ulusal Tez Merkezi.

c) Süreli Yayınlar:

1 Mart 1941 Tarihinde Toplanan Kongrede Okunan İdare Heyeti Raporu,
Yaşamak Yolu, no: 96 (Mart 1941): 9-15.

Akbaytugan Pavyonununun Dr. Teyfik Sağlam Gökçe Tarafından Yapılan Açılış Konuşması, Yaşamak Yolu, no. 403-405 (1970): 12-15.

Erenköy Sanatoryumu, Yaşamak Yolu, no. 89 (Aralık 1939): 12.

Erenköy Sanatoryumunda Akbaytugan Pavyonununun Temeli Sağlık Bakanı Vedat Ali Özkan tarafından atıldı. Yaşamak Yolu, no. 380-381 (1968): 25-26.

Erenköy Sanatoryumuna Ziyaret, Yaşamak Yolu, no: 90 (Şubat 1940): 15-16.

Erenköy Sanatoryumu 1946 Faaliyeti, Yaşamak Yolu, no: 131-133 (Ekim-Aralık): 16.

Genel Kurula Sunulan 1949 Senesi Raporu, Yaşamak Yolu, no. 162 (1950): 3.

Kirazlıyayla Sanatoryumu 6 Milyona Satıldı, Yaşamak Yolu, no. 454-459 (Temmuz-Aralık 1974): 24.

Kongremiz, Yaşamak Yolu, no. 91 (Nisan 1940): 12-14.

İstanbul Verem Mücadele Cemiyeti 1934 senesi Merkez Heyeti Raporu, Yaşamak Yolu, no. 73-75 (Ocak-Mart 1935): 2-6.

İstanbul Verem Mücadele Cemiyeti 1935 senesi Merkez Heyeti Raporu, Yaşamak Yolu, no. 85 (Ocak 1937): 9-12.

İstanbul Verem Mücadele Cemiyeti 1936 senesi Umumi Merkez Raporu, Yaşamak Yolu, no. 87 (Mayıs 1937): 8-12.

İstanbul Verem Mücadelesi Cemiyeti 1943 Yılı Umumi Heyet Toplantısı, Yaşamak Yolu, no. 112 (Ocak-Şubat 1944): 1-6.

İstanbul Verem Savaşı Derneği 1952 Yılı Faaliyet Raporu, Yaşamak Yolu, no. 199 (Nisan 1953): 10.

İstanbul Verem Savaş Derneğinin 1955 Yılı Faaliyet Raporu, Yaşamak Yolu, no. 226 (Temmuz 1956): 2-3.

İstanbul Verem Savaşı Derneğinin Çeşitli Kurumlarında Neler Gördüm, Yaşamak Yolu, no. 215 (Ağustos 1954): 4-9.

İstanbul Verem Savaş Derneğinin Genel Kurul Toplantısı, Yaşamak Yolu, no. 463-464 (Nisan-Mayıs 1975): 21-22.

İstanbul Verem Savaşı Derneği Toplandı, Yaşamak Yolu, no. 439-441 (Nisan-Haziran 1973): 22-23.

Müteferrik Haberler, Yaşamak Yolu, no.100 (Şubat 1942): 16.

Müteferrik Haberler, Yaşamak Yolu, no.105 (Kasım-Aralık 1942): 16.

Yeni Hamlelerimiz (Yazan: F. G.), Yaşamak Yolu, no. 120-121 (Mayıs-Aralık 1945): 11-13.

d) Gazeteler

Cumhuriyet Gazetesi, Satış İlanı: *Müflis Uludağ Verem Sanatoryumu T.A.Ş. İflas İdaresinden*, 14 Nisan 1974, sayfa 5. Erişim tarihi 04 Mayıs 2019.
<https://www.cumhuriyetarsivi.com/katalog/192/sayfa/1974/4/14/5.xhtml>

Milliyet Gazetesi, *Anıtkabir'in Mimarının Eseri, İş Dünyasının Üssü Olacak*, 30 Ocak 2018. Erişim tarihi 04 Mayıs 2019.
<http://www.milliyet.com.tr/anitkabir-in-mimarinin-eseri-is-dunyasina-bursa-yerelhaber-2563779/>

e) Elektronik Kaynaklar:

Türkiye Sağlık İşçileri Sendikası, “Tarihçe”, Nisan 18, 2019.
<https://www.saglikis.org.tr/sayfa/2/tarihce>

Dev Sağlık-İş, “Tarihimiz.” Erişim Tarihi Nisan 20, 2019.
[http://devsaglikis.org.tr/portal/index.php/tarihimiz/.](http://devsaglikis.org.tr/portal/index.php/tarihimiz/)

Moda Müzayedesi, “İstanbul Verem Savaşı Derneği ile Devrimci Sağlık-İş Sendikası Arasında Yapılan Görüşmelerin Tutanağı,” Nisan 24, 2019.
<https://www.modamuzayede.com/urun/435682/efemera-emek-tarihi>.

Medimagazin, “Eczacıbaşı – Zentiva’dan “Umuda Dokunuş””, 22 Ağustos, 2019.
<https://www.medimagazin.com.tr/medimagazin/tr-eczacibasi-8211-zentiva8217dan-8220umuda-dokunus8221-676-373-5736.html>

Mevzuat Bilgi Sistemi, Umumi Hıfzısıhha Kanunu, Erişim tarihi 17 Nisan, 2019.

<https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.3.1593.pdf>.

Nişanyan Sözlük, “Verem,” Erişim Tarihi 4 Nisan, 2019.

<https://www.nisanyansozluk.com/?k=verem>.

Resmi Gazete (15 Haziran 1936), 3008 Nolu Kanun Maddesi, Erişim Tarihi 17

Nisan 2019. <http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/3330.pdf>

f) Sunumlar ve Kongreler

12. Ulusla Alkol ve Madde Bağımlılığı Konferansı. Antalya, 29 Kasım – 2 Aralık 2018.

Artvinli, Fatih. “Çok Şahane Bir Yerd: Erenköy Hastanesinin Tarihi Sunumu”. Sağlık Bakanlığı Erenköy Ruh ve Sinir Hastalıkları Hastanesi Konferans Salonu, 28 Mayıs 2018.

EKLER

Vilâyet	İstanbul		 Türkiye Cumhuriyeti TAPU SENEDİ	FOTOGRAF					
Evane	Kadıköy								
Mahalle	Kıyafatçı								
Kayı									
Sakapı									
Hazine İsmi veya Mülki	Bağcıbaşı								
Yükümlü			Yükümlü						
Hizmet No	Ö. Sekt. Vadi	Vergi Kıymeti	Sıra Babası	Faizi No.	Ada No.	Parcel No.	No.	Met. Dm ²	Öm ²
	15 15 13	200 2.60 300		172	620	36	4	7565	00
Tali Yatırı									
Batçılı Kök ve Kargı Payvan.									
Şirah									
Plan Cibiye									
Mülkleri									
Kadınları.									
Mülki									
İstanbul Verem Mücadele Cemiyeti.									
G E L D İ S İ		Yatırı No.	Ölç. No.	Sahibi No.	Sıra No.	Taahh. No.	G İ T T İ S İ		
Cilt No.		2	141			25/1/445			
Sayı No.	Siciline Üye								
Sıra No.	20/6/196 Tarih ve 1158 sayılı dâkketle								
Tarih	Üzerine Zayından verildi								
	20/6/1964								
Not : Mülkiyet gani ve satılabilir için tapu siciline									

EK 2: Sanatoryumun Tapusu. Çintan, Erenköy Sağlık Tesisleri Kuruluş, Gelişim ve Çalışmaları, 9.

EK 3: Sanatoryumun Ruhsatı. Gökçe, İstanbul Verem Savaşı Derneği Kuruluş Gelişim ve Çalışmalar 1927-1971, 270.

EK 6: 1964 yılında pul kampanyalarının devam ettiğini görmekteyiz. İhsan Olgu Demir kişisel arşivinden, 2019.

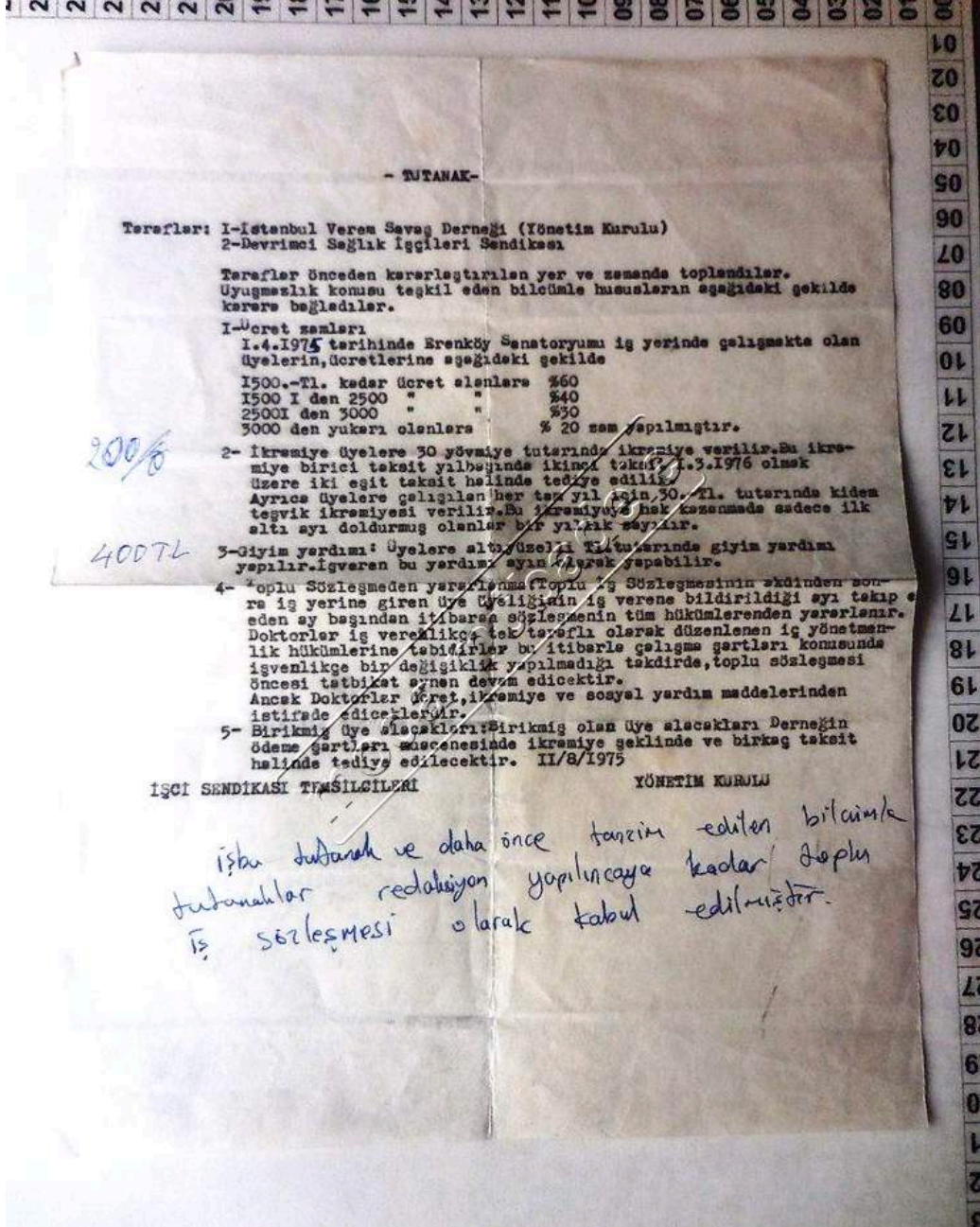
EK 8: Yerleşkenin Sanatoryum döneminden kalma serasına ait fotoğraf. Bugün yerinde bulunmamaktadır.

EK 9: Akbaytugan Pavyonu E-1 Kapalı Servisine dönüşümü, balkonlar kapatılıyor.

EK 10: 1943 yılında sanatoryumun tavukhanesi.

EK 11: Sanatoryum yönetiminin Dev Sağlık-İş'le yürüttüğü görüşmelerin tutanağı.

EK: Kişisel Notlar, İmkânlar ve Sınırlar

Bilgi Üniversitesi Kültürel İncelemeler Bölümü'nde Yüksek Lisans programına başladığım 2007-2008 akademik yılında, dersleri başarıyla tamamlamış fakat tez döneminde çalışma hayatına başlamıştım. Araya giren hayat ve çalışma koşulları nedeniyle maalesef tez yazımına başlayamadan üniversiteye veda etmişim. Takip eden on yıl boyunca, ağırlıklı ve yoğun olarak film yapımında çalıştıktan sonra bu defa farklı bir şey, belki araştırmanın, okumanın daha çok işin içinde olacağı bir belgesel filmi yapmaya karar verdim. Siyaset ve delilik ekseninde inşa edebileceğim hikâyeleri anlatmayı düşündüğüm belgesel için ön araştırmalara başladığım dönemde, bir ilan gözüme çarptı: “Toplum Ruh Sağlığı Söyleşileri 1: Delilik ve Toplum (Türkiye Ruh Sağlığı Tarihi), Konuşmacı: Fatih Artvinli.” Bu söyleşi değerli hocam Fatih Artvinli'yle tanışmamıza ve ardından bu çalışmanın da dâhil olduğu yeni bir sürecin ortaya çıkmasını sağladı.

Fatih Artvinli'yle daha sonra ki buluşmalarımızda akıl hastalıkları ve akıl hastaneleri konuları üzerine yaptığımız değerli sohbetlerin birinde, Erenköy Ruh ve Sinir Hastalıkları Hastanesi'nin bahçesinde de bir heykel olduğunu öğrendim; bu bilgi bana gerçekten çok ilginç geldi ve üzerine düşünmeye başladım. Bakırköy'ün meşhur “Düşünen Adam” heykelini biliyordum ama Erenköy ve onun heykeli hakkında hiçbir şey bilmiyordum. En kısa zamanda gidip bu heykeli ve hastaneyi görmeyi kafama koymuştum. Bir türlü bulunamayan vakitlerden sonra bir gün nihayet hastaneye gittim.

Erenköy'ün içine gizlenmiş, sanki gözlerden saklanmış bir çam ormanıya çevrili hastanenin bahçesini dolaştıktan ve tuhaf heykeli gördükten sonra, karmaşık duygular ve ne düşünmem gerektiğini bilemez bir halde hastaneden ayrılırken kapıda tesadüfen oradan geçmekte olan Fatih Hocayla karşılaştık ve hastanenin “Acil Kantini”nde oturup konuştuk. Bu hoş karşılaşma ile birlikte Fatih Hocanın bir süredir hastanede, Erenköy Tarih Araştırma Grubuyla beraber yaptığı tarih çalışmasını öğrendim. O ana dek, yaptıkları araştırmalar sonucunda hastanenin

tarihi hakkında oldukça önemli bazı bilgilere ulaşmışlardı. Hastanenin üzerinde bulunduğu yerleşkenin eskiden bir sanatoryum olduğu, binaların toplanan bağışlarla yapıldığı ve isimlerin buna uygun verildiği, SSK'ya devir sırasında bu isimlerin yaşatılmasının şart koşulduğu, yakın zamanlarda bu geçmişin ve isimlerin unutulmaya başlandığı, Tarih Araştırma Grubu'nun ise öncelikle bu isimlerin servis adı olarak iade edilmesi için çalışmalara başladığını öğrendim.

Hastanenin hikâyesi ve sürmekte olan çalışma beni çok etkilemişti, işin bundan sonraki kısmında gönüllü olarak yer alabileceğimi ve özellikle yeni sözlü tarih görüşmelerini kaydederek gruba yardımcı olabileceğimi söyledim. Ayrıca eldeki malzemeler, dökümanlar ve yapılacak kayıtlarla beraber bir belgesel hazırlayabileceğimi söyledim. Fatih Hocam bu teklifi içtenlikle karşıladı, ardından hastane yönetimi ve Tarih Araştırma Grubu ile görüşüp onların da bu öneriyi memnuniyetle kabul ettiğini söylediğinde çok mutlu oldum. Takip eden günlerde, hoca arayıp, yeni bir sözlü tarih görüşmesi ayarladıklarını ve görüşmenin, hastane tarihi için kritik bir öneme sahip eski başhekimlerden biriyle olacağını söyledi. Dr. Mustafa Bilici ile sözlü tarih çalışmasına, hem kendisi hem de hastanenin yakın tarihi ile ilgili nerdeyse hiçbir şey bilmeden gitmiştim; fakat her yeni görüşme ile birlikte parçalar birleşmeye başlıyor ve kurumun yakın tarihi biraz daha açığa çıkıyordu.

Tarih Araştırma Grubu olarak yaptığımız çalışmalarla özellikle SSK dönemi ve sonrası hakkında her geçen gün yeni ve heyecan verici bilgilere ulaşıyorduk. Bu arada isimleri servislere geri iade etmeyi başarmış, biri kısa diğeri orta uzunlukta iki video/belgesel hazırlamıştık. 2018 yılının hemen başında ise Fatih Hocam, bütün bu çalışmaların ışığında Erenköy ile ilgili bir tez yazmayı neden düşünmediğimi sordu; daha doğrusu böyle bir tez yazmak isteyip istemeyeceğimi sorduğunda, aradan geçen 10 yıla rağmen tez yazma isteğimden vazgeçmediğimi söyledim.

Bir an önce okula bu tezi yazmamda bir engel olup olmadığını ve çalışmak için ne kadar sürem olduğunu öğrenmek için gittiğimde beni bir sürpriz daha bekliyordu. Belirtilen süre içerisinde tezimi daha önce yazamamış olmama rağmen o günlerde çıkan bir kanun ile af kapsamına girmiş ve programı bitirmem için kısıtlı bir süre yok diye biliyordum. Öğrenci işlerine gittiğimde kısa süre önce çıkan yeni bir kanunla bu hakkın kısıtlandığını ve bu dönemin (2018/2019 Güz Dönemi) sonunda sürenin biteceğini söylediler. Yani bir tez çalışması yapabilir ve mezun olabilirdim lakin jüri karşısına çıkmak için sadece 5 ayım vardı. Bu noktada, bu tezin okurundan içtenlikle anlayış bekliyorum. Okurun, başladığım andan itibaren çalışmanın her aşamasında bunun bilincinde olup sorumluluğunu hissetmiş olmamdan dolayı, bir nebze de olsa beni mazur göreceğini umuyorum. Burada özellikle belirtmem gereken husus, bu tezin, merak ve kolektif çalışmanın sonucu ortaya çıkan bilgilerin, yeni kaynaklar eşliğinde ve akademik bağlamda ele alınıp ve kısa süre içerisinde değerlendirmeye dayandığıdır.